

Planeta dzieci

Prawda, dobro, piękno w świecie wartości

Autorka: **Jolanta Wasilewska**

Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne oświadczają, że podjęły starania mające na celu dotarcie do właścicieli i dysponentów praw autorskich wszystkich zamieszczonych utworów. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, przytaczając w celach dydaktycznych utwory lub fragmenty, postępują zgodnie z art. 27¹ ustawy o prawie autorskim. Jednocześnie Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne oświadczają, że są jedynym podmiotem właściwym do kontaktu autorów tych utworów lub innych podmiotów uprawnionych w wypadkach, w których twórcy przysługuje prawo do wynagrodzenia.

© Copyright by Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne
Warszawa 2019

Wydanie I (2019)

ISBN: 978-83-02-18275-4

Opracowanie merytoryczne i redakcyjne: **Marta Jaszczuk**

Recenzja: **Ewa Janus**

Redakcja językowa: **Izabella Jastrzębska-Okoń**

Redakcja techniczna: **Maria Kaszkowiak**

Projekt graficzny okładki: **Joanna Plakiewicz** (zdjęcia: dziewczynka – Evgeniia Trushkova/Shutterstock.com;
serca – Oksana Shufrych/Shutterstock.com)

Projekt graficzny: **Paweł Pawiński**

Skład i łamanie: **Studio Artix, Jacek Malik**

Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne Spółka Akcyjna

00-807 Warszawa, Aleje Jerozolimskie 96

KRS: 0000595068

Tel.: 22 576 25 00

Infolinia: 801 220 555

www.wsip.pl

Druk i oprawa: ArtDruk Zakład Poligraficzny Andrzej Łuniewski

Publikacja, którą nabyłeś, jest dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, abyś przestrzegał praw, jakie im przysługują. Jej zawartość możesz udostępnić nieodpłatnie osobom bliskim lub osobiście znanym. Ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz jej fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A kopiując jej część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujmy cudzą własność i prawo.

Więcej na www.legalnakultura.pl

Polska Izba Książki

Spis treści

■ Wstęp	4
■ I. Założenia teoretyczne programu	6
1. Podmiotowość dziecka	6
2. Dziecko w świecie wartości	8
■ II. Cele kształcenia i wychowania	14
1. Ogólne cele kształcenia i wychowania	14
2. Szczegółowe cele kształcenia i wychowania oraz treści edukacyjne w odniesieniu do podstawy programowej	15
■ III. Realizacja celów wychowawczych	72
1. Zasady obowiązujące w grupie	72
2. Obyczaje przedszkolne	73
3. Wykonywanie pracy na rzecz grupy	73
4. Wspólne rozwiązywanie problemów grupy ...	73
5. Plan dnia	74
6. Samodzielne rozwiązywanie konfliktów	75
7. Nauka radzenia sobie z trudnymi emocjami ...	75
8. Nawiązywanie relacji z dzieckiem	76
■ IV. Metody, techniki, formy i zasady realizacji programu	79
1. Metody i techniki	79
2. Formy	81
3. Zasady	81
4. Metody, formy i zasady realizacji programu, a nauczanie wartości	83
■ V. Praca w grupach mieszanych a realizacja programu	84
1. Organizacja zajęć w grupie mieszanej	84
2. Zabawy swobodne i samodzielność w grupie mieszanej	85
3. Zalety grupy mieszanej	86
■ VI. Dzieci ze specjalnymi potrzebami a realizacja programu	87
■ VII. Motywowanie dzieci	89
■ VIII. Monitorowanie realizacji podstawy programowej	93
1. Planowanie pracy jako jeden z elementów monitorowania podstawy programowej	93
2. Respektowanie zalecanych warunków realizacji podstawy programowej	96
3. Obserwacje pedagogiczne i diagnoza przedszkolna jako elementy monitorowania podstawy programowej	97
■ IX. Współpraca z rodzicami	101
■ X. Przykładowe scenariusze zajęć o wartościach	105
■ Bibliografia	109
■ Załączniki	
Wniosek do dyrektora o dopuszczenie do użytku programu nauczania	111
Przykładowy schemat planu pracy wychowawczo-dydaktycznej	112

Wstęp

Program „Planeta dzieci” jest przeznaczony dla dzieci od 3 do 6 lat uczęszczających do przedszkola lub oddziału przedszkolnego w szkole podstawowej. Jest zgodny z podstawą programową wychowania przedszkolnego¹. Gwarantuje realizację podstawy, dając jednocześnie nauczycielom możliwość rozszerzenia jego treści w programach własnych, zgodnie z potrzebami konkretnej grupy. Ponieważ zapisy w podstawie programowej mają charakter bardzo ogólny, w programie podane są treści edukacyjne, które umożliwiają osiągnięcie przez dzieci umiejętności zawartych w podstawie programowej. Do osiągnięć dziecka na koniec wychowania przedszkolnego zostały także dopisane cele szczegółowe. Cele te zostały podzielone na cztery etapy, zgodnie z grupami wiekowymi: dla 3-latków, 4-latków, 5-latków i 6-latków. Należy pamiętać, że podział zawarty w programie jest umowny i jedynym kryterium doboru celów i treści nauczania oraz wymagań stawianych dziecku powinny być jego możliwości rozwojowe.

Funkcjonujemy w systemie społeczeństwa zwane- go społeczeństwem wiedzy. Charakteryzuje się on łatwym dostępem do wiedzy, technologii informacyjno-komunikacyjnych, powstawaniem nowych specjalności zawodowych i zanikaniem innych, koniecznością uczenia się przez całe życie. Dzieci, z którymi będą Państwo realizować ten program, wejdą w dorosłe życie, a więc i na rynek pracy za około 20 lat. Trudno dziś przewidzieć, jak wtedy będzie wyglądać świat, jakie umiejętności będą potrzebne, w jakich zawodach będą pracować nasi wychowankowie. Na pewno część z nich podejmie pracę w zawodach, które dziś jeszcze nie istnieją. Trzeba więc zadać sobie pytanie, czego uczyć dzieci, aby dobrze funkcjonowały w przyszłości. W dzisiejszych czasach istotniejsza od pamięciowego opanowania wiedzy jest umiejętność selekcji, odbioru oraz przetwarzania

informacji². Wśród wypowiedzi osób zajmujących się kształceniem i wychowywaniem dzieci powtarza się kilka najistotniejszych kwestii dotyczących kierunków rozwoju edukacji. Według tych autorytetów umiejętności najbardziej potrzebne w dzisiejszych czasach to: kreatywność, innowacyjne myślenie, umiejętność współpracy w zespole, zdolność samodzielnego planowania działań, umiejętność formułowania ważnych pytań³. Parlament Europejski i Rada Europy wydały w 2006 r. zalecenia określające kompetencje kluczowe w procesie uczenia się przez całe życie. Znalazły się na tej liście następujące kompetencje:

1. porozumiewanie się w języku ojczystym,
2. porozumiewanie się w językach obcych,
3. kompetencje matematyczne i podstawowe kompetencje naukowo-techniczne,
4. kompetencje informatyczne,
5. umiejętność uczenia się,
6. kompetencje społeczne i obywatelskie,
7. inicjatywność i przedsiębiorczość,
8. świadomość i ekspresja kulturalna⁴.

W programie są odniesienia, jak należy te kompetencje rozwijać, zwracając w procesie edukacyjnym szczególną uwagę na podmiotowość dziecka i wychowanie w duchu wartości uniwersalnych.

Wśród wielu poglądów na kwestię umiejętności niezbędnych do dobrego funkcjonowania w dzisiejszym świecie są idee o charakterze globalnym, o których pisze Krystyna Żuchelkowska⁵:

- idea zorientowana na ochronę naturalnego środowiska,
- idea wychowania prozdrowotnego,

¹ Załącznik nr 1 do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz.U. z 2017 r., poz. 356).

² A. Korwin-Szymanowska, E. Lewandowska, A. Witkowska-Tomaszewska, *Edukacja dla zrównoważonego rozwoju w perspektywie wyzwań społeczeństwa wiedzy*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2016.

³ M. Żylińska, *Neurodydaktyka. Nauczanie i uczenie się przyjazne mózgowi*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2013.

⁴ Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady nr 2006/962/WE z 18 grudnia 2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (Dz.U. L394 z 30.12.2006 r.)

⁵ K. Żuchelkowska, *W stronę dobrej edukacji przedszkolnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2017.

- idea kształcenia dla rozwoju,
- idea wychowania aksjologicznego.

Idea zorientowana na ochronę środowiska naturalnego wyraża się w rozwijaniu u dzieci postaw proekologicznych. Idea wychowania prozdrowotnego ma na celu uczenie dzieci rozpoznawania i rozumienia własnych potrzeb zdrowotnych oraz czynników pozytywnie i negatywnie wpływających na zdrowie każdego człowieka. Idea kształcenia dla rozwoju opiera się na teorii Lwa Wygotskiego dotyczącej strefy aktualnego i najbliższego rozwoju. Pomoc dziecku w zdobywaniu nowych umiejętności będących w strefie jego najbliższego rozwoju jest gwarancją efektywnego nauczania.

Ostatnia idea, na którą w tym programie szczególnie zwrócono uwagę, to idea wychowania aksjologicznego, która jest zorientowana na wartości. W edukacji i w oczekiwaniach rodziców dużą wagę przywiązuje się do umiejętności czysto szkolnych, takich jak pisanie, czytanie, liczenie. Rodzice, chcąc zapewnić dziecku jak najlepszy start, zapisują je na liczne zajęcia dodatkowe. Nauczyciele w edukacji przedszkolnej starają się nauczyć dzieci dobrze czytać, liczyć, rozwijać sprawność manualną. W tej dbałości o umiejętności dziecka zapomina się, że wszechstronny rozwój dotyczy również kształtowania osobowości. W nowoczesnej edukacji przenosi się akcent z przedmiotowej na podmiotową stronę osobowości dziecka. Większą wagę przywiązuje się do rozwoju osobowości dziecka, jego postaw oraz do wprowadzania go w świat wartości. Na drugim

miejscu znajduje się przekazywanie wiedzy i umiejętności. Wprowadzenie dziecka w świat wartości jest ujęte w jednym z celów wychowania przedszkolnego sformułowanym w podstawie programowej. Zgodnie z nim przedszkole powinno umożliwić wychowankowi gromadzenie doświadczeń prowadzących do poznania takich wartości jak prawda, dobro i piękno. Jest to tzw. Triada Platońska – wartości sformułowane już w starożytności przez Platona. Stanowiły one podstawę myśli humanistycznej przez wiele stuleci i są aktualne do dziś. Dzięki rozpoznaniu przez człowieka wartości, którymi kieruje się w życiu, może on formułować właściwe cele życiowe, których osiągnięcie zapewni mu szczęście i poczucie spełnienia. Wartości pomagają podejmować właściwe decyzje, stanowią kryterium oceniania tego co dobre i złe. Umożliwiają bycie częścią wspólnoty opartej na wyznawaniu takich samych wartości. Są źródłem pozytywnych przeżyć emocjonalnych. Trudno wyobrazić sobie wychowanie spełnionego, szczęśliwego człowieka bez uczenia go rozpoznawania wartości, rozumienia ich i postępowania w zgodzie z nimi.

Dlatego niniejszy program, zapewniając dziecku wszechstronny rozwój, kładzie szczególny akcent na podmiotowe traktowanie dziecka, podążanie za jego potrzebami i zainteresowaniami, pomoc w dostrzeganiu i rozwijaniu jego mocnych stron oraz wprowadzanie małego człowieka w świat wartości uniwersalnych, które będą stanowić o jego tożsamości i staną się dla niego drogowskazem w życiu.

I. Założenia teoretyczne programu

Świat w którym żyjemy, to rzeczywistość oferująca ogromne możliwości: kształcenia, pracy, wypoczynku, konsumpcji. Z jednej strony jest to wspaniała perspektywa, z drugiej strony wiąże się ona z koniecznością ciągłego dokonywania wyborów spośród wielości ofert. To z kolei wymaga od każdego człowieka rozlicznych umiejętności: analizy, selekcji informacji, krytycyzmu w podejściu do zalewających nas ze wszystkich stron ofert i reklam, przewidywania, szybkiego podejmowania decyzji, twórczego myślenia, rozumienia i przetwarzania informacji oraz odpowiedzialności.

Aby dokonać trafnych wyborów, trzeba dobrze znać własne możliwości, potrzeby i wartości, jakimi kierujemy się w życiu. Trzeba też posiadać adekwatną samoocenę, wiarę w siebie, odwagę w podejmowaniu decyzji. Zadaniem edukacji jest przygotowanie dziecka do życia. W związku z tym należy ukształtować w nim takie cechy, które pomogą mu odnaleźć się w aktualnej rzeczywistości i sprostać jej wyzwaniom.

1. Podmiotowość dziecka

Zadaniem nauczyciela jest pomóc dziecku rozpoznać swoje predyspozycje, rozwijać wiarę w swoje możliwości, wzmacniać samoocenę oraz budować poczucie sprawczości. Dziecko powinno mieć okazję do dokonywania wyborów i ponoszenia za nie odpowiedzialności. Nauczyciel musi zrezygnować z autorytarnego traktowania dziecka, wydawania poleceń i oczekiwania ich bezrefleksyjnego wypełniania. Należy odejść od powielanych schematów i stereotypów, biernego podejścia do rozwiązywania problemów. Istotą jego oddziaływań powinno stać się podmiotowe traktowanie dziecka, a więc „rozwijanie jego możliwości indywidualnych i społecznych, rozwój kompetencji do komunikowania się, konstruowania wiedzy i podejmowania nowych wyzwań w zgodzie ze wspólnotowym życiem”⁶.

⁶ J. Bałachowicz, A. Witkowska-Tomaszewska, *Edukacja wczesnoszkolna w dyskursie podmiotowości*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2015.

Podmiotowe podejście do dziecka to przede wszystkim akceptacja dziecka takim, jakie ono jest – bez uprzedzeń. Pozwoli to na stworzenie atmosfery zapewniającej mu poczucie bezpieczeństwa poprzez szanowanie jego godności, indywidualności, potrzeb rozwojowych oraz wyzwalanie wielostronnej działalności. Dając dzieciom swobodę w podejmowaniu decyzji, należy zwrócić uwagę na zachowanie równowagi między „samorealizacją” i wartościami prospołecznymi. Dlatego niezbędne jest równoczesne nauczanie i przekazywanie wartości, którymi dzieci powinny się kierować w tych osobistych wyborach. Nauczyciel podmiotowo traktujący swoich wychowanków stwarza im możliwość:

- dobrowolnego i swobodnego podejmowania określonych działań,
- poszukiwania możliwych sposobów rozwiązywania określonych zadań,
- dokonywania własnej oceny wykonanych zadań i osiągniętych rezultatów⁷.

Nauczyciel taki powinien odznaczać się empatią w stosunku do dziecka, wczuwać się w jego przeżycia, starać się zrozumieć jego zachowanie – czym jest ono spowodowane, jakie potrzeby dziecka stanowią podłoże takiego zachowania. Podmiotowe traktowanie dziecka to pozwalanie mu na bycie sobą, podejmowanie autonomicznych decyzji, zachowywanie się zgodnie z cechami osobowości oraz poziomem rozwoju adekwatnym do wieku.

Takie podejście do dziecka pozwala mu poczuć własną sprawczość, napędza je wiarą we własne możliwości poznawcze i działania. Jest ono ściśle związane z konstruktywistyczną teorią uczenia się, na której oparta jest obecna podstawa programowa wychowania przedszkolnego. Konstruktywizm jest takim podejściem do edukacji, zgodnie z którym wiedza nie jest przekazywana przez nauczyciela dziecku, lecz tworzona przez każdego człowieka indywidualnie na drodze własnego doświadczenia, poddawanego weryfikacji. Zgodnie z takim podejściem nauczyciel jest osobą stwarzającą dziecku środowisko sprzyjające nabywaniu

⁷ L. Zarzecki, *Teoretyczne podstawy wychowania. Teoria i praktyka w zarysie*, KPSW, Jelenia Góra 2012.

doświadczeń i wiedzy. Dziecko poprzez indywidualnie podejmowaną aktywność tworzy swoją „bazę” wiedzy o świecie. Dając dziecku możliwość samodzielnego poznawania świata i dochodzenia do wiedzy, rozwijamy u niego poczucie, że potrafi zdobywać wiedzę bez pomocy, że jest skuteczne w działaniu. Istotne jest również umożliwienie wychowankom podejmowania decyzji i dokonywania wyborów. Samodzielność uczy dziecko odpowiedzialności i samokontroli, uodparnia na stres i pomaga radzić sobie z porażkami. Okazywana przez nauczyciela życzliwość i akceptacja w stosunku do dziecka sprzyja jego odwadze w zadawaniu pytań i proszeniu o pomoc, gdy nie może sobie poradzić z wykonaniem zadania. Ważne w procesie rozwoju podmiotowości dziecka są: właściwa organizacja procesu wychowawczo-dydaktycznego i tworzenie warunków do wszechstronnej, samodzielnej aktywności dziecka. W książce *Dydaktyka wobec chaosu pojęć i zdarzeń* prof. Dorota Klus-Stańska wymienia dziewięć najistotniejszych założeń dydaktyki realizowanej na podstawie konstruktywistycznej teorii uczenia się:

1. punktem wyjścia uczenia się jest zawsze aktywność dziecka, co oznacza, że zanim nauczyciel wyjaśni dziecku sposób rozwiązania zadania, powinien dać mu szansę na podjęcie samodzielnych prób jego wykonania,
2. kluczowe w nauczaniu jest stawianie dziecka w sytuacjach problemowych, pamiętając, że mózg nie jest organem stworzonym do zapamiętywania, lecz szukania reguł, powiązań, rozwiązywania problemów,
3. dla wsparcia uczenia się znacząca jest znajomość przed-wiedzy dziecka, dlatego przed przygotowaniem scenariusza zajęć, przed wymyśleniem sytuacji edukacyjnych nauczyciel powinien dowiedzieć się, co dzieci już na dany temat wiedzą, ponieważ próby zainteresowania dzieci czymś, co od dawna jest dla nich oczywiste, spowodują, że będą się nudzić i stracić motywację do nauki,
4. nauczanie polega bardziej na rozpoznawaniu przez nauczyciela, co myśli dziecko, niż skłanianiu wychowanków, by odgadli, co ma na myśli nauczyciel, dlatego powinien on być otwarty na pytania i na wszelkie wypowiedzi dzieci i podążać za ich tokiem rozumowania, zaspokajając ich ciekawość,
5. uczenie nie polega na przyswajaniu cudzych pojęć, ale na społecznym negocjowaniu znaczeń – zamiast przekazywać informacje, należy pozwolić dzieciom samodzielnie doświadczać, eksperymentować i w ten sposób zdobywać wiedzę,
6. w pamięci dziecka bardziej pozostają poznawcze procedury dojścia do wyniku niż same wyniki, czego świadkiem są nauczyciele wykorzystujący metody badawcze,

7. znaczna część uczenia się zachodzi na poziomie nieświadomym, co jest szczególnie widoczne w wychowaniu przedszkolnym, gdzie dzieci uczą się poprzez zabawę, która jest podstawową formą pracy z dziećmi w tym wieku,
8. błędy popełniane przez dzieci są naturalnym elementem uczenia się i od reakcji nauczyciela na nie zależy otwartość dziecka na podejmowanie nowych wyzwań, nie rezygnowanie z wysiłku, konsekwentne dążenie do celu. „Jeśli ktoś boi się popełniania błędów, nigdy nie zrobi nic oryginalnego”⁸,
9. planowanie nauczania jest projektowaniem okazji dydaktycznych bez możliwości określenia częściowych efektów, jeśli nauczyciel jest otwarty na potrzeby i zainteresowania dziecka będzie podążał za nimi, pomagał w odnalezieniu odpowiedzi na pytania, przez co zajęcia nie zawsze potoczą się zgodnie z jego planem, ale będą na pewno ciekawsze dla dzieci i efektywniejsze, ponieważ zaspokoja ich ciekawość⁹.

Podmiotowe traktowanie wychowanka to stwarzanie mu możliwości rozwoju umiejętności interpersonalnych, takich jak: rozwiązywanie konfliktów, współpraca, komunikowanie się (słuchanie i asertywność), adaptacja do nowych warunków. Równie istotne jest kształtowanie umiejętności intrapersonalnych, związanych z wiedzą o sobie, o swoich słabych i mocnych stronach. Często nauczyciele dbający o wszechstronny rozwój dziecka koncentrują się na jego słabych stronach, starając się pomóc mu w wyrównaniu braków edukacyjnych. Zapominają jednak, że sukces można odnieść, bazując jedynie na swoich mocnych stronach¹⁰. Dlatego dbając o dobro dziecka, należy pomóc mu w odnalezieniu jego zalet i w ich rozwijaniu. W podmiotowym podejściu do dziecka powinniśmy odkrywać jego naturalne zdolności, jego „żywiol”. Według Kena Robinsona „żywiol to miejsce, w którym spotykają się twoje naturalne uzdolnienia i osobiste pasje”¹¹. Wykonywanie zawodu czy zajmowanie się tym, co stanowi nasz żywiol, jest gwarancją szczęśliwego, spełnionego życia. Dlatego nauczyciel powinien być uważny na to, w czym dziecko jest dobre i jakie działania sprawiają mu przyjemność. Nie należy w tych poszukiwaniach koncentrować się jedynie na umiejętnościach szkolnych czy artystycznych. Mocną stroną dziecka mogą być jego cechy osobowości, np.: umiejętności organizacyjne, empatia, przywództwo.

⁸ K. Robinson, *Uchwycić żywiol*, Wydawnictwo Element, Kraków 2009.

⁹ D. Klus-Stańska, *Dydaktyka wobec chaosu pojęć i zdarzeń*, Wydawnictwo Akademickie ŻAK, 2010.

¹⁰ M. Buckingham, *Wykorzystaj swoje silne strony*, MT Biznes, Warszawa 2010.

¹¹ K. Robinson, L. Aronika, *Uchwycić żywiol*, Wydawnictwo Element, Kraków 2012.

Ważną rolę w podmiotowym traktowaniu dziecka odgrywają kompetencje nauczyciela. Zgodnie ze wskazaniami Krystyny Żuchelkowskiej¹² nauczyciel powinien:

- postrzegać dziecko jako osobę zdolną do wykorzystywania swoich możliwości i do rozwijania własnej podmiotowości,
- stosować wobec każdego dziecka indywidualny program rozwoju gwarantujący mu osiągnięcia na miarę swoich możliwości,
- rozwijać u dzieci umiejętności współzycia w grupie,
- wspierać każde dziecko w samodzielnym zdobywaniu wiedzy,
- wykorzystywać metody mające na celu wszechstronny rozwój dziecka,
- rozwijać u dzieci tolerancję i szacunek dla innych ludzi, również tych pochodzących z innych kultur,
- aktywnie prowadzić proces rozwoju, wychowania, edukacji dziecka i czerpać satysfakcję z tych działań.

Otwartość na potrzeby dziecka, indywidualne podejście do niego, podmiotowe traktowanie, dawanie swobody wyboru sprawi, że dziecko będzie posiadało wysoką samoocenę, wiarę we własne możliwości, ciekawość i otwartość na nowe zadania, z którymi będzie sobie w stanie samodzielnie poradzić, nie zrażając się porażkami. Taki człowiek będzie z pewnością dobrze funkcjonować jako dorosła autonomiczna osoba, a to jest przecież celem edukacji.

2. Dziecko w świecie wartości

W holistycznym podejściu do edukacji dziecka nauczyciel powinien z taką samą uwagą podchodzić do rozwoju fizycznego i umysłowego, jak i do społecznego i emocjonalnego. Istotną rolę we wszechstronnym rozwoju dziecka odgrywa wychowanie do wartości. Wartości w życiu każdego człowieka to drogowskazy wskazujące mu kierunek, w którym powinien podążać, i ułatwiające podejmowanie decyzji. Poprzez dokonywanie wyborów określonych wartości i postępowanie w zgodzie z nimi człowiek integruje się ze społecznością, w której funkcjonuje i dla której przyjęte przez niego wartości są charakterystyczne. Wartości chronią przed podejmowaniem błędnych decyzji, krzywdzących innych i destrukcyjnych dla danej osoby.

Trudno wyobrazić sobie wychowanie bez nauczania i przekazywania wartości, które budują charakter dziecka. Cechą dobrego charakteru jest integralność, czyli zgodność głoszonych zasad z czynami. Osoba integralna, autentyczna zachowuje takie same standardy w miejscu publicznym, jak i wówczas gdy nikt jej nie widzi, wśród

obcych i znajomych, biednych i bogatych, ważniejszych od siebie i słabszych. Ucząc dzieci, nauczyciel musi pamiętać, że aby przekazać wartości, trzeba być samemu spójnym wewnątrz, tzn. zachowywać się zgodnie z głoszonymi wartościami. Howard Gardner na jednej z konferencji powiedział „nieważne, co mówisz do dzieci, ważne, co robisz”. Według Krystyny Żuchelkowskiej¹³ wartości pełnią cztery funkcje:

1. funkcję ogólnospołeczno-informującą o systemie wartości obowiązującej w danej grupie społecznej,
2. funkcję integracyjną – każda grupa społeczna charakteryzuje się określonym systemem wartości; warunkiem przynależności do określonej grupy, integracji z nią, jest akceptacja tych wartości i postępowanie z zgodzie z nimi,
3. funkcję proaktywną – wartości chronią człowieka przed podejmowaniem błędnych decyzji; zamiast karać za nieprzestrzeganie wartości, należy nauczać wartości i pokazywać konsekwencje nieprzestrzegania ich,
4. funkcję emocjonalną – wartości są źródłem przeżyć emocjonalnych; ucząc wartości powinno się wybierać te, które dana osoba może osobiście przeżyć i odnaleźć w otaczającym świecie.

„Wartość” ma wiele różnorodnych znaczeń. Za najtrafniejszą z punktu widzenia edukacji przedszkolnej można uważać następującą definicję: „wszystko to, co cenne i ważne dla jednostki oraz społeczeństwa, a także godne człowieka, co prowadzi do integralnego rozwoju, do pełni człowieczeństwa, a także stanowi podstawę lub istotny punkt odniesienia w uznaniu czegoś za dobre lub złe”¹⁴.

Nie ma jednego obowiązującego zestawu wartości. Pierwszym, który próbował je uporządkować, był Platon, formułując triadę: prawda, dobro i piękno. Program „Planeta dzieci” ma na celu nauczanie wartości wymienionych w tabeli zamieszczonej na s. 9. Realizacja tych treści pozwoli dzieciom poznać najważniejsze wartości, zrozumieć ich istotę oraz postępować zgodnie z nimi. Wychowanie do wartości według Krystyny Żuchelkowskiej¹⁵ obejmuje:

- przekazywanie dzieciom określonych wartości,
- rozpoznawanie wartości,
- zrozumienie wartości,
- akceptowanie wartości,
- respektowanie wartości.

¹² K. Żuchelkowska, *W stronę dobrej edukacji przedszkolnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2017.

¹³ K. Żuchelkowska, *W stronę dobrej edukacji przedszkolnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2017.

¹⁴ H. Borowski, *Wartość jako przeżycie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1992.

¹⁵ K. Żuchelkowska, *W stronę dobrej edukacji przedszkolnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2017.

Nauczyciel powinien najpierw umożliwić dziecku zrozumienie znaczenia danej wartości poprzez obserwację zgodnego z nią zachowania dorosłych i rówieśników, a także dostarczać dziecku wzorów postępowania charakterystycznych dla poszczególnych wartości, zapoznając je z postaciami literackimi. Rozumienie wartości to umiejętność przewidywania, co może się stać, gdy nie będzie się jej przestrzegać.

Ważnym etapem w wychowaniu jest akceptacja przez dziecko określonej wartości. Dzieje się to wtedy, gdy przyjmuje ono daną wartość jako swoją. Akceptacja wartości daje dziecku poczucie przynależności do grupy osób, które wyznają podobne zasady, a więc np. grupy przedszkolnej. Efektem końcowym wychowania do wartości jest przestrzeganie ich przez dziecko w codziennym życiu, postępowanie zgodnie ze swoimi wartościami.

Podobne podejście do skutecznego nauczania wartości proponuje Katarzyna Olbrycht¹⁶. Wychowanie do wartości rozumie ona jako:

- odkrywanie, czyli poznawanie wartości poprzez ich nazywanie, rozmawianie o nich, wyjaśnianie przykładów,
- przeżywanie wartości w codziennym życiu, zainteresowanie się nimi, emocjonalne zaangażowanie się w sytuację, w których są przejawiane;
- interioryzację – ćwiczenie postępowania, zachowania zgodnie z określonymi wartościami;
- internalizację – świadome stosowanie przyjętych wartości.

Czas, w którym żyjemy, wymaga wychowania do wartości, ponieważ w społeczeństwie coraz rzadziej są one przestrzegane, tracą na znaczeniu. Obserwujemy coraz więcej przykładów nieprzestrzegania wartości uznawanych do niedawna za podstawowe: szacunek dla drugiego człowieka, jego poglądów, tolerancja dla inności, honor, prawdomówność. Coraz powszechniejsza staje się „mowa nienawiści”. W Internecie, dającym ludziom poczucie anonimowości, wszechobecny jest hejt. Obserwowane jest coraz większe przyzwolenie społeczne na takie zachowania. Dlatego niezwykle ważna rola edukacji polega na uczeniu dzieci wartości, postępowania zgodnie z nimi już w przedszkolu, dzięki czemu zapewni się naszemu społeczeństwu zmianę na lepsze w jego funkcjonowaniu.

¹⁶ Za: E. Plóciennik, *Rozwijanie mądrości dziecka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016.

NAUCZANIE WARTOŚCI, PRZYKŁADOWE TREŚCI EDUKACYJNE ZWIĄZANE Z WARTOŚCIAMI

	Wartość	Definicja wartości	Przykładowe treści edukacyjne związane z wartością
1.	Szacunek	Szacunek to stosunek do innych osób, którego nieodłącznym elementem jest grzeczność połączona z troską o uczucia drugiej osoby.	• odnoszenie się z szacunkiem do innych, • poszanowanie cudzej własności, • docenianie innych, • wyrażanie uznania;
2.	Dobre maniere Kultura	Sposób bycia zgodny z przyjętymi zasadami, normami społecznymi.	• poznawanie zasad savoir vivre'u (zachowania odpowiedniego do sytuacji), • poszanowanie własnej godności poprzez: – używanie kulturalnego słownictwa, – dotrzymywanie słowa, – dbanie o wygląd (czystość osobistą, stosowny ubiór);
3.	Przyjaźń Koleżeństwo Uprzejmość Życzliwość Zaufanie	Przyjaźń to bliski i równoprawny związek pomiędzy osobami, którego nieodłącznymi elementami są: uprzejmość, życzliwość, sympatia, szczerość, zaufanie, gotowość niesienia pomocy oraz dążenie do przebywania razem i czerpania z tego przyjemności.	• rozumienie znaczenia słowa przyjaźń, • umiejętność nawiązywania i podtrzymywania przyjaźni, • rozwiązywanie sytuacji problemowych między przyjaciółmi, • bycie uprzejmym dla innych, • umiejętność mówienia komplementów, • niekrytykowanie innych podczas ich nieobecności, • dochowanie tajemnicy, • dotrzymywanie słowa, • wspieranie się nawzajem;

4.	Zdrowie Odżywianie Sprawność fizyczna	Zdrowie to stan fizycznego, psychicznego i społecznego dobrostanu, w którym wszystkie funkcje organizmu przebiegają prawidłowo.	• dbanie o swoje zdrowie i bezpieczeństwo, • ograniczenie jedzenia słodczy, • próbowanie nowych potraw, • ograniczenie oglądania telewizji i gry na komputerze, • wizyty kontrolne u lekarza, • aktywny wypoczynek;
5.	Prawda Uczciwość Sprawiedliwość Szczerość Otwartość	To zachowanie etyczne zgodne z przyjętymi zasadami, mówienie prawdy bez względu na okoliczności, rzetelność, nieprzywłaszczanie sobie cudzej własności.	• uczciwość wobec siebie: – przyznawanie się do błędu, – mówienie prawdy, – obiektywna samoocena, • uczciwość wobec innych: – bycie szczerym, mówienie prawdy, • uczciwość w obliczu faktów, zjawisk, spotykających nas problemów: – przedstawianie faktów, – nieprzywłaszczanie sobie cudzych rzeczy, – oddawanie pożyczonych rzeczy, • umiejętność sprawiedliwej oceny w sytuacjach konfliktowych, • przestrzeganie zasad w grach i podczas zawodów;
6.	Odpowiedzialność Bezpieczeństwo Opiekuńczość Oszczędność Troska Troskliwość	Obowiązek moralny, rzetelne wypełnianie swoich obowiązków, ponoszenie konsekwencji własnych wyborów i zachowań.	• odpowiedzialność za: – swoje zdrowie i bezpieczeństwo, – swoje czyny, – przestrzeganie obowiązujących zasad, – wypełnianie obowiązków, – młodsze rodzeństwo, kolegów, – hodowane zwierzęta i uprawiane rośliny, – własne kształcenie i rozwój, – własne i wspólne rzeczy, – środowisko i Ziemię;
7.	Odwaga Rozwaga	Odwaga to śmiała, świadoma postawa wobec niebezpieczeństwa, podejmowanie decyzji służących dobru, przeciwstawianie się złu. Wypowiadanie się i postępowanie zgodnie ze swoimi przekonaniami, bez względu na okoliczności.	• odróżnianie dobra od zła dzięki poznawaniu różnych postaci literackich, • akceptacja zmian – adaptacja do warunków przedszkolnych, rozstanie się z rodzicami, • wygłaszanie swoich poglądów bez względu na poglądy innych, ale tak by nikogo nie ranić, • odróżnianie odwagi od brawury prowadzącej do niebezpieczeństwa, • obrona słabszych i tych, którym dzieje się krzywda, • podejmowanie nowych wyzwań, • mówienie prawdy, w sposób nienaruszający godności innych osób, • pokonywanie nieśmiałości;
8.	Szczęście Optymizm Humor Radość	Uczucie zadowolenia, radości, wewnętrznej harmonii i spokoju.	• dostrzeganie pozytywów każdej sytuacji, • umiejętność cieszenia się małymi rzeczami, • dostrzeganie pozytywnych zdarzeń każdego dnia, • dążenie do poznawania swoich mocnych stron i ich wzmacniania, • rozumienie znaczenia poczucia humoru, • odróżnianie humoru od ironii, • rozumienie, że humor nie powinien nikogo ranić;

9.	Miłość Rodzina Patriotyzm	Głębokie uczucie, silna więź.	- okazywanie miłości bliskim, - celebrowanie świąt rodzinnych, - przygotowywanie występów dla rodziców i dziadków, - przygotowywanie upominków dla bliskich z okazji ich świąt, - znajomość symboli narodowych, - szacunek dla symboli narodowych, - poznawanie historii swojej miejscowości, jej zabytków, charakterystycznych miejsc, - poznawanie historii swojego kraju, - znajomość najważniejszych postaci z historii, odczuwanie dumy z ich osiągnięć i wkładu w naukę, kulturę i historię światową;
10.	Dobro Dobroczynność Pomoc	Poprawność czynów i zachowań człowieka – zachowania i postawy, które są pożądane, działanie zgodne z wartościami moralnymi.	- odróżnianie dobra od zła dzięki przykładom z literatury, filmów, - dzielenie się z innymi, - pomoc potrzebującym, - udział w akcjach charytatywnych, - przepraszanie i zadośćuczynienie za wyrządzoną komuś przykrość, - pomoc młodszym kolegom i tym, którzy gorzej radzą sobie z pewnymi umiejętnościami;
11.	Piękno Piękno przyrody Ochrona przyrody	Pozytywna wartość estetyczna, ideał estetyczny – coś, co zachwyca.	- wrażliwość na piękno: przyrody, muzyki, sztuki, słowa, - dbanie o estetykę otoczenia, - rozumienie, że każdemu może podobać się coś innego, - rozumienie znaczenia piękna duchowego, - rozumienie, że wygląd nie może być kryterium oceny drugiego człowieka, - tworzenie piękna i dbania o nie, np. tworzenie wytworów plastycznych, sadzenie roślin, - szacunek dla przyrody (nieniszczenie roślin, dbanie o środowisko życia zwierząt), - szacunek dla planety (wdrażanie do zachowań proekologicznych);
12.	Mądrość Ciekawość Dociekliwość Rozwój Uczenie się Wiedza Wiara w siebie	Mądrość to umiejętność wykorzystania wiedzy nabytej w toku uczenia się lub doświadczenia życiowego, to rozsądek, rozważność oraz umiejętność dostrzegania złożoności zjawisk.	- ciekawość świata, - krytyczne podejścia do różnych informacji, - szacunek dla mądrości, ludzi mądrych, - skromność, - poznawanie mądrości ludowej na podstawie przysłów, - ustalanie priorytetów, - zdolność przewidywania skutków podjętych decyzji i swoich działań, - właściwe podejście do błędów jako czegoś naturalnego na drodze do sukcesu;
13.	Kreatywność Pomysłowość Wyobraźnia	Zdolność do niestereotypowego myślenia i działania.	- umiejętność formułowania problemów, zadawania pytań, - szukanie oryginalnych, niestandardowych rozwiązań problemów lub zadań, - szanowanie pomysłów innych dzieci, - otwartość na nowe idee, rzeczy, - pomysłowość w konstruowaniu budowli z klocków, - wykonywanie prac plastycznych rozwijających kreatywność, - poszanowanie dla indywidualizmu, - postrzeganie błędów jako drogi do odkrywania nowych rzeczy, odnajdywania nowych rozwiązań;

14.	Wolność	Brak przymusu, możliwość działania i wyboru zgodnie z własną wolą.	• dokonywanie samodzielnych wyborów (adekwatnie do wieku dziecka), • odczuwanie i ponoszenie konsekwencji swoich wyborów, • zachowanie szacunku dla innych, • niekrzywdzenie innych, • samodyscyplina, • szanowanie przestrzeni prywatnej innych osób;
15.	Tolerancja Akceptacja	Poszanowanie poglądów, wierzeń, upodobań, obyczajów różniących się od naszych.	• szacunek dla odmienności, • akceptacja innych poglądów niż własne, • dostrzeganie, że te same wydarzenia są oceniane inaczej przez różne osoby, • zauważanie, że każdy lubi coś innego i coś innego mu się podoba, • szanowanie potrzeb innych osób (potrzeby odpoczynku, zabawy itp.), • szanowanie praw innych osób, • rozumienie, że ludzie o różnym kolorze skóry, pochodzeniu, wyznawanej wierze mają takie same prawa i są sobie równi;
16.	Wytrwałość Pracowitość Samodzielność Duma z pracy	Konsekwentne dążenie do celu.	• wywiązywanie się ze swoich obowiązków, • radzenie sobie z pokonywaniem trudności, • walka z własnymi ograniczeniami, • wytrwałość w wypełnianiu zadań i podjętych zobowiązań, • wytrwałość w samorozwoju, • szacunek dla wytworów pracy innych, • okazywanie szacunku dla pracy innych ludzi (dbanie o porządek, sprząatanie po sobie), • uczenie i zachęcanie do samodzielności, • umiejętność planowania własnych działań;
17.	Życie Odpoczynek Zabawa	Zachowanie równowagi i harmonii między pracą a odpoczynkiem.	• szanowanie własnego zdrowia, • wdrażanie do zachowań gwarantujących bezpieczeństwo, • rozumienie, że najpierw należy wykonać swoje obowiązki, a potem jest czas na przyjemności, • umiejętność komunikowania potrzeby odpoczynku, • samodzielne organizowanie sobie czasu wolnego, • dostrzeganie pozytywnych aspektów codziennego życia, • umiejętność cieszenia się z małych rzeczy, • rozumienie, że trudne emocje są czymś naturalnym, • radzenie sobie z trudnymi emocjami;
18.	Empatia Wrażliwość	Umiejętność rozumienia emocji innych osób, przyjęcia ich punktu widzenia.	• rozpoznawanie i nazywanie różnorodnych emocji u siebie i innych osób, • umiejętność rozumienia emocji i sytuacji, w jakich są one odczuwane, • uczulenie na krzywdę innych ludzi i zwierząt na podstawie literatury, • pomoc osobom niepełnosprawnym i tym, którym dzieje się krzywda lub są w trudnej sytuacji, • udział w akcjach charytatywnych, • rozumienie, że zwierzęta też odczuwają emocje i ból, • dokarmianie zwierząt, • komunikowanie swoich potrzeb i rozumienie potrzeb innych osób;

19.	Tradycja	Przekazywanie z pokolenia na pokolenie obyczajów, zachowań, norm społecznych i wierzeń.	• poznawanie i kultywowanie tradycji swojego regionu i kraju, • szacunek dla tradycji, • tworzenie i kultywowanie tradycji przedszkolnych;
20.	Współpraca	Umiejętność pracy w grupie w celu realizacji wspólnych zadań.	• radzenie sobie z trudnymi emocjami w sposób zgodny z przyjętymi normami, • rozwiązywanie konfliktów bez użycia przemocy, • szukanie kompromisów, • umiejętność słuchania innych, • umiejętność przeproszenia i zadośćuczynienia za wyrządzoną przykrość, • przestrzeganie zasad w grach i zabawach, • cierpliwe czekanie na swoją kolej, • umiejętność sprawiedliwej oceny w sytuacjach konfliktowych, • współodpowiedzialność za funkcjonowanie grupy przedszkolnej, • solidarność grupowa.

II. Cele kształcenia i wychowania

Podstawa programowa wychowania przedszkolnego¹⁷ określa jeden ogólny cel edukacji, którym jest „wsparcie całościowego rozwoju dziecka. Wsparcie to jest realizowane przez proces opieki, wychowania i nauczania – uczenia się.” Celem edukacji jest umożliwienie dziecku odkrywania własnych możliwości, sensu działania oraz gromadzenie doświadczeń w duchu wartości uniwersalnych: prawdy, dobra i piękna. Efektem edukacji przedszkolnej jest osiągnięcie przez dziecko gotowości do podjęcia nauki w szkole.

1. Ogólne cele kształcenia i wychowania

Określając cele tego programu, autorka miała na uwadze:

- cel wychowania przedszkolnego określony w podstawie programowej wychowania przedszkolnego,
- cztery aspekty zdobywania wiedzy (patrz s. 15):
 - uczyć się, aby wiedzieć (wiedza, „że”) – oznacza zdobywanie i przechowywanie informacji,
 - uczyć się, aby działać (wiedza, „jak”) – którego istotą jest umiejętność wykorzystania wiedzy teoretycznej w praktycznym działaniu,
 - uczyć się, aby żyć wspólnie – mająca na celu przygotowanie dziecka do życia w społeczeństwie,
 - uczyć się, aby być – rozumienie siebie, rozwijanie własnej osobowości na podstawie przyjmowanych wartości.

Poniżej wymieniono cele ogólne programu „Planeta dzieci”:

- zapewnienie wszechstronnego rozwoju, przy zachowaniu równowagi w rozwoju: fizycznym, emocjonalnym, społecznym i poznawczym, umożliwiające podjęcie nauki w szkole,

- wspieranie zdobywania wiedzy o otaczającym świecie poprzez umożliwienie interakcji ze środowiskiem społeczno-przyrodniczym,
- rozwijanie postawy proekologicznej poprzez poznanie przyrody, budzenie przywiązania do niej, podejmowanie działań na rzecz jej ochrony,
- budzenie wrażliwości estetycznej dziecka dotyczącej różnych aspektów życia: własnego wyglądu, otoczenia, muzyki, słowa, sztuki,
- rozwijanie kreatywności i twórczego myślenia,
- rozpoznawanie i rozumienie własnych potrzeb zdrowotnych oraz czynników pozytywnie i negatywnie wpływających na zdrowie każdego człowieka,
- kształtowanie postaw gwarantujących bezpieczeństwo swoje i innych,
- przygotowanie do życia w dynamicznie rozwijającym się świecie poprzez budzenie otwartości na zmiany, rozwijanie gotowości do poznawania i zamiłowanie do uczenia się,
- rozpoznawanie emocji, ich nazywanie oraz poznanie strategii radzenia sobie z nimi,
- rozwijanie umiejętności społecznych: współpracy i komunikacji umożliwiających dobre funkcjonowanie w społeczeństwie,
- budzenie poczucia przynależności do rodziny, grupy przedszkolnej, swojej małej ojczyzny oraz kraju,
- odnoszenie się z szacunkiem do symboli narodowych,
- rozwijanie umiejętności formułowania jasnych wypowiedzi, komunikowania swoich potrzeb, zadawania pytań,
- kształtowanie preorientacji zawodowej,
- rozwijanie kultury osobistej, poznawanie zasad *savoir vivre*,
- poznawanie swoich mocnych i słabych stron, zainteresowań i zdolności,
- rozwijanie empatii i otwartości wobec potrzeb zarówno ludzi, jak i zwierząt,
- kształtowanie otwartości na wieloznaczność i różnorodność,
- wdrażanie do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym i kulturalnym,

¹⁷ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej. (Dz.U. z 2017 r., poz. 356).

Cztery aspekty zdobywania wiedzy

uczyć się, aby wiedzieć

uczyć się, aby działać

uczyć się, aby żyć wspólnie

uczyć się, aby być

- rozwijanie umiejętności rozwiązywania konfliktów na zasadzie „win-win” (bez przegranych),
- wdrażanie do samodzielności w działaniu i niezależności w myśleniu,
- rozwijanie odwagi w głoszeniu swoich poglądów,
- poznawanie siebie, budowanie pozytywnej, obiektywnej samooceny,
- wychowanie poprzez poznawanie wartości i wdrażanie do ich przestrzegania,
- stwarzanie możliwości doświadczania, poznawania i utrwalania wiedzy podczas zabawy,
- zdobywanie umiejętności samoregulacji i samodyscypliny,
- doświadczanie skuteczności własnych działań,
- przewidywanie konsekwencji własnych działań dla siebie i innych,
- zdobywanie umiejętności planowania i odpowiedzialnego działania,
- wykorzystywanie zdobytych wiadomości i umiejętności w sytuacjach życia codziennego,
- rozwijanie zainteresowania zdobyciami techniki i nowoczesnymi urządzeniami, a także umiejętności właściwego korzystania z nich.

2. Szczegółowe cele kształcenia i wychowania oraz treści edukacyjne w odniesieniu do podstawy programowej

W programie zawarto szczegółowe umiejętności dzieci w odniesieniu do wszystkich obszarów rozwojowych: fizycznego, emocjonalnego, społecznego i poznawczego oraz osiągnięć dziecka na koniec wychowania przedszkolnego sformułowanych w podstawie programowej wychowania przedszkolnego (tabela s. 16). Dla każdej umiejętności określone zostały cztery poziomy rozwoju (podzielone umownie według grup wiekowych: 3-latek, 4-latek, 5-latek, 6-latek) oraz treści edukacyjne,

których zrealizowanie zapewni dziecku zdobycie danej umiejętności.

Należy pamiętać, że etapy osiągania umiejętności nie muszą pokrywać się z wiekiem dziecka, a podział na grupy wiekowe jest umowny. Rozpisanie celów szczegółowych na etapy edukacyjne ułatwi planowanie pracy nauczycielom, którzy muszą jednocześnie pamiętać o indywidualizacji pracy z dziećmi zgodnie ze zdiagnozowanymi w trakcie obserwacji pedagogicznych możliwościami i potrzebami rozwojowymi.

Podczas planowania pracy na dany miesiąc nauczyciel ustala cele ogólne, jakie będzie realizował zgodnie z zapisami w podstawie programowej. Analizując tabelę, ma jasność, jakie szczegółowe cele powinien zrealizować, aby dziecko zdobyło tę umiejętność i wiedzę oraz jakie treści edukacyjne mu to umożliwią. Podział na etapy osiągania danej umiejętności ułatwi – szczególnie młodym nauczycielom – rozpoznanie, na jakim etapie zdobywania każdej z umiejętności jest dziecko. Dopiero po osiągnięciu wcześniejszego etapu można uczyć je umiejętności zawartych na kolejnym etapie. Jeśli chcemy, na przykład, zrealizować zapis z podstawy programowej: *zgłasza potrzeby fizjologiczne, samodzielnie wykonuje podstawowe czynności higieniczne*, jednym z celów szczegółowych będzie *samodzielne mycie rąk*. Na kolejnych etapach edukacyjnych dziecko osiąga inne umiejętności związane z tym celem edukacyjnym. I tak – 3-latek zachowuje kolejne etapy mycia rąk (podciąga rękawy, odkręca wodę, korzysta z mydła, płucze ręce, strząsa wodę, suszy dłonie); 4-latek – samodzielnie i poprawnie myje ręce i twarz; 5-latek – rozumie konieczność mycia rąk przed posiłkami, po skorzystaniu z toalety, po pracach plastycznych i powrocie z dworu; 6-latek – wie, kiedy należy myć ręce, i samodzielnie podejmuje tę czynność.

SZCZEGÓŁOWE CELE KSZTAŁCENIA I WYCHOWANIA ORAZ TREŚCI EDUKACYJNE W ODNIESIENIU DO PODSTAWY PROGRAMOWEJ

I. Fizyczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
1) Zgłasza potrzeby fizjologiczne, samodzielnie wykonuje podstawowe czynności higieniczne.	- Samodzielne, kulturalne korzystanie z toalety. - Mycie rąk: przed posiłkami i po nich, po zajęciach plastycznych, po pobycie na dworze, po skorzystaniu z toalety. - Dbanie o wygląd i czystość osobistą. - Korzystanie z przyborów toaletowych zgodnie z ich przeznaczeniem. Używanie tylko osobistych przyborów. - Samodzielne, prawidłowe mycie zębów. - Higiena narządów zmysłów. - Zapobieganie infekcjom. - Kultura osobista.	Dziecko 3-letnie - pamięta o skorzystaniu z toalety; - zachowuje kolejne etapy mycia rąk: – podciąga rękawy, – odkręca wodę, – korzysta z mydła, – płucze ręce, – strząsa wodę, – suszy dłonie; - myje zęby z pomocą nauczyciela (nakładanie pasty); - wie, do czego służą różne przybory toaletowe; - wie, że nie należy używać cudzych przedmiotów toaletowych; - samodzielnie korzysta z toalety: – zdejmuje i wkłada ubranie, – korzysta z papieru toaletowego, – spuszcza wodę, – myje ręce po skorzystaniu z toalety; - potrafi skorzystać z chusteczki higienicznej; - nabiera nawyku zasłaniania ust podczas kaszlu i nosa podczas kichania; - uczy się prawidłowego oddychania (przez nos); - uczy się dbania o własny wzrok, przestrzegając zasady niedotykania oczu brudnymi rękami; - przestrzega zasady niewkładania do nosa, gardła, uszu ciał obcych; - mówi umiarkowanym głosem (z odpowiednim natężeniem); - informuje nauczyciela o złym samopoczuciu; Dziecko 4-letnie - samodzielnie i poprawnie korzysta z toalety; - samodzielnie i poprawnie myje ręce i twarz; - samodzielnie myje zęby pod nadzorem nauczyciela; - wie, że należy codziennie myć całe ciało;

I. Fizyczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		• myje ręce przed posiłkami, po powrocie z dworu, po zajęciach plastycznych i po skorzystaniu z toalety; • samodzielnie i poprawnie korzysta z chusteczek higienicznych; • rozumie znaczenie prawidłowego oddychania; • dba o wzrok, przestrzegając zasady oglądania książek przy odpowiednim świetle; • wie, że hałas ma zły wpływ na słuch;
		Dziecko 5-letnie • samodzielnie i poprawnie myje ręce, zachowując porządek w łazience; • samodzielnie i poprawnie myje zęby; • rozumie konieczność mycia rąk przed posiłkami, po skorzystaniu z toalety, po pracach plastycznych i powrocie z dworu; • rozumie konieczność dbania o czystość osobistą; • używa odpowiedniej ilości mydła; • wie, że trzeba się chronić przed promieniowaniem UV, nosząc okulary i nakrycie głowy; • wie, jak się zachować w przypadku skaleczenia; • wie, że należy zachować odpowiednią odległość od monitora, oglądając telewizję lub grając na komputerze; • wie, że długotrwałe oglądanie telewizji i gra na komputerze są niekorzystne dla zdrowia; Dziecko 6-letnie • pamięta o skorzystaniu z toalety przed wyjściem na spacer, na wycieczkę do kina itd.; • wie, kiedy należy myć ręce, i samodzielnie podejmuje tę czynność; • rozumie znaczenie higieny jamy ustnej; • wie, że należy myć zęby kilkakrotnie w ciągu dnia; • potrafi kulturalnie korzystać z chusteczek; • zasłania nos podczas kichania, a usta podczas kaszlu lub ziewania; • dba o schludny wygląd: poprawia uczesanie, myje się i zmienia ubrania na czyste w razie potrzeby; • rozumie potrzebę wizyt kontrolnych u okulisty i stomatologa;

I. Fizyczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
2) Wykonuje czynności samoobsługowe: ubieranie się i rozbieranie, w tym czynności precyzyjne, np. zapinanie guzików, wiązanie sznurowadeł.	- Samodzielne ubieranie i rozbieranie się. - Dbanie o swoje rzeczy. - Zachowanie porządku na półce. - Ubieranie się stosownie do pogody. - Ubieranie się stosownie do okoliczności (elegancki strój do teatru i na uroczystości przedszkolne).	Dziecko 3-letnie - samodzielnie zdejmuje kurtkę, czapkę, szalik, buty i odkłada je na swoją półkę w szatni; - samodzielnie wkłada buty (bez zapinania); - zdejmuje ubrania przed leżakowaniem; - samodzielnie wkłada ubrania przygotowane przez nauczyciela (wywrócone na prawą stronę); - odkłada swoje ubrania na wyznaczone miejsce; - rozpoznaje swoje ubrania (wie, w co było ubrane w danym dniu);
		Dziecko 4-letnie - zakłada kurtkę tylko z niewielką pomocą nauczyciela; - zakłada czapkę i szalik; - wkłada każdy z butów na odpowiednią nogę; - samodzielnie zdejmuje i wkłada ubranie; - wie, czy jest mu za ciepło lub za zimno; - wie, że należy chronić się przed intensywnym słońcem;
		Dziecko 5-letnie - wkłada kurtkę, zapina suwak i guziki; - samodzielnie, poprawnie wkłada i zapina buty; - rozbiera się, gdy jest mu za ciepło, i ubiera, gdy jest mu za zimno;
		Dziecko 6-letnie - samodzielnie ubiera się i rozbiera, zapinając i rozpinając guziki oraz zawiązując sznurówki; - potrafi ubrać się adekwatnie do pogody; - dba o porządek na swojej półce w szatni; - składa swoje ubrania; - dba o osobiste rzeczy w przedszkolu i poza nim, np. na wycieczkach; - pilnuje swoich rzeczy w czasie wycieczek poza teren przedszkola, nie gubi ich; - wie, że zbyt ciepłe ubieranie się nie służy zdrowiu; - wie, co oznacza hartowanie się; - rozumie potrzebę pobytu na dworze, o każdej porze roku i przy różnej pogodzie; - wie, że należy ubierać się stosownie do okoliczności – inaczej do teatru, na uroczystości, a inaczej na plac zabaw;

I. Fizyczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
3) Spożywa posiłki z użyciem sztućców, nakrywa do stołu i sprząta po posiłku.	- Umiejętne i kulturalne spożywanie posiłków. - Nakrywanie do stołu i sprzątanie po posiłku. - Dokładne gryzienie posiłków. - Przewidywanie niechęci do niektórych potraw. - Przestrzeganie zakazów spożywania niektórych produktów w przypadku alergii. - Zdrowe i racjonalne odżywianie się. - Mycie owoców i warzyw przed spożyciem. - Picie wody między posiłkami. - Samodzielne przygotowywanie kanapek, prostych posiłków.	Dziecko 3-letnie - samodzielnie zjada posiłek z użyciem łyżki i widelca; - umiejętnie pije z kubka; - siada do stolika w porze posiłków; - siedzi spokojnie podczas całego posiłku; - próbuję nowych potraw, pokonując uprzedzenia; - dokładnie gryzie potrawy; - wie, że owoce i warzywa trzeba myć przed spożyciem; - wie, że owoce i warzywa są zdrowe i należy je jeść; - wie, że słodczyce jedzone w nadmiarze są niezdrowe;
		Dziecko 4-letnie - umie w spokoju zjeść posiłek (nie kręci się, nie błaznuje); - zachowuje czystość i estetykę na stole podczas posiłku (nie rozrzuca jedzenia); - rozmawia podczas posiłku umiarkowanym tonem głosu; - przysuwa krzesło do stołu po skończonym posiłku; - kulturalnie zjada posiłek (nie rozmawia z pełnymi ustami); - rozumie konieczność spożywania potraw niezbędnych dla zdrowia (owoców i warzyw, ryb); - wie, że należy często pić wodę i że gazowane, słodzone napoje są niezdrowe; - wie, czego nie może jeść w przypadku alergii i przestrzega tej zasady;
		Dziecko 5-letnie - pomaga w rozdawaniu posiłku i sprzątaniu po nim; - spokojnie siedzi podczas posiłku; - poznaje zasady <i>savoir vivre</i>; - samodzielnie nakłada posiłek na talerz, przygotowuje kanapki, używając zdrowych produktów; - odróżnia zdrowe produkty żywnościowe od niezdrowych; - wie, jakie znaczenie dla zdrowia ma właściwe odżywianie się;
		Dziecko 6-letnie - posługuje się łyżką, widelcem i nożem; - korzysta z serwetek;

I. Fizyczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		- zachowuje zasady <i>savoir vivre</i> podczas posiłku: nie trzyma łokci na stole, nie młaska, nie mówi z pełnymi ustami; - pełni dyżury przy rozdawaniu posiłków; - zna piramidę żywieniową i zasady zdrowego odżywiania się; - wykonuje proste potrawy z pomocą nauczyciela;
4) Komunikuje potrzebę ruchu, odpoczynku itp.;	- Odpoczynek po obiedzie. - Korzystanie z miejsca odpoczynku w ciągu dnia w razie potrzeby. - Samodzielne planowanie i organizacja czasu wolnego. - Codzienny pobyt na świeżym powietrzu. - Znaczenie ruchu dla zdrowia człowieka. - Regulowanie ilości wysiłku fizycznego w zależności od własnych możliwości. - Samodzielna organizacja zabaw ruchowych. - Rozwijanie zainteresowania turystyką.	Dziecko 3-letnie - odpoczywa po posiłku na leżaku; - w czasie dnia, gdy jest zmęczone korzysta z miejsca odpoczynku w sali; - podejmuje spontaniczne zabawy ruchowe; Dziecko 4-letnie - odpoczywa po obiedzie, słuchając muzyki relaksacyjnej lub literatury czytanej przez nauczyciela; - wie, które miejsce jest przeznaczone na odpoczynek, a w których miejscach przedszkola można biegać i korzystać z urządzeń sportowych; - podejmuje zabawy ruchowe z użyciem przyborów; - wie, że ruch jest korzystny dla zdrowia; Dziecko 5-letnie - komunikuje potrzebę zabawy ruchowej; - bierze udział w zabawach ruchowych organizowanych wspólnie z innymi dziećmi; - potrafi zdecydować o odpoczynku, gdy jest zmęczone, spoczone; - rozumie potrzebę odpoczynku podczas pobytu w przedszkolu; - zna różne formy turystyki, np. jazda na rowerze, wycieczki górskie; Dziecko 6-letnie - w spokoju odpoczywa po obiedzie; - samodzielnie podejmuje zabawy ruchowe, organizuje je; - rozumie znaczenie powiedzenia „ruch to zdrowie”; - wie, jak przygotować się na wyjazd w góry, nad morze, na wieś, nad jezioro; - zna zasady bezpiecznego zachowania się nad wodą, na wsi i w górach;

I. Fizyczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
5) Uczestniczy w zabawach ruchowych, w tym rytmicznych, muzycznych, naśladowczych, z przyborami lub bez nich; wykonuje różne formy ruchu: bieżne, skoczne, z czworakowaniem, rzutne.	• Udział w zabawach ruchowych: orientacyjno-porządkowych, z elementami czworakowania, bieżnych, z elementami rzutu, celowania, toczenia. • Właściwe i bezpieczne korzystanie z przyborów i sprzętu sportowego. • Udział w zajęciach rytmicznych. • Poznawanie dyscyplin sportowych.	Dziecko 3-letnie • uczestniczy w zabawach ruchowych: – orientacyjno-porządkowych: ✓ reaguje na sygnał, ✓ słucha poleceń, ✓ ustawia się w gromadce, rzędzie, parze i kole, ✓ chodzi w parze z innym dzieckiem; – na czworakach: ✓ chodzi na czworakach ze wsparciem na całych dłoniach i palcach stóp, ✓ naśladuje chód zwierząt, ✓ przechodzi pod przeszkodami; – bieżnych: ✓ biega bez potrącania innych, do przodu, do wyznaczonego miejsca; – z elementami rzutu, celowania, toczenia i noszenia: ✓ swobodnie podrzuca woreczki, piłki, materiał przyrodniczy różnej wielkości i rzuca nimi w dowolnym kierunku, ✓ rzuca oburącz lub jedną ręką do celu, ✓ toczy piłki w zabawie; – na śniegu: ✓ wydeptuje ścieżki, ✓ lepi kulki; – przy akompaniamencie dowolnego instrumentu; Dziecko 4-letnie • uczestniczy w zabawach ruchowych: – orientacyjno-porządkowych: ✓ na sygnał ustawia się w rzędzie, szeregu, w wyznaczonym miejscu, np. wzdłuż linii; – na czworakach: ✓ czworakuje między przeszkodami, także pokonując je;

I. Fizyczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		– bieżnych: ✓ biega do wyznaczonego miejsca pokonując przeszkody, wykonując dodatkowe zadania; ✓ biega, zatrzymując się trakcie biegu i zmieniając kierunek; – z elementami rzutu, celowania: ✓ podrzuca przybory oburącz lub ręką lewą i prawą na przemian i rzuca nimi do celu, ✓ przyjmuje prawidłową postawę podczas rzutu (ramię uniesione w górę), ✓ toczy obręcz, kółka, krążki; – rytmicznych: ✓ stara się poruszać zgodnie z rytmem; • zna popularne dyscypliny sportowe;
		Dziecko 5-letnie • bierze udział w: – zabawach i ćwiczeniach orientacyjno-porządkowych: ✓ szybko reaguje na różnorodne sygnały (dźwiękowy, gest, polecenie), ✓ sprawnie ustawia się w kole, szeregu, rzędzie, ✓ podskakuje z nogi na nogę, ✓ porusza się krokiem dostawnym; – zabawach i ćwiczeniach na czworakach: ✓ czworakuje w różnych kierunkach, ✓ pokonuje różne przeszkody, ✓ czworakuje po ławeczce; – zabawach bieżnych: ✓ biega w różnych kierunkach, również w grupie, ✓ bierze udział wścigach, ✓ biegnie przez dłuższy odcinek do wyznaczonego miejsca; – zabawach z elementami rzutu, celowania, toczenia: ✓ rzuca i chwytą różne przybory na zmianę ręką lewą i prawą, ✓ chwytają piłkę oburącz, ✓ toczy piłki i obręcze, omijając przeszkody, ✓ biegnie za toczącym się przybozem;

I. Fizyczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		– zajęciach rytmicznych: ✓ bierze udział w zabawach rytmicznych, ✓ bierze udział w zabawach z elementami tańca; • uczy się pokonywania słabości i ograniczeń własnego ciała; • uczy się wytrwałości; • zna znaczenie powiedzenia „trening czyni mistrza”;
		Dziecko 6-letnie • bierze udział w: – ćwiczeniach orientacyjno-porządkowych: ✓ sprawnie ustawia się na sygnał w dwuszeręgu, rzędzie, parach i sprawnie zmienia miejsca i ustawienia; – zabawach i ćwiczeniach bieżnych: ✓ biega na dłuższych odcinkach, ✓ bierze udział w wyścigach, sztafetach; – ćwiczeniach na czworakach: ✓ chodzi na czworakach do przodu, tyłu, zmieniając kierunek, ✓ ściga się na czworakach; – biegach: ✓ biega, także wykonując dodatkowe zadania, ✓ współzawodniczy z rówieśnikami indywidualnie i zespołowo; – ćwiczeniach z elementami rzutu, toczenia i celowania: ✓ rzuca i chwytą różne przedmioty w ruchu; – zajęciach rytmicznych: ✓ odtwarza muzykę, używając różnorodnych, płynnych ruchów, ✓ bierze udział w zabawach tanecznych; • zna różne dyscypliny sportowe i najważniejsze zasady w nich obowiązujące oraz sprzęt wykorzystywany do ich uprawiania; • rozpoznaje własne predyspozycje sportowe; • uprawia w miarę możliwości sport (gra w piłkę nożną, jeździ na nartach, tyżwach itp.) • śledzi ważne wydarzenia sportowe;

I. Fizyczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
6) Inicjuje zabawy konstrukcyjne, majsterkuje, buduje, wykorzystując zabawki, materiały użytkowe, w tym materiał naturalny.	- Działalność konstrukcyjna z użyciem różnych rodzajów klocków i materiałów. - Rozwijanie inwencji twórczej. - Właściwe i bezpieczne posługiwanie się podstawowymi narzędziami. - Udział w naprawianiu zabawek. - Organizowanie sobie miejsca pracy (przygotowanie odpowiednich materiałów i narzędzi). - Przestrzeganie zasady oszczędnego gospodarowania materiałami. - Poznanie działania urządzeń, w których wykorzystano mechanizm mieszania (mikser, blender, robot kuchenny). - Konstruowanie prostych urządzeń: wędki, kołowrotka, studni z kołowrotkiem itp).	Dziecko 3-letnie - buduje proste budowle z różnego rodzaju klocków; - wkłada jedno przedmioty w drugie; - przygląda się maszynom, urządzeniom ułatwiającym życie człowieka, np. odkurzacz, żelazko, pralka; Dziecko 4-letnie - buduje bardziej złożone konstrukcje z klocków; - łączy tworzywo przyrodnicze z papierem; - tworzy prace przestrzenne, łącząc gotowe elementy; - oszczędnie gospodaruje materiałem plastycznym i konstrukcyjnym; Dziecko 5-letnie - majsterkuje z wykorzystaniem klocków i narzędzi dla dzieci (skręca śrubki); - wykorzystuje klocki przybijanki; - układa kompozycje z układanek typu pinezki, mozaiki; - łączy różne materiały, np. pudelka, wykonując prace plastyczne; - w sposób bezpieczny posługuje się narzędziami; - samodzielnie przygotowuje sobie niektóre materiały i przybory; - poznaje za pomocą ilustracji, filmów itp. środki transportu niedostępne dla bezpośredniej obserwacji; - poznaje różne źródła energii (prąd elektryczny, ropa naftowa, wiatr, woda); - poznaje urządzenia techniczne usprawniające pracę w gospodarstwie domowym oraz zasady ich bezpiecznego użytkowania; - poznaje sposoby zastosowania prądu elektrycznego;
		Dziecko 6-letnie - buduje złożone budowle, np. z drobnych klocków lego; - konstruuje poruszające się maszyny z klocków; - posługuje się klockami typu „Technics”; - wykonuje konstrukcje z wykorzystaniem materiału przyrodniczego (samodzielnie wykonuje ludziki, zwierzęta z kasztanów, żółędzi, szyszek itp.); - tworzy prace z różnorodnych materiałów przemysłowych; - posługuje się zabawkami mechanicznymi; - używa w sposób właściwy prostych narzędzi podczas majsterkowania;

I. Fizyczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		• samodzielnie przygotowuje materiały i narzędzia potrzebne do wykonania pracy; • zna historię powstania podstawowych przedmiotów codziennego użytku; • poznaje odpowiedniki dzisiejszych urządzeń technicznych ułatwiających pracę człowieka, używane w dawnych czasach; • poznaje podstawowe informacje na temat kosmosu i pojęcia takie jak: planeta, gwiazda, gwiazdozbiór, stacja kosmiczna, statek kosmiczny itp.;
7) Wykonuje czynności, takie jak: sprzątanie, pakowanie, trzymanie przedmiotów jedną ręką i oburącz, małych przedmiotów z wykorzystaniem odpowiednio ukształtowanych chwytów dłoni, używa chwytu pisarskiego podczas rysowania, kreślenia i pierwszych prób pisania.	• Samodzielne dbanie o porządek w miejscu pracy, sali i w szafce indywidualnej. • Lepienie z różnorodnych mas plastycznych. • Gromadzenie doświadczeń polisensorycznych w czasie zabaw przedmiotami i materiałami o różnicowanej fakturze. • Wycinanie i wyrywanie papieru. • Nawlekanie koralików na sznurek. • Obrysowywanie kształtów z pomocą szablonów. • Prawidłowe trzymanie narzędzia pisarskiego. • Rysowanie i kolorowanie z użyciem różnych przyborów. • Rysowanie i malowanie na kartkach różnej wielkości.	Dziecko 3-letnie • odkłada zabawki na wyznaczone miejsce; • odkłada swoje rysunki i prace na swoją półkę; • sprząta po sobie z pomocą osoby dorosłej; • zachowuje porządek w miejscu pracy; • rysuje z wykorzystaniem przyborów wymagających różnicowanego nacisku na powierzchnię; • maluje palcami i przy użyciu pędzelka lub wacika; • lepi z różnorodnych mas plastycznych; • bierze udział w zabawach paluszkowych; • ćwiczy sprawność palców poprzez udział w zabawach z użyciem spinaczy do bielizny, poprzez rwanie papieru; • prawidłowo nakleja na kartę papieru obrazek złożony z części; • szuka drobnych przedmiotów ukrytych w masach, kaszy, ryżu, grochu, kasztanach, itp. Dziecko 4-letnie • sprząta zabawki po skończonej zabawie oraz stolik po skończonej pracy; • wycina nożyczkami wzdłuż linii prostych; • ćwiczy chwyt pisarski; • wydziera duże elementy z papieru; • formuje kształty z mas plastycznych; • składa proste elementy z papieru; • obrysowuje proste kształty za pomocą szablonów wewnętrznych; • nawleka na sznurek grubsze elementy;

I. Fizyczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		Dziecko 5-letnie ● dba o porządek na stoliku podczas zajęć; ● prawidłowo trzyma kredkę; ● sprząta swoje przybory, miejsce pracy i zabawy; ● dba o swoje rzeczy, odkłada je na swoją półkę; ● wykonuje wycinanki płaskie i przestrzenne formy z papieru; ● wycina nożyczkami z różnorodnych materiałów wzdłuż linii prostych i falistych; ● obrysowuje kształty, korzystając z szablonów zewnętrznych; Dziecko 6-letnie ● pamięta o zachowaniu porządku w swoim otoczeniu; ● wykonuje prace wymagające precyzyjnego chwytu, np. zbieranie przedmiotów i rzucanie nimi do celu; ● zapełnia kontury przedmiotów małymi kawałkami wydzieranego papieru; ● tworzy własne kompozycje z wykorzystaniem szablonów do obrysowywania; ● tworzy własne kompozycje z wycinanych samodzielnie elementów; ● sprawnie posługuje się kredkami, flamastrami, pędzlem, ołówkiem, kredą, węglem rysunkowym; ● prawidłowo trzyma narzędzie pisarskie podczas kreślenia i pierwszych prób pisania; ● stosuje odpowiedni nacisk narzędzia pisarskiego;
8) Wykonuje podstawowe ćwiczenia kształtujące nawyk utrzymania prawidłowej postawy ciała.	● Zachowanie prawidłowej postawy podczas siedzenia i stania. ● Ćwiczenia mięśni posturalnych.	Dziecko 3-letnie ● przybiera właściwą pozycję podczas stania, chodzenia, siedzenia na krześle, dywanie;
		Dziecko 4-letnie ● wykonuje ćwiczenia w leżeniu tyłem; ● wykonuje ćwiczenia opierając się o ścianę;
		Dziecko 5-letnie ● wykonuje ćwiczenia wyprostne z przyborem, np.: chodzenie z woreczkiem na głowie; ● wykonuje skłony w przód, w tył, w bok oraz skręty;

I. Fizyczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
9) Wykazuje sprawność ciała i koordynację w stopniu pozwalającym na rozpoczęcie systematycznej nauki czynności złożonych, takich jak czytanie i pisanie.	• Zabawy i ćwiczenia równoważne. • Ćwiczenia z elementami skoku i podskoku. • Ćwiczenia z elementami wspinania się.	Dziecko 6-letnie • wykonuje ćwiczenia wyprostne z przyborami kształtującymi właściwą postawę ciała; • ćwiczy mięśnie brzucha i tułowia, wykonując np. skłony, jazdę na rowerku; • ćwiczy mięśnie stóp, chwytając palcami różne przybory, chodząc na palcach, piętach; • przyjmuje właściwą postawę podczas siedzenia przy stole i na dywanie;
		Dziecko 3-letnie • bierze udział w zabawach: – z elementami równowagi: ✓ chodzi po zwężonych torach prostym i krętym, ✓ pokonuje niskie przeszkody, ✓ chodzi po krawężniku, ✓ wchodzi i schodzi po powierzchni pochyłej; – z elementami wspinania się: ✓ wchodzi na schody, pagórki, urządzenia na placu zabaw; – z elementami skoku i podskoku: ✓ skacze obunóż w przód, ✓ zeskakuje z niskich przeszkód;
		Dziecko 4-letnie • bierze udział w zabawach: – z elementami równowagi: ✓ chodzi z zachowaniem równowagi po linii, stopa za stopą, po ławce gimnastycznej, naturalnych podwyższeniach, ✓ przenosi przedmioty na tacy, ✓ wchodzi po nachylonych powierzchniach; – z elementami wspinania się: ✓ wspiną się na urządzenia na placu zabaw, ✓ wspiną się na drabinki, stosując naprzemienne ruchy kończyn; – zabawach z elementami podskoku i skoku: ✓ przeskakuje przez płaskie przeszkody (rozłożoną szarfę, skakankę lub linę), ✓ wskakuje obunóż do koła;

I. Fizyczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		Dziecko 5-letnie • bierze udział w zabawach i ćwiczeniach: – z elementami równowagi: ✓ stoi na jednej nodze, mając dodatkowe utrudnienia, np. musi przelożyć jakiś przedmiot pod kolanem; ✓ próbuje przejść po listwie odwróconej ławeczki gimnastycznej, ✓ pokonuje tory przeszkód, przechodząc z jednego przyrządu na drugi; – z elementami wspinania się: ✓ wspina się na przyrządy, ✓ pokonuje różne przeszkody naturalne i sztuczne; – z elementami skoku i podskoku: ✓ skacze obunóż i na jednej nodze w miejscu i w ruchu, ✓ przeskakuje przez płaskie i wysokie (do 40 cm) przeszkody, ✓ skacze na skakance; Dziecko 6-letnie • bierze udział w: – ćwiczeniach równowagi: ✓ stoi na jednej nodze, wykonując dodatkowe czynności, ✓ przechodzi po ławeczce, wykonując dodatkowe czynności (chwytaki piłki, przekazywanie przyborów); – zabawach i ćwiczeniach z elementami rzutu, celowania, toczenia, noszenia: ✓ rzuca i chwytaki przedmioty oburącz i na zmianę ręką lewą i prawą, ✓ podejmuje próby kozłowania piłki ręką lewą i prawą w miejscu i w ruchu, ✓ toczy piłkę z omijaniem przeszkód.

II. Emocjonalny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
1) Rozpoznaje i nazywa podstawowe emocje, próbuje radzić sobie z ich przeżywaniem.	- Rozpoznawanie emocji i ich nazywanie. - Sluchanie utworów literackich, nazywanie emocji bohaterów. - Dostrzeganie związku między emocjami i określonymi sytuacjami. - Rozumienie swoich emocji i swojego zachowania. - Dostrzeganie reakcji własnego ciała na zdenerwowanie, stres, strach. - Ćwiczenia relaksacyjne.	Dziecko 3-letnie - potrafi rozpoznać i nazwać swoje emocje: złość, smutek, radość; - nazywa podstawowe emocje bohaterów opowiadań, wierszy, przedstawień teatralnych; - rozpoznaje podstawowe emocje kolegów i koleżanek w codziennych sytuacjach; - rozpoznaje i nazywa emocje osób przedstawionych na ilustracjach;
		Dziecko 4-letnie - rozpoznaje i nazywa bardziej złożone emocje, np. zdziwienie, strach; - poznaje różnorodne reakcje emocjonalne innych ludzi na podstawie literatury i przedstawień teatralnych; - uczy się uważności na swoje uczucia, rozpoznaje je w różnych sytuacjach; - potrafi wskazać na ilustracji sytuację wywołującą określone uczucie;
		Dziecko 5-letnie - podjęmuje samodzielne próby poradzenia sobie z trudnymi emocjami; - bierze udział w ćwiczeniach relaksacyjnych; - uczy się rozumienia swojego zachowania;
		Dziecko 6-letnie - potrafi rozpoznać i nazwać coraz bardziej złożone uczucia, np. rozdrażnienie, zazdrość; - wie, w jaki sposób można się uspokoić; - obserwuje reakcje własnego ciała w sytuacjach złości i strachu;
		Dziecko 3-letnie wie, że ma prawo do przeżywania różnych emocji;
2) Szanuje emocje swoje i innych osób.	- Rozpoznawanie i nazywanie emocji u innych osób. - Rozumienie, że odczuwanie różnych emocji jest czymś naturalnym. - Dostrzeganie, że ludzie różnie reagują na takie same sytuacje. - Zauważanie, że ludzie zachowują się w różny sposób, przeżywając takie same emocje. - Szanowanie emocji innych osób.	Dziecko 4-letnie - mówi o swoich emocjach; - wie, że nie należy mówić innym przykrych słów;

II. Emocjonalny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
3) Przeżywa emocje w sposób umożliwiający mu adaptację w nowym otoczeniu, np. w nowej grupie dzieci, nowej grupie starszych dzieci, a także w nowej grupie dzieci i osób dorosłych.	- Panowanie nad swoimi emocjami: trema, zawstydzeniem, złością. - Branie udziału w przedstawieniach. - Właściwie zachowanie się podczas przeżywania silnych emocji w miejscach publicznych. - Radzenie sobie z emocjami w sposób niekrzywdzący innych. - Radzenie sobie ze zmianą i stratą.	Dziecko 5-letnie - wykazuje zrozumienie dla dzieci przeżywających silne emocje (nie śmieje się z dzieci, które płaczą w różnych sytuacjach); - dostrzega, że ludzie różnie reagują, przeżywając te same emocje, np. niektórzy szybko reagują płaczem lub złością, a inni nie;
		Dziecko 6-letnie - rozumie i akceptuje uczucia swoje i innych osób; - wie, że każdy ma prawo do przeżywania emocji we właściwy dla siebie sposób; - potrafi przewidzieć, jakie emocje może wywołać u innych jego zachowanie w określonej sytuacji;
		Dziecko 3-letnie - wie, że zdenerwowanie nie usprawiedliwia agresywnych zachowań; - przezwycięża nieśmiałość i nawiązuje kontakty z rówieśnikami;
		Dziecko 4-letnie - radzi sobie z emocjami w sposób niewyrządzający innym krzywdy; - bierze udział we wspólnych zabawach i zajęciach;
		Dziecko 5-letnie - stara się panować nad trema i zawstydzeniem w nowych sytuacjach i w kontaktach z nowo poznanymi osobami; - potrafi przezwyciężyć chęć do biegania i głośnego zachowania w miejscach publicznych; - wita się (mimo zawstydzenia), gdy wchodzi do jakiegoś pomieszczenia lub dołącza do grupy osób, oraz żegna się, gdy wychodzi; - bierze udział w występach, nie rezygnuje mimo tremy;
		Dziecko 6-letnie - potrafi nawiązać nowe znajomości mimo zawstydzenia; - akceptuje zmiany jako nieodłączny element życia; - potrafi radzić sobie ze stratą; - poznaje sposoby radzenia sobie z odrzuceniem;

II. Emocjonalny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
4) Przedstawia swoje emocje i uczucia, używając charakterystycznych dla dziecka form wyrazu.	- Organizowanie zabaw naśladowczych. - Odgrywanie scenek dramatycznych. - Wykorzystywanie symboli oznaczających różne emocje do komunikowania swoich uczuć. - Oddawanie w pracach plastycznych swojego nastroju, np. wykonywanie rysunków, masek. - Rozumienie gestów, np. pocieszania, wspierania (głaskanie, przytulanie, uniesiony kciuk).	Dziecko 3-letnie - okazuje sympatię innym w sposób przez nich akceptowany: nie ścisła, nie całuje osób, które sobie tego nie życzą; - oddaje różne nastroje w zabawie (naśladowanie płaczu lalki, radość, gdy ktoś przychodzi) - potrafi wskazać symbol rysunkowy określający radość, złość, smutek; Dziecko 4-letnie - potrafi za pomocą gestów, mimiki, ruchów ciała przedstawić różne uczucia; - rysuje laurki dla bliskich osób, symbolizujące uczucia dziecka do nich; - wykorzystuje symbole rysunkowe oznaczające różne emocje do komunikowania swoich uczuć; Dziecko 5-letnie - potrafi przedstawić uczucia w pracach plastycznych; - wykorzystuje gesty do pocieszania, okazywania uczuć;
		Dziecko 6-letnie bierze udział w scenkach dramatowych, przedstawiając sytuacje wywołujące określone emocje;
		Dziecko 3-letnie - bierze udział w spotkaniach adaptacyjnych; - wskazuje w planie dnia moment przychodzenia rodziców po dzieci; - poznaje sposoby radzenia sobie z poczuciem samotności i tęsknotą (przyniesienie ulubionej maskotki, zdjęć rodziców); - nabiera zaufania do osób opiekujących się nim w przedszkolu;
		Dziecko 4-letnie - rozstaje się z rodzicem bez płaczu; - potrafi przez dłuższy czas nie pytać, kiedy przyjdą rodzice; - wie, że może zwracać się w razie potrzeby do osób dorosłych opiekujących się nim w przedszkolu;
5) Rozstaje się z rodzicami bez lęku, ma świadomość, że rozstanie takie bywa dłuższe lub krótsze.		Dziecko 5-letnie - krótko rozstaje się z rodzicem; - wie, że rodzic nie zawsze przychodzi o tej samej porze; - z zaufaniem zwraca się do osób dorosłych w przedszkolu w razie potrzeby;

II. Emocjonalny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		Dziecko 6-letnie • bez problemu rozstaje się z rodzicem; • nie dopytuje się, kiedy rodzic przyjdzie; • ze spokojem czeka na przyjście rodzica; • rozumie, że rodzic musi pójść do pracy; Dziecko 3-letnie • wśród przeżywanych emocji rozróżnia przyjemne i nieprzyjemne; Dziecko 4-letnie • zauważa, że wszyscy przeżywają podobne emocje; • dostrzega, że często te same sytuacje wywołują u ludzi podobny rodzaj emocji; • rozpoznaje i nazywa emocje i coraz bardziej złożone uczucia: – bohaterów opowiadań, wierszy, przedstawień teatralnych, – kolegów i koleżanek w codziennych sytuacjach, – osób przedstawionych na ilustracjach; Dziecko 5-letnie • potrafi przewidzieć, jakie reakcje emocjonalne może wywołać określona sytuacja; • zauważa, że te same sytuacje mogą wywołać u różnych osób różne reakcje; Dziecko 6-letnie • uzasadnia reakcje innych osób na określoną sytuację; Dziecko 3-letnie • zgłasza nauczycielowi lub sygnalizuje w inny sposób swoje potrzeby oraz sytuacje, w których dzieje mu się krzywda; • poznaje sposoby radzenia sobie z trudnymi emocjami (odejście do miejsca „pozytywnej przerwy”, przytulenie się do maskotki lub osoby dorosłej, gdy dziecko jest smutne);
6) Rozróżnia emocje i uczucia przyjemne i nieprzyjemne, ma świadomość, że odczuwają i przeżywają je wszyscy ludzie.	• Dostrzeganie emocji przyjemnych i nieprzyjemnych i ich odróżnianie. • Dostrzeganie, że wszyscy przeżywają podobne emocje.	
7) Szuka wsparcia w sytuacjach trudnych dla niego emocjonalnie; wdraża swoje własne strategie, wspierane przez osoby dorosłe lub rówieśników.	• Prośzenie o pomoc. • Poznawanie zawodów, których istotą jest niesienie pomocy innym. • Poznawanie różnych strategii radzenia sobie z emocjami. • Wybieranie strategii najskuteczniejszych dla siebie. • Rozpoznawanie zachowań krzywdzących dziecko i sposobów postępowania w przypadku zaistnienia takiej sytuacji.	

II. Emocjonalny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		Dziecko 4-letnie • wie, do kogo może się zwrócić w domu i przedszkolu z prośbą o pomoc; • wie, do kogo może się zwrócić w obcym miejscu, gdy potrzebuje pomocy (policja, straż, ratownik, pracownik ochrony); • poszerza zakres strategii radzenia sobie z trudnymi emocjami (rysowanie, darcie papieru, podskoki, oddychanie, liczenie);
		Dziecko 5-letnie • wie, że zwracanie się o pomoc jest czymś naturalnym i nie należy się tego wstydić; • stosuje różne sposoby radzenia sobie z trudnymi emocjami;
		Dziecko 6-letnie • zwraca się o pomoc do koleżanek/kolegów w trudnych sytuacjach; • rozpoznaje, które sposoby radzenia sobie z trudnymi emocjami najbardziej mu pomagają; • próbuje zastosować samodzielnie wybrane strategie radzenia sobie z trudnymi emocjami; • wie, na czym polega krzywdzenie i przemoc; • wie, że można skrzywdzić innych nie tylko czynami, ale również słowami; • wie, do kogo może się zwrócić jeśli jemu lub komuś innemu stanie się krzywdą;
		Dziecko 3-letnie • wie, że trzeba czekać na swoją kolej; • uczy się radzenia sobie z trudnymi emocjami związanymi z koniecznością dzielenia się zabawkami; • wie, że nie zawsze może natychmiast otrzymać to, czego chce; • wie, że mimo lęku należy poddać się badaniom lekarskim czy wizytom u stomatologa; • w sposób opanowany reaguje na lekki ból;
8) Zauważa, że nie wszystkie przeżywane emocje i uczucia mogą być podstawą do podejmowania natychmiastowego działania, panuje nad nieprzyjemną emocją, np. podczas oczekiwania na własną kolej w zabawie lub innej sytuacji.	• Czekanie na swoją kolej. • Panowanie nad lekkim bólem. • Badania profilaktyczne, szczepienia, wizyty u stomatologa. • Zachowanie się w czasie choroby: leżenie w łóżku, przyjmowanie leków. • Ćwiczenie samoregulacji i samodyscypliny. • Podstawowe mechanizmy działania mózgu w stresie i silnych emocjach.	Dziecko 4-letnie • czeka na swoją kolej w różnych sytuacjach z życia przedszkola; • dzieli się zabawkami z innymi dziećmi; • wie, że w przypadku choroby należy stosować się do zaleceń lekarza: leżeć w łóżku, brać lekarstwa; • potrafi powstrzymać się od reakcji pod wpływem impulsu;

II. Emocjonalny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
9) Wczuwa się w emocje i uczucia osób z najbliższego otoczenia.	- Okazywanie uczuć. - Sprawianie innym przyjemności. - Zachowanie się w sytuacjach trudnych dla innych osób. - Niesienie pomocy. - Udział w akcjach charytatywnych. - Szacunek dla innych.	Dziecko 5-letnie - wie, czym różni się reakcja (natychmiastowa, bez zastanowienia, automatyczna) od działania; - rozumie znaczenie wizyt kontrolnych u lekarza, stara się opanować lęk;
		Dziecko 6-letnie - rozumie, że należy poddawać się niezbędnym zabiegom medycznym, np. szczepieniom; - próbuję powstrzymać się od działania pod wpływem silnych emocji; - uczy się przewidywać skutki swojego zachowania; - zauważa konsekwencje własnego działania i bierze za nie odpowiedzialność;
		Dziecko 3-letnie - stara się sprawić przyjemność innym, np. poprzez wręczanie upominków z okazji ich świąt; - pociesza inne dzieci lub dorosłych, gdy są smutni; - wie, że nie należy przeszkadzać chorym członkom rodziny;
		Dziecko 4-letnie - pomaga osobom starszym, np. reaguje, jeśli im coś upadnie; - właściwie zachowuje się w stosunku do osób niepełnosprawnych; - stara się sprawić radość innym; - unika sytuacji mogących sprawić innym przykrość;
		Dziecko 5-letnie - pomaga kolegom mającym trudności z rozwiązaniem zadań, samoobsługą itp.; - zwraca uwagę na problemy innych; - udziela pomocy osobom tego potrzebującym; - jest wrażliwy na krzywdę innych; - wie, jak pomóc koledze przeżywającemu trudne emocje, np. wysłuchać, przytulić, pocieszyć; - bierze udział w akcjach charytatywnych na terenie przedszkola;
		Dziecko 6-letnie - potrafi cieszyć się z sukcesów bez poniżania innych; - cieszy się ze zwycięstwa kolegi; - pomaga młodszemu kolegom i koleżankom w ubieraniu się, podczas spacerów, wspólnych zabaw; - wie, że nie można narzucać swojej pomocy innym;

II. Emocjonalny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		• wie, jak troszczyć się o chorych członków rodziny: przynosi książkę, towarzyszy, gdy to jest możliwe, rysuje laurkę; • staje w obronie dzieci, którym ktoś sprawia przykrość; • potrafi wyrazić dezaprobatę wobec czyjegoś zachowania, a nie osoby; • bierze udział w akcjach charytatywnych na terenie przedszkola i poza nim;
10) Dostrzega, że zwierzęta posiadają zdolność odczuwania, przejawia w stosunku do nich życzliwość i troskę.	• Prowadzenie hodowli w przedszkolu (rybki, patyczaki). • Poznawanie życia zwierząt domowych i hodowlanych ze zwróceniem uwagi na ich potrzeby. • Dokarmianie zwierząt zimą. • Udzielanie pomocy zwierzętom w schroniskach.	Dziecko 3-letnie • obserwuje zwierzęta hodowane w przedszkolu, np. rybki, patyczaki; • słucha opowiadań o zwierzętach, wie, kiedy dzieje im się krzywda; • wie, że zwierzętami domowymi trzeba się opiekować i nie można ich męczyć; • troszczy się o zwierzęta – bierze udział w dokarmianiu ptaków zimą;
		Dziecko 4-letnie • pamięta o dokarmianiu zwierząt hodowanych w przedszkolu; • dokarmia zwierzęta zimą; • bierze udział w organizowanych w przedszkolu zbiórkach karmy dla zwierząt ze schroniska;
		Dziecko 5-letnie • zna sposoby troszczenia się o zwierzęta domowe, zarówno w czasie upałów, jak i zimą; • wie, jakich warunków potrzebują zwierzęta leśne w różnych porach roku; • wie, że zwierzętom hodowlanym należy stworzyć humanitarne warunki życia;
		Dziecko 6-letnie • szanuje potrzeby zwierząt domowych; • wie, że należy troszczyć się o środowisko życia zwierząt żyjących w naturalnym środowisku;

II. Emocjonalny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
11) Dostrzega emocjonalną wartość otoczenia przyrodniczego jako źródła satysfakcji estetycznej.	• Jak najczęstsze bezpośrednie obcowanie z przyrodą. • Dostrzeganie wartości wizualnych, dotykowych, zapachowych, dźwiękowych. • Wykorzystanie materiałów przyrodniczych do dekoracji sali i do zajęć plastycznych. • Krajobrazy charakterystyczne dla różnych regionów kraju. • Zjawiska przyrodnicze, ich piękno i zagrożenie dla człowieka. • Przyroda inspiracją dla artystów. • Tolerancja dla różnych gustów. • Zmiany w przyrodzie dokonywane przez człowieka. • Przyroda jako miejsce odpoczynku.	Dziecko 3-letnie • podziwia piękno przyrody podczas wszystkich pór roku; • dostrzega zmiany w przyrodzie i ich piękno; • wykonuje prace plastyczne inspirowane obserwowaną przyrodą; • podziwia poszczególne elementy przyrody: kwiaty, krzewy, ptaki, zwierzęta; • przyzwyczajają się do odpoczynku na łonie przyrody; Dziecko 4-letnie • dostrzega wartości wizualne, dźwiękowe, dotykowe i zapachowe otaczającej przyrody; • obserwuje różne zjawiska przyrodnicze i dostrzega ich urodę; • wie, że każdy element przyrody może być źródłem doznań estetycznych, np. kamienie; • dostrzega wartość estetyczną obrazów, ilustracji przedstawiających przyrodę; • wyszukuje ciekawe elementy przyrodnicze; • wykorzystuje elementy przyrodnicze do dekoracji sali; Dziecko 5-letnie • poznaje coraz bardziej zróżnicowane wartości wizualne: światło, cień; • dostrzega wartości estetyczne każdej z pór roku; • dostrzega pozytywne i negatywne zmiany w krajobrazie wprowadzone przez człowieka; • poznaje różne rodzaje krajobrazu; • wie, że niektóre zjawiska przyrodnicze są groźne dla człowieka; • dostrzega znaczenie przyrody jako miejsca, w którym ludzie odpoczywają; Dziecko 6-letnie • różnicuje i porównuje w otoczeniu przyrodniczym cechy i zjawiska, np.: kolory, dźwięki, faktury, zapachy; • dostrzega wpływ zmian zachodzących w przyrodzie na nastroj człowieka, np. dzień pochmurny a dzień słoneczny; • zauważa i akceptuje fakt, że każdemu podoba się coś innego; • rozpoznaje widoki charakterystyczne dla różnych regionów naszego kraju; • ogląda dzieła sztuki wykorzystujące elementy przyrodnicze lub inspirowane przyrodą; • zna różne sposoby odpoczynku na łonie natury.

III. Społeczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
1) Przejawia poczucie własnej wartości jako osoby, wyraża szacunek wobec innych osób i przestrzegając tych wartości, nawiązuje relacje rówieśnicze.	- Poznanie swoich słabych i mocnych stron. - Wiarę we własne możliwości, poczucie sprawczości. - Odwagę w wyrażaniu swoich poglądów. - Szacunek dla poglądów innych osób. - Nawiązywanie relacji z rówieśnikami.	Dziecko 3-letnie - wie, czym się lubi bawić, co lubi jeść, jaki jest jego ulubiony kolor itp.; - zauważa odmienne upodobania rówieśników dotyczące zabawy czy jedzenia; - próbuję radzić sobie z trudnościami, nabierając w ten sposób wiary we własne możliwości;
		Dziecko 4-letnie - zdaje sobie sprawę ze swoich upodobań i zainteresowań; - wyraża swoje zdanie w różnych kwestiach; - zauważa coraz więcej różnic w zachowaniu i upodobaniach kolegów; - potrafi opisać swój wygląd: kolor oczu, włosów; - podaje rękę innym dzieciom w czasie zabawy w kole lub podczas ustawiania się parami;
		Dziecko 5-letnie - zauważa różnice w nabywaniu pewnych umiejętności przez siebie i kolegów: niektórych rzeczy uczy się szybciej, a innych – wolniej niż koledzy; - zdaje sobie sprawę ze swojej niepowtarzalności; - rozumie, że nie należy się wstydzic pomyłek, że są one czymś naturalnym w procesie uczenia się; - wyraża własne zdanie, nawet jeśli jest różne od zdania kolegów; - ze zrozumieniem i spokojem przyjmuje inne zdanie kolegów na określony temat;
		Dziecko 6-letnie - zna swoje słabe i mocne strony; - umie przyjąć pochwałę i krytykę ze strony innych; - wie, że to nie wstyd przyznać się do niezrozumienia czegoś lub niewiedzy; - rozumie, że każdy może mieć odmienne zdanie na określony temat; - szanuje odmienne zdanie kolegów;
2) Odczuwa i wyjaśnia swoją przynależność do rodziny, narodu, grupy przed-szkolnej, grupy chłopców, grupy dziewczynki oraz innych grup, np. grupy teatralnej, grupy sportowej.	- Rodzina, jej skład, pokrewieństwo, drzewo genealogiczne. - Celebracja świąt o charakterze rodzinnym. - Obowiązki członków rodziny, ich wkład w codzienne życie domowe. - Szacunek i przywiązanie do członków rodziny.	Dziecko 3-letnie - Dziecko, jako członek rodziny: – zna imiona rodzeństwa, rodziców i dziadków; – bierze udział w przygotowaniu upominków dla członków rodziny z okazji ich świąt; – bierze udział w uroczystościach o charakterze rodzinnym;

III. Społeczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
	• Zabawy integrujące grupę. • Poznawanie imion, nazwisk, charakterystycznych cech rówieśników. • Przedszkole, nazwa, wygląd budynku, adres, hymn, sztandar, tradycje. • Znajomość pomieszczeń przedszkola. • Współodpowiedzialność za salę i funkcjonowanie grupy przedszkolnej. • Kulturalne zachowanie się w przedszkolu.	• Dziecko, jako członek grupy przedszkolnej: – wie, jak nazywa się jego grupa przedszkolna; – zna imiona dzieci z grupy; – zna imiona osób pracujących w grupie; – rozpoznaje budynek przedszkola; – zna pomieszczenia przedszkola, wie, do których nie wolno wchodzić; – wie, gdzie znajduje się jego sala; – dostrzega różnice w wyglądzie kolegów i koleżanek; – wie, że jest chłopcem, dziewczynką;
		Dziecko 4-letnie • Dziecko, jako członek rodziny: – samodzielnie przygotowuje upominki dla członków rodziny z okazji ich świąt; – przygotowuje krótką część artystyczną z okazji świąt rodzinnych; • Dziecko jako członek grupy przedszkolnej: – zauważa różnice w wyglądzie chłopców i dziewczynek; – zna nazwę lub numer swojego przedszkola; – składa życzenia kolegom z okazji ich świąt; – wie, do których pomieszczeń należy najpierw zapukać, zanim się wejdzie;
		Dziecko 5-letnie • Dziecko jako członek rodziny: – rozumie stopnie pokrewieństwa: dziadek, babcia, ciocia, wujek, np. dziadek to tata taty...; – bierze udział w przygotowaniu uroczystości o charakterze rodzinnym; – zauważa zmiany w wyglądzie ludzi związane z upływem czasu; – zna nazwy okresów w rozwoju człowieka; • Dziecko jako członek grupy przedszkolnej: – wie, że jest współgospodarzem grupy i sali, np. wspólnie z nauczycielem planuje i organizuje nowe kąciki, wystawy; – wykonuje upominki dla kolegów z okazji urodzin lub imienin; • Dziecko jako członek narodu: – wie, że jest Polakiem;

III. Społeczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		Dziecko 6-letnie • Dziecko jako członek rodziny: – tworzy drzewo genealogiczne swojej rodziny (dziadkowie, rodzice, rodzeństwo); – zna i rozumienie powiązania rodzinne, np. która babcia jest mamą mamy; – opiekuje się młodszym rodzeństwem; • Dziecko jako członek grupy przedszkolnej: – reprezentuje grupę, np. na zawodach, konkursach, i rozumie odpowiedzialność z tym związaną; – jest dumny z osiągnięć kolegów z grupy; – wyraża podziw i uznanie dla innych; – pomaga w adaptacji dzieciom, które doszły do grupy przedszkolnej, np. poprzez zaproszenie ich do wspólnej zabawy; – pomaga dzieciom z niepełnosprawnościami uczęszczającym do grupy; • Dziecko jako członek grupy poza przedszkolem: – pamięta imiona kolegów uczęszczających na te same zajęcia dodatkowe; – zna nazwę drużyny, zespołu do którego należy; – odczuwa dumę z osiągnięć zespołów, do których należy; • Dziecko jako członek narodu: – odczuwa przynależność do swojej małej ojczyzny (wsi, miasta, regionu); – wie, że jest Europejczykiem;
3) Posługuje się swoim imieniem, nazwiskiem, adresem.	• Znajomość imienia i nazwiska, adresu zamieszkania.	Dziecko 3-letnie • wie, jak się nazywa; • rozpoznaje swój dom, blok, podwórko;
		Dziecko 4-letnie • rozpoznaje nazwę swojej miejscowości wśród wymienianych; • wie, że nie można podawać informacji o sobie nieznanym osobom;
		Dziecko 5-letnie • zna nazwę miejscowości, w której mieszka; • zna nazwę ulicy, przy której mieszka;
		Dziecko 6-letnie • zna swój adres zamieszkania;

III. Społeczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
4) Używa zwrotów grzecznościowych podczas powitania, pożegnania, sytuacji wymagającej przeproszenia i przyjęcia konsekwencji swego zachowania.	• Używanie zwrotów grzecznościowych adekwatnych do sytuacji. • Przeproszanie, zadośćuczynienie za wyrządzoną przykrość.	Dziecko 3-letnie • mówi „dzień dobry” i „do widzenia”, gdy się mu o tym przypomnia; • rozumie znaczenie zwrotów grzecznościowych „poproszę”, „proszę” i „przepraszam” i stosuje, gdy się mu o tym przypomnia; • kulturalnie odnosi się do dorosłych i dzieci; Dziecko 4-letnie • używa zwrotów grzecznościowych w kontaktach z rówieśnikami i dorosłymi; • używa, gdy się mu o tym przypomnia, właściwych zwrotów grzecznościowych w miejscach publicznych; Dziecko 5-letnie • używa samodzielnie, bez przypominania, zwrotów grzecznościowych w przedszkolu oraz miejscach publicznych; Dziecko 6-letnie • wie, jak należy przeproszać, (używa zwrotu „przepraszam za to, że...”, więcej tak nie zrobię”); • stara się zadośćuczynić za wyrządzoną przykrość, np. odbudować zniszczoną budowlę, narysować laurkę;
5) Ocenia swoje zachowanie w kontekście podjętych czynności i zadań oraz przyjętych norm grupowych; przyjmuje, re-spektuje i tworzy zasady zabawy w grupie, współdziała z dziećmi w zabawie, pracach użytecznych, podczas odpoczynku.	• Tworzenie zasad i ich przestrzeganie. • Odpowiedzialność za wspólne zabawki. • Pełnienie dyżurów. • Zgodna współpraca i współdziałanie. • Poznawanie i przestrzeganie zasad bezpieczeństwa w przedszkolu i poza nim. • Odpowiedzialność za bezpieczeństwo swoje i innych. • Rozwiązywanie konfliktów. • Sprawiedliwość. • Kształtowanie obiektywnej samooceny.	Dziecko 3-letnie • ustala wspólnie z nauczycielem kodeks grupowy; • stara się przestrzegać ustalonych zasad; • zna zasadę dotyczącą sprzątania i nieniszczenia zabawek; • poznaje zasady bezpiecznego zachowania się w czasie pobytu i zabawy w przedszkolu i na placu zabaw; • wie, że nie można samemu, bez opieki, wychodzić z sali i oddalać się od grupy; • poznaje w zabawie elementy ruchu drogowego; • wie, na jakim świetle i w jakim miejscu można przejść przez ulicę; • poznaje zasady bezpiecznego poruszania się w grupie po chodnikach w czasie spacerów; • wie, że nie może samodzielnie poruszać się po drogach bez opieki osoby dorosłej; • przestrzega zakazu brania nieznanych przedmiotów do rąk; • wie, że nie należy manipulować przy gniazdach elektrycznych oraz przedmiotach podłączonych do prądu;

III. Społeczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		Dziecko 4-letnie • rozumie konsekwencje niewłaściwego korzystania z zabawek i sprzętu znajdującego się w przedszkolu; • przestrzega wspólnie zawartych umów; • bierze udział we wspólnych zabawach i zajęciach z całą grupą; • jest uprzejmy w stosunku do kolegów; • przestrzega zasad dotyczących bezpiecznej zabawy w przedszkolu i na placu zabaw; • podczas spacerów przestrzega podstawowych zasad bezpiecznego poruszania się po chodniku i przechodzenia przez ulicę; • wie, że nie należy rozmawiać z obcymi osobami i czegokolwiek od nich brać, np. słodyczy; • wie, że nie należy próbować nieznanych owoców, grzybów, roślin; • wie, co należy robić, gdy się usłyszy słowo „ewakuacja”; • rozwiązuje konflikty z pomocą nauczyciela; Dziecko 5-letnie • dba o wyposażenie sali i placu zabaw; • wywiązuje się ze swoich obowiązków i podjętych zobowiązań; • pełni dyżury w grupie; • wykonuje zadanie wspólnie z kolegami; • potrafi bawić się zgodnie w grupie; • kulturalnie wyraża dezaprobatę dla zachowań niezgodnych z przyjętymi zasadami; • zna podstawowe znaki drogowe, rozpoznaje je podczas spaceru w najbliższej okolicy; • wie, że nie należy bawić się w pobliżu miejsc, którymi poruszają się pojazdy (samochody, pociągi); • wie, że nie należy wchodzić na zamrożone stawy, jeziora i inne zbiorniki wodne; • wie, że nie należy zbliżać się do obcych zwierząt; • wie, jak zachować się w sytuacjach zagrażających życiu, np. w czasie pożaru, powodzi; • wie, co oznacza słowo „ewakuacja”; • rozpoznaje znaki ewakuacyjne w przedszkolu i wie, co oznaczają; • wie, że dzieci nie mogą odbierać telefonów; • zgłasza niebezpieczne zachowania dzieci, zagrażające ich bezpieczeństwu; • obiektywnie ocenia zachowania swoje i kolegów; • podejmuje próby rozwiązywania konfliktów z niewielkim udziałem nauczyciela;

III. Społeczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		Dziecko 6-letnie - szanuje wyposażenie przedszkola, traktuje zabawki, sprzęt jako wspólną własność; - zgodnie współdziała w grupie; - w grach stosuje się do ustalonych zasad, nie oszukuje; - przestrzega ustalonych zasad zachowania się w czasie spacerów i wycieczek; - poznaje sposoby bezpiecznej pomocy dorosłym przy obsłudze urządzeń technicznych; - zna podstawowe zasady bezpiecznego poruszania się po drogach; - zna podstawowe znaki drogowe; - zna numery alarmowe; - wie, jak zachować się w przypadku ataku psa; - zna najważniejsze zasady udzielania pierwszej pomocy; - zgłasza osobie dorosłej zachowania innych dzieci zagrażające bezpieczeństwu; - zgłasza osobie dorosłej obecność niebezpiecznych przedmiotów (uszkodzonych zabawek, szkła na placu zabaw) oraz obcych osób przyglądających się dzieciom; - wie, jak należy zachować się w czasie ewakuacji, aby przebiegała sprawnie; - zna przyczyny powstawania pożarów; - wie, że nie należy korzystać z telefonu rodziców bez pozwolenia; - wie, jak bezpiecznie korzystać z Internetu; - wspólnie z innymi dziećmi szuka rozwiązań problemów grupowych; - przyznaje się do winy i do postępowania niezgodnego z zasadami; - coraz skuteczniej samodzielnie rozwiązuje konflikty, ewentualnie prosi o pomoc nauczyciela; - dokonyuje obiektywnej samooceny;
6) Nazywa i rozpoznaje wartości związane z umiejętnościami i zachowaniami społecznymi, np. szacunek do dzieci i dorosłych, szacunek do ojczyzny, życzliwość okazywana dzieciom i dorosłym – obowiązkowość, przyjaźń, radość.	- Odpowiedzialność. - Szacunek dla dorosłych i dzieci. - Szacunek dla cudzej własności. - Życzliwość wobec innych. - Prawdomówność. - Uczciwość. - Radość. - Patriotyzm.	Dziecko 3-letnie - dokładnie wykonuje czynności, które podejmuje, np. samoobsługowe, porządkowe; - szanuje wytwory pracy kolegów; - okazuje szacunek osobom starszym: rodzicom, nauczycielom, pracownikom przedszkola, osobom spotkanym w różnych sytuacjach; - kulturalnie zwraca się do dorosłych i kolegów; - nie narusza intymności innych dzieci; - śłucha bajek i opowiadań przedstawiających pozytywne i negatywne zachowania;

III. Społeczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
	- Kulturalne zachowanie się w miejscach przeznaczonych na wypoczynek i w ośrodkach kulturalnych. - Przyjaźń. - Tolerancja. - Odwaga.	- wskazuje pozytywne i negatywne zachowania postaci literackich; - wie, jak zachować się na plaży, na basenie, na placu zabaw; Dziecko 4-letnie - dokładnie wykonuje swoje zadania, doprowadza pracę do końca; - szanuje pracę osób zatrudnionych w przedszkolu, a w szczególności: woźnej, kucharki, pracownika gospodarczego; - śłucha utworów literackich poruszających takie wartości, jak: sprawiedliwość, odpowiedzialność, przyjaźń, odwaga; - podejmuje próby oceny zachowania postaci literackich; - wie, że nie należy kłamać; - wie, że nie można brać cudzych rzeczy bez pozwolenia; - wie, że nie należy używać wulgarnych słów; - wie, z kim lubi się bawić w przedszkolu; - wie, jak zachować się w sklepie, przychodni lekarskiej, aptece; Dziecko 5-letnie - odpowiedzialnie wywiązuje się z podjętych obowiązków; - pomaga innym dzieciom w codziennych sytuacjach przedszkolnych oraz w wykonywaniu ich zadań; - odpowiedzialnie pełni dyżury, dokonuje samooceny; - pomaga innym w wykonywaniu ich obowiązków (nauczycielom, woźnej, mamie, tacie); - akceptuje odmienność w wyglądzie i zachowaniu dzieci i dorosłych; - mówi innym komplementy; - wie, że trzeba oddać pożyczoną rzecz; - wie, że nie można kłamać; - szanuje symbole narodowe; - wie, jak należy zachować się w kinie i bibliotece; - nawiazuje przyjaźnie;

III. Społeczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		Dziecko 6-letnie • przewiduje konsekwencje niewywiązania się z obowiązków; • dotrzymuje danego słowa i obietnic; • z szacunkiem zwraca się do dzieci i dorosłych; • odczuwa radość z pomagania innym; • nie ocenia innych poprzez pryzmat ich zamożności i tego, co posiadają; • wie, że przywłaszczanie cudzych rzeczy jest niedopuszczalne; • szanuje własność cudzą oraz wspólną; • słucha utworów literackich, w których występują dylematy moralne; • dostrzega pozytywne strony różnych sytuacji; • potrafi cieszyć się z małych rzeczy; • nie poddaje się złemu nastrojowi; • rozumie, co oznacza słowo „patriotyzm”; • wie, jak należy zachowywać się w muzeum, na koncercie, na wystawie; • potrafi właściwie zachować się w teatrze; • wie, jak zachować się w restauracji, środkach transportu publicznego; • wie, na czym polega przyjaźń; • wie, jak utrzymać przyjaźń; • wie, jak rozwiązać konflikt z przyjaciółmi; • akceptuje innych bez względu na poglądy, sprawność intelektualną i fizyczną; • potrafi przyznać się do błęd;
7) Respektuje prawa i obowiązki swoje oraz innych osób, zwracając uwagę na ich indywidualne potrzeby.	• Znajomość swoich praw i obowiązków. • Znajomość i szanowanie praw innych osób. • Szacunek dla cudzych potrzeb. • Otwartość na kompromis.	Dziecko 3-letnie • podporządkowuje się poleceniom nauczyciela i innych dorosłych; • wie, że inne dzieci mają prawo bawić się tymi samymi zabawkami; • nie hałasuje podczas odpoczynku, gdy nie śpi;
		Dziecko 4-letnie • wie, że ma swoje prawa i zna najważniejsze z nich; • zna swoje obowiązki w przedszkolu i ich przestrzega; • szanuje prawo innych dzieci do zabawy w wybranym przez siebie gronie;

III. Społeczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
8) Obdarza uwagę inne dzieci i osoby dorosłe.		Dziecko 5-letnie - zna swoje prawa; - szanuje prawa innych osób; - wie, że nie można przeszkadzać innym w czasie zajęć, wykonywania zadań; - wie, że nie należy używać siły wobec innych;
		Dziecko 6-letnie - potrafi poszukać kompromisowych rozwiązań; - wie, że wszyscy ludzie są równi i mają takie same prawa bez względu na kolor skóry, narodowość, wyznanie, sprawność intelektualną, fizyczną itd.; - zachowuje się spokojnie i cicho w czasie zajęć wymagających skupienia;
		Dziecko 3-letnie - śłucha poleceń nauczyciela; - podchodzi do nauczyciela na wezwanie; - śłucha instrukcji, opowiadań, wierszy, piosenek prezentowanych przez nauczyciela; - wie, że nie można przerywać rozmowy innym;
		Dziecko 4-letnie - śłucha wypowiedzi kolegów; - czeka na swoją kolej do wypowiedzi;
		Dziecko 5-letnie - z uwagą śłucha nauczyciela i wykonuje kierowane do niego polecenia; - przestrzega zasady, że w danym momencie wypowiada się tylko jedna osoba; - wykazuje zainteresowanie wypowiedziami rówieśników; - nie rozmawia w czasie uroczystości przedszkolnych, koncertów, przedstawień;
		Dziecko 6-letnie - z uwagą śłucha gości w przedszkolu; - wie, że rozmawianie podczas wypowiadania się innych świadczy o braku szacunku; - wie, że przerywanie wypowiedzi innym jest niekulturalne; - wie, na czym polega dobre słuchanie: należy patrzeć na mówiącego, można przytakiwać; - interesuje się problemami i radościami innych;

III. Społeczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
9) Komunikuje się z dziećmi i osobami dorosłymi, wykorzystując komunikaty werbalne i pozawerbalne; wyraża swoje oczekiwania społeczne wobec innego dziecka, grupy.	• Zasady komunikowania się. • Jasne wyrażanie swoich myśli, uczuć, oczekiwań, potrzeb. • Formułowanie dłuższych wypowiedzi. • Komunikaty niewerbalne w kontaktach z innymi. Mowa ciała. • Asertywność.	• rozumie znaczenie słowa „egoizm”; • zapamiętuje i wykonuje polecenia nauczyciela, które zostały zadane jako praca domowa, np.: przynieśienie warzyw na zajęcia;
		Dziecko 3-letnie • odczytuje gesty kierowane do niego przez dorosłych; • rozumie znaczenie ustalonych sygnałów dźwiękowych, oznaczających np.: zbórkę czy początek zajęć, i stosuje się do nich; • zwraca się bezpośrednio do rówieśników i dorosłych; • komunikuje się zgodnie ze swoimi możliwościami z pomocą gestów, pojedynczych słów lub prostych zdań, w sposób zrozumiały dla innych; • słucha ze zrozumieniem wypowiedzi nauczyciela kierowanych bezpośrednio do niego lub do grupy i właściwie na nie reaguje; • zadaje pytania w sprawach ułatwiających mu funkcjonowanie w przedszkolu; • wyraża swoje spostrzeżenia, potrzeby;
		Dziecko 4-letnie • formułuje samodzielnie zdania i wypowiada się na określony temat; • rozumie znaczenie mowy ciała i gestów: • wie, jak należy prosić inne dzieci o podzielenie się zabawką lub o wspólną zabawę; • formułuje poprawne wypowiedzi w czasach przeszłym i przyszłym; • opowiada o przeżytych wydarzeniach; • moduluje głos przy zdaniach pytających, wykrzyknikowych, oznajmujących; • świadomie reguluje siłę głosu: mówi szeptem, umiarkowanym głosem, głośno; • wypowiada się na forum grupy; • rozwija słownictwo bierne i czynne;
		Dziecko 5-letnie • szybko reaguje na wezwania nauczyciela; • uzasadnia swoje sądy; • wypowiada się w logiczny sposób na temat wydarzeń życia codziennego, utworów literackich, przedstawień teatralnych, obejrzanych filmów; • zdaje sobie sprawę, że może wyrazić niezadowolenie z zachowania innych wobec niego;

III. Społeczny obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		Dziecko 6-letnie • wie, jak należy uważnie słuchać: patrzeć na rozmówcę, przytakując, zadając pytania; • zadaje pytania w celu uzyskania dodatkowych informacji; • wie, jak nawiązać kontakt z innymi, nieznanymi dziećmi; • potrafi zakomunikować, że nie zgadza się na nieodpowiednie traktowanie zarówno przez dzieci, jak i dorosłych, • potrafi kulturalnie odmawiać; • spokojnie reaguje na odmowę ze strony innych.

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
1) Wyraża swoje rozumienie świata, zjawisk i rzeczy znajdujących się w bliskim otoczeniu za pomocą komunikatów pozawerbalnych: tańca, intencjonalnego ruchu, gestów, impresji plastycznych, technicznych, teatralnych, mimicznych, konstrukcji i modeli z tworzyw i materiału naturalnego.	● Ilustrowanie ruchem wierszy, piosenek, utworów muzycznych. ● Improwizacje ruchowe na podany temat. ● Improwizacje muzyczne na instrumentach perkusyjnych. ● Naśladowanie ruchem czynności i zwierząt. ● Inscenizacje utworów literackich. ● Scenki dramatowe. ● Twórczość plastyczna. ● Oglądanie ilustracji, zdjęć, malarstwa, rzeźby.	Dziecko 3-letnie ● ilustruje ruchem proste wiersze i piosenki; ● wyraża swoje spostrzeżenia i przeżycia w formie prac plastycznych; ● eksperymentuje, używając różnych materiałów plastycznych; ● korzysta w zabawie z wiadomości i doświadczeń zebranych podczas obserwacji otaczającego świata i ludzi; ● ogląda zdjęcia, reprodukcje obrazów; Dziecko 4-letnie ● ilustruje ruchem opowiadania, piosenki, muzykę; ● naśladowuje ruchem zwierzęta, czynności; ● wciela się w role w krótkich przedstawieniach pantomimicznych; ● odtwarza ruchem rytm piosenki lub muzyki; ● ogląda wytwory artystyczne: zdjęcia, reprodukcje, rzeźbę, sztukę ludową; ● wyraża w pracach plastycznych wiedzę o świecie; Dziecko 5-letnie ● pokazuje zagadki pantomimiczne, naśladowując ludzi, zwierzęta, czynności itp.; ● ilustruje treści za pomocą rekwizytów, rozumie ich symbolikę; ● wykonuje improwizacje ruchowe do muzyki lub na określony temat; ● tworzy abstrakcje według własnego pomysłu z materiału przyrodniczego; ● wyraża swoją wiedzę o świecie za pomocą prac plastycznych i konstrukcyjnych; ● tworzy prace plastyczne ilustrujące treść utworów literackich, piosenek, muzyki; Dziecko 6-letnie ● odgrywa scenki na podstawie utworu literackiego lub wymyślone przez siebie, korzystając z pacynek, kukiełek, sylwet; ● występuje w przedstawieniach, wcielając się w określone role; ● reaguje ruchem na zmiany nastroju, tempa, dynamiki muzyki; ● próbuje oddać w pracy plastycznej nastrój utworu literackiego, wydarzenia, muzyki, przyrody; ● wykorzystuje symbolikę materiału przyrodniczego w improwizacjach, inscenizacjach utworów, np. patyk, korzeń o ciekawym kształcie;

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka

Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
2) Wyraża swoje rozumienie świata, zjawisk i rzeczy znajdujących się w bliskim otoczeniu za pomocą języka mówionego, posługuje się językiem polskim w mowie zrozumiałej dla dzieci i osób dorosłych, mówi płynnie, wyraźnie, rytmicznie, poprawnie wypowiada ciche i głośne dźwięki mowy, rozróżnia głoski na początku i końcu w wybranych prostych fonetycznie słowach.	Wypowiadanie się na temat ilustracji, obserwowanych zjawisk, przedmiotów, zwierząt, postaci literackich. • Budowanie wypowiedzi poprawnych pod względem gramatycznym. • Poszerzanie słownictwa dziecka. • Ćwiczenia narządów mowy. • Ćwiczenia słuchu fonematycznego.	Dziecko 3-letnie • Doskonali posługiwanie się mową: – zna nazwy pojazdów obserwowanych w najbliższym środowisku: rower, samochód, autobus itp.; – nazywa znane z najbliższego otoczenia przedmioty, zwierzęta, rośliny, osoby, zjawiska przedstawione na obrazkach; – nazywa przedmioty, którymi się posługuje i te, które znajdują się w jego otoczeniu; – nazywa aktualnie wykonywane czynności; – wypowiada się na temat czynności wykonywanych przez ludzi, zwierzęta, urządzenia itp.; – wykonuje proste ćwiczenia oddechowe i narządów artykulacyjnych oraz ćwiczenia rytmizujące; – używa poprawnych form fleksyjnych: ja zrobiłam, on zrobił, oni zrobili, one zrobiły; • Doskonali słuch fonematyczny: – rozpoznaje odgłosy najbliższego otoczenia; – dokonuje analizy i syntezy sylabowej słów 2-i 3-sylabowych; Dziecko 4-letnie • Doskonali posługiwanie się mową: – wypowiada się na tematy dotyczące otaczającego świata, słuchanych tekstów i ilustracji, używając coraz większego zasobu słownictwa; – rozróżnia i nazywa pojazdy służące do poruszania się na lądzie, po wodzie i w powietrzu; – opisuje przedmioty, ludzi, zwierzęta; – wykonuje bardziej złożone ćwiczenia narządów mowy, oddechowe, artykulacyjne na poprawnie wymawianych samogłoskach; • Doskonali słuch fonematyczny: – rozróżnia dźwięki wytwarzane przez nauczyciela z pomocą różnych przedmiotów; – rozróżnia i naśladuje głosy zwierząt, np. psa, kota, kury, kaczki; – rozpoznaje głosy dzieci uczęszczających do tej samej grupy; – dokonuje analizy i syntezy sylabowej słów 4- i 5-sylabowych; – ćwiczy analizę i syntezę sylabową z utrudnieniami; – kończy słowo po wypowiedzeniu przez nauczyciela pierwszej sylaby;

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		Dziecko 5-letnie • Doskonali posługiwanie się mową: – wypowiada się pełnymi zdaniami na temat ilustracji, utworów literackich, obserwacji dotyczących otaczającego świata, wydarzeń; – poszerza zasób słownictwa czynnego; – stosuje poprawnie wszystkie formy fleksyjne; – wykonuje ćwiczenia ortofoniczne; • Doskonali słuch fonematyczny: – wyodrębnia słowa w zdaniu; – wyróżnia głoski w nagłosie i wyłosie; Dziecko 6-letnie • Doskonali posługiwanie się mową: – posługuje się niektórymi pojęciami: warzywa, owoce, owady itp.; – prawidłowo buduje zdania; – podejmuje próby uczestniczenia w dyskusji i wymianie zdań; – buduje dłuższe, wielozdaniowe wypowiedzi; – opisuje przedmioty, osoby, rzeczy poprzez ich charakterystyczne cechy; – prawidłowo artykułuje wszystkie głoski; – wypowiada się prawidłowo pod względem gramatycznym; • Doskonali słuch fonematyczny: – wyodrębnia głoski, w krótkich słowach o prostej budowie; – dokonuje syntezy słuchowej słów; Dziecko 3-letnie • słucha krótkich utworów literackich opowydanych przez nauczyciela, ilustrowanych obrazkami, pacynkami, sylwetami postaci; • ogląda przedstawienia teatralne na terenie przedszkola, w których występują aktorzy, pacynki, kukiełki; • nazywa postaci przedstawione na obrazkach;
3) Odróżnia elementy świata fikcji od realnej rzeczywistości: byty rzeczywiste od medialnych, byty realistyczne od fikcyjnych.	• Słuchanie różnorodnych utworów literackich: baśni, opowiadań, legend. • Oglądanie przedstawień teatralnych wykorzystujących pacynki, kukiełki oraz z udziałem aktorów. • Rozpoznawanie fikcyjnych postaci, zjawisk, miejsc. • Tworzenie opowiadań wykorzystujących zarówno realne, jak i nierealne postaci i sytuacje.	

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		Dziecko 4-letnie • słucha dłuższych opowiadań nauczyciela opartych na literaturze dziecięcej; • wie, że niektóre postaci występują tylko w bajkach, np. krasnoludki, czarownice; Dziecko 5-letnie • słucha utworów literackich czytanych przez nauczyciela, ilustrowanych obrazkami; • ogląda przedstawienia teatralne na terenie przedszkola i poza nim; • nazywa postaci występujące w utworach; • słucha krótkich utworów odtwarzanych z nagrań; • odróżnia postaci realne od nierealnych; • wchodzi w rolę w zabawach tematycznych i teatralnych; Dziecko 6-letnie • słucha dłuższych utworów czytanych przez nauczyciela; • słucha utworów literackich odtwarzanych z nagrań; • ogląda filmy, rozpoznaje postaci grane przez aktorów i postaci animowane; • wie, że postaci występujące w grach, filmach, utworach literackich są wymyślone; • wchodzi w rolę, odgrywa postaci realne i wymyślone; • wymyśla opowieści na określony lub dowolny temat zawierające nierealne postaci;
4) Rozpoznaje litery, którymi jest zainteresowane na skutek zabawy i spontanicznych odkryć; odczytuje krótkie wyrazy utworzone z poznanych liter w formie napisów drukowanych dotyczących treści znajdujących zastosowanie w codziennej aktywności.	• Ćwiczenia percepcji wzrokowej: wyszukiwanie podobieństw i różnic na obrazkach. • Dorysowywanie brakujących elementów. • Dobieranie par obrazków o abstrakcyjnych kształtach. • Rozwiązywanie zagadek typu: „Czego brakuje?”, „Co się zmieniło?”. • Układanie obrazków z części. • Rozpoznawanie napisów do globalnego czytania.	Dziecko 3-letnie • porównuje dwa takie same przedmioty wyrażnie różniące się jedną cechą, np. wielkością, kolorem itp.; • dobiera w pary takie same przedmioty; • dobiera w pary przedmioty różniące się jedną cechą; • odpowiada na pytania, czego brakuje (w przypadku zabrania jednego z trzech przedmiotów); • układa obrazek składający się z niewielkiej liczby (2–4) elementów (kwadratów lub prostokątów); • zauważa wyraźne różnice między dwoma obrazkami (3 i więcej różnic); • próbuje rozpoznać zapis graficzny swojego imienia;

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
	- Rozpoznawanie takich samych znaków graficznych. - Rozpoznawanie liter. - Wyszukiwanie określonych liter w tekście. - Odczytywanie prostych wyrazów. - Układanie wyrazów z rozsypanki sylabowej i literowej.	Dziecko 4-letnie - rozpoznaje 4–6 różnic między dwoma podobnymi obrazkami; - dobiera obrazek do jego cienia; - potrafi odpowiedzieć, co się zmieniło, gdy jeden z 3–4 przedmiotów został schowany lub odłożony na inne miejsce; - układa obrazek składający się z 4–6 części (kwadratów lub prostokątów); - wskazuje takie same, proste znaki graficzne; - dorysowuje brakujący element na obrazku; - rozpoznaje napis oznaczający jego imię; - rozpoznaje niektóre proste napisy do globalnego czytania w połączeniu z obrazkiem;
		Dziecko 5-letnie - porównuje ze sobą obrazki różniące się 5–8 szczegółami; - zgaduje, co się zmieniło wśród 6 obrazków, z których jeden został zabrany lub schowany; - uzupełnia obrazek, w którym brakuje 4 elementów; - rozpoznaje takie same znaki graficzne; - układa obrazki składające się z 6–10 części pociętych w kwadraty, prostokąty, trójkąty; - rozpoznaje swoje imię i nazwisko; - rozpoznaje napisy do globalnego czytania w połączeniu z obrazkiem; - zapamiętuje i wymienia z pamięci przedmioty prezentowane na ilustracjach przez krótki czas;
		Dziecko 6-letnie - porównuje dwie rzeczy różniące się kilkoma elementami; - dobiera pary figur o abstrakcyjnych kształtach; - wyszukuje różnice na obrazkach (8 i więcej); - układa obrazki składające się z wielu części pociętych na różne sposoby; - odwzorowuje na kartce w kratkę lustrzane odbicie prostego kształtu; - rozpoznaje litery, którymi jest zainteresowane; - odszukuje i zaznacza wybrane litery w tekstach; - różnicuje litery duże i małe, drukowane i pisanie; - czyta proste wyrazy w trakcie zabawy i sytuacji zadaniowych; - odczytuje rebusy;

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
5) Odpowiada na pytania, opowiada o zdarzeniach z przedszkola, objaśnia kolejność zdarzeń w prostych historyjkach obrazkowych, układa historyjki obrazkowe, recytuje wierszyki, układa i rozwiązuje zagadki.	- Wypowiedzi na temat wydarzeń z zachowaniem kolejności zdarzeń oraz związków przyczynowo-skutkowych. - Opowiadanie historyjek obrazkowych. - Recytacja wierszy. - Odgadywanie i układanie zagadek. - Nadawanie tytułów historyjkom, opowiadaniom. - Wymyślanie historyjek, opowiadań. - Wymyślanie zakończenia. - Odgadywanie co wydarzyło się wcześniej lub później.	- tworzy podpisy do ilustracji i napisy z alfabetu ruchomego; - jest zainteresowane czytaniem;
		Dziecko 3-letnie - recytuje krótkie jednozwrotkowe wiersze i rymowanki; - opowiada historyjki dwuelementowe;
		Dziecko 4-letnie - recytuje krótkie wiersze; - dostrega kolejność zdarzeń w 3-, 4-elementowych historyjkach obrazkowych; - rozwiązuje zagadki określające charakterystyczne cechy danego przedmiotu;
		Dziecko 5-letnie - wypowiada się na temat sytuacji z życia przedszkola; - układa historyjki obrazkowe składające się z 4 lub 5 elementów; - używa określeń „najpierw”, „potem”, „na końcu”; - wyodrębnia elementy akcji, - łączy przyczynę ze skutkiem; - recytuje wiersze, krótkie utwory literackie z podziałem na role, wykorzystując modulację głosu; - rozwiązuje zagadki wymagające bardziej złożonych procesów myślowych; - układa proste zagadki odwołujące się do charakterystycznych cech przedmiotów;
		Dziecko 6-letnie - wyciąga wnioski na podstawie zaobserwowanych związków przyczynowo-skutkowych, np. w czasie układania i opowiadania historyjki obrazkowej; - wymyśla, co mogło się zdarzyć przed sytuacją przedstawioną na obrazku i po niej; - wymyśla inne zakończenia historyjki, opowiadania, bajki; - wymyśla własne opowiadania; - układa wiersze; - wymyśla historyjki obrazkowe; - rozwiązuje zagadki wymagające rozumienia pojęć ogólnych; - układa zagadki oparte na uogólnieniach;

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
6) Wykonuje własne eksperymenty językowe, nadaje znaczenie czynnościom, nazywa je, tworzy żarty językowe i sytuacyjne, uważnie słucha i nadaje znaczenie swym doświadczeniom.	- Nazywanie czynności. - Tworzenie nowych słów. - Tworzenie żartów językowych. - Żarty słowne, obrazkowe i słuchowe; - Rozumienie przysłów i związków frazeologicznych. - Tworzenie metafor. - Poznawanie wyrazów pozostających w relacjach podrzędności i nadrzędności. - Poznawanie wyrazów o przeciwnym znaczeniu. - Poznawanie wyrazów wieloznacznych. - Poznawanie wyrazów bliskoznacznych.	Dziecko 3-letnie - używa słów o przeciwnym znaczeniu, np. mokry – suchy; - nazywa wykonywane czynności; Dziecko 4-letnie - słucha wierszy recytowanych przez nauczyciela zawierających elementy humorystyczne; - dostrega nieadekwatność zachowań, niepasujące elementy przedmiotów, odróżnia prawdę od fałszu; - wymyśla własne słowa; - dokonuje podsumowania dnia przedszkolnego, nazywając zdarzenia miłe i nieprzyjemne; Dziecko 5-letnie - wyszukuje rymujące się słowa; - tworzy żarty słowne; - zna wyliczanki i wykorzystuje je w zabawie; - tworzy samodzielnie opowiadania; - wymyśla zakończenia słuchanych opowiadań; Dziecko 6-letnie - wypowiada się na temat poznanych utworów, wychwytyjąc i nazywając ich przesłanie; - potrafi powiązać przesłanie utworów z własnymi doświadczeniami; - układa krótkie rymowanki i wiersze na określony temat; - tworzy rymy do podanych słów; - dostrega humor w utworach literackich oraz humor sytuacyjny; - poznaje wyrazy wieloznaczne, np. zamek, rozumie ich znaczenie; - wyszukuje wyrazy bliskoznaczne, np. ciepło, upał, skwar; - rozumienie znaczenie przysłów i związków frazeologicznych;

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
7) Eksperymentuje rytmem, głosem, dźwiękami i ruchem, rozwijając swoją wyobraźnię muzyczną; słucha, odtwarza i tworzy muzykę, śpiewa piosenki, porusza się przy muzyce i do muzyki, dostrzega zmiany charakteru muzyki, np. dynamiki, tempa i wysokości dźwięku oraz wyraża ją ruchem, reaguje na sygnały, muzykuje z użyciem instrumentów oraz innych źródeł dźwięku; śpiewa piosenki z dziecięcego repertuaru oraz łatwe piosenki ludowe; chętnie uczestniczy w zbiorowym muzykowaniu; wyraża emocje i zjawiska pozamuzyczne różnymi środkami aktywności muzycznej; aktywnie słucha muzyki; wykonuje lub rozpoznaje melodie, piosenki i pieśni, np. ważne dla wszystkich dzieci w przedszkolu, np. hymn przedszkola, charakterystyczne dla uroczystości narodowych (hymn narodowy), potrzebne do organizacji uroczystości np. Dnia Babci i Dziadka, święta przedszkolaka (piosenki okazjonalne) i inne; w skupieniu słucha muzyki.	● Słuchanie muzyki wykonywanej bezpośrednio lub z nagrań. ● Śpiewanie indywidualne i grupowe. ● Śpiewanie krótkich piosenek. ● Wymyślanie melodii do prostych tekstów. ● Zabawy rytmiczne przy akompaniamencie instrumentu. ● Ilustrowanie treści ruchem, wykorzystanie naturalnych efektów (tupanie, klaskanie). ● Improwizowanie głosem i na instrumentach perkusyjnych. ● Odtwarzanie rytmu, tempa, dynamiki za pomocą ruchu. ● Rozpoznawanie nuconych piosenek. ● Poznanie instrumentów perkusyjnych, gra na nich, rozpoznawanie ich po brzmieniu. ● Tworzenie własnych instrumentów. ● Poznanie najbardziej znanych instrumentów muzycznych, rozpoznawanie ich brzmienia. ● Odróżnianie dźwięków wysokich i niskich, cichych i głośniejszych, wolnych i szybkich, reagowanie na nie. ● Określanie charakteru muzyki: smutna, wesoła. ● Poznanie podstawowych kroków tanecznych: przeskakiwanie z nogi na nogę, krok dostawny, cwał boczny. ● Zabawy z zastosowaniem elementów tanecznych. ● Poznanie prostych tańców ludowych. ● Odtwarzanie układów tanecznych.	Dziecko 3-letnie ● przyłącza się do śpiewu nauczyciela; ● śpiewa proste, krótkie piosenki; ● bierze udział w zabawach rytmicznych w formie opowieści ruchowej przy akompaniamencie instrumentu; ● odtwarza prosty rytm; Dziecko 4-letnie ● słucha dłuższych, kilkuzwrotkowych piosenek śpiewanych przez nauczyciela; ● powtarza rytmiczne teksty za nauczycielem; ● śpiewa łatwe piosenki; ● śpiewa indywidualnie i w grupie; ● rozpoznaje piosenki na podstawie nuconej melodii; ● bierze udział w zabawach ruchowych ilustrujących treść piosenki; ● bierze udział w zabawach rytmicznych przy akompaniamencie instrumentu z użyciem rekwizytów; ● poznaje proste instrumenty muzyczne: grzechotkę, kołatkę i tamburyn, rozpoznaje ich dźwięk; ● posługuje się prostymi instrumentami muzycznymi; Dziecko 5-letnie ● słucha utworów muzycznych w wykonaniu bezpośrednim lub z nagrań; ● śpiewa dwuzwrotkowe piosenki z refrenem; ● rozpoznaje piosenki na podstawie melodii granej na instrumencie; ● rozróżnia dźwięki wysokie i niskie; ● bierze udział w zabawach z wykorzystaniem elementów i układów tanecznych (prostych kroków); Dziecko 6-letnie ● gra na wybranych instrumentach perkusyjnych, odtwarzając rytm piosenki; ● uczestniczy w zabawach rytmicznych mających na celu uświadomienie na akcent metryczny w takich 2-, 3- i 4-miarowych; ● uczy się prostych tańców ludowych i układów tanecznych; ● układa melodie do krótkiego tekstu; ● poznaje barwę i budowę instrumentów oraz rozpoznaje ich brzmienie;

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
8) Wykonuje własne eksperymenty graficzne farbą, kredką, ołówkiem, mazakiem itp., tworzy proste i złożone znaki, nadając im znaczenie, odkrywa w nich fragmenty wybranych liter, cyfr, kreśli wybrane litery i cyfry na gładkiej kartce papieru, wyjaśnia sposób powstania wykreślonych, narysowanych lub zapisanych kształtów, przetwarza obraz ruchowy na graficzny i odwrotnie, samodzielnie planuje ruch przed zapisaniem, np. znaku graficznego, litery i innych w przestrzeni sieci kwadratowej lub liniatury, określa kierunki i miejsca na kartce papieru.	● Rysowanie i malowanie na płaszczyznach zróżnicowanych pod względem faktury, wielkości. ● Malowanie palcem, wacikiem, pędzlem. ● Rysowanie i malowanie z pomocą kredek świecowych, ołówkowych, pastelów, węgla, kredy i innych dostępnych materiałów. ● Lepienie z różnych mas plastycznych. ● Stemplowanie. ● Mieszanie kolorów. ● Papieroplastyka. ● Rysowanie po śladzie. ● Określanie miejsca i kierunku na kartce papieru. ● Odtwarzanie układów, szlaczek, figur w sieci kwadratowej. ● Kodowanie.	● rozpoznaje piosenki na podstawie wystukiwanego rytmu; ● słucha utworów wokalnych i instrumentalnych odtwarzanych z nagrań i w sposób bezpośredni, podczas koncertu;
	Dziecko 3-letnie ● rysuje kredkami, kredą, patykami na piasku; ● maluje farbami, używając palca, wacika itp.; ● prawidłowo posługuje się pędzlem; ● stempluje; ● nakleja gotowe elementy; ● rysuje i maluje na płaszczyznach różnej wielkości; ● określa na kartce papieru, gdzie jest góra, gdzie dół, a gdzie środek; Dziecko 4-letnie ● rysuje i maluje na różnych materiałach: płaskich i o różnych kształtach; ● lepi na określony temat, np. grzybek, marchewka; ● planuje pracę na całej powierzchni; ● łączy ze sobą różne elementy, tworząc prace przestrzenne; ● rysuje proste i ukośne kreski po śladzie; ● wykonuje proste rysunki grafomotoryczne po śladzie;	
	Dziecko 5-letnie ● składa proste elementy metodą origami; ● rysuje po śladzie proste wzory i szlaczki (linie faliste, laseczki, kółka itp.) ● przestrzega zasady rysowania od lewej strony do prawej oraz od góry do dołu; ● kalkuje; ● wykonuje proste prace plastyczne w zespole; ● szuka drogi w labiryntach; ● rysuje i maluje w różnych pozycjach: stojącej, siedzącej, leżącej (na kartce przyklejonej do spodu stolika);	

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		Dziecko 6-letnie • w pracach plastycznych podejmuje próbę odtworzenia ruchu; • porównuje i zestawia kolory; • miesza barwy; • wykonuje prace z elementami papieroplastyki (metodą origami); • lepi, wykonując pracę złożoną z mniejszych elementów; • wykonuje płaskorzeźby; • projektuje i wykonuje w zespole prace; • łączy punkty zgodnie z kolejnością; • rysuje szlaczki literopodobne po śladzie i kontynuuje samodzielnie w szerokiej liniaturze; • rysuje elementy liter; • podejmuje próby pisania liter po śladzie lub samodzielnie na kartce papieru, zachowując prawidłowy kierunek kreślenia; • nazywa kierunki na kartce papieru (lewa strona, prawa strona, lewy górny róg itp.); • rysuje prawidłowo na kratkowanej kartce zgodnie z poleceniem nauczyciela (np. dwie kratki w górę, jedna w lewo, dwie w prawo, trzy do dołu) – graficzne dyktando; • odwzorowuje kształty na kratkowanej kartce; • rysuje według podanego kodu na kratkowanej powierzchni np.: 1A, 2D;
9) Czyta obrazy, wyodrębnia i nazywa ich elementy, nazywa symbole i znaki znajdujące się w otoczeniu, wyjaśnia ich znaczenie.	• Rozpoznawanie swojego znaczka. • Rozpoznawanie umownych gestów i reagowanie na nie, np. przyłożenie palca do ust oznaczające ciszę. • Odczytywanie znaczenia symboli graficznych, piktogramów, instrukcji rysunkowych. • Tworzenie własnych instrukcji, gier, symboli. • Znaki drogowe.	Dziecko 3-letnie • rozpoznaje swój znaczek w szatni, łazience, sali; • zapamiętuje i rozpoznaje umowne gesty i znaki wprowadzone przez nauczyciela;
		Dziecko 4-letnie • rozpoznaje symbole używane w przedszkolu do oznaczenia dyżurnych, łazienki, kąpek zainteresowań; • rozumie znaczenie znaków drogowych; Dziecko 5-letnie • rozumie proste znaki stosowane w grach planszowych; • rozumie symboliczne oznaczenia w otoczeniu przedszkola, np. monitoring, zakaz palenia, zakaz wprowadzania psów itp.; • rozumie znaczenie piktogramów oznaczających różne czynności;

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		- zna symbole oznaczające niebezpieczne miejsca, np. skrzynka elektryczna; - posługuje się znakami oznaczającymi pogodę; - rozpoznaje symbole oznaczające różne instytucje, np. poczta, policja;
		Dziecko 6-letnie - wie, co oznacza symbol recyklingu i zna oznaczenia pojemników do segregowania odpadów; - tworzy symbole w trakcie konstruowania gier; - rozpoznaje różne oznaczenia, np. toaleta dla kobiet, mężczyzn, osób niepełnosprawnych; - odczytuje instrukcje rysunkowe i wykonuje prace zgodnie z nimi;
		Dziecko 3-letnie - bierze udział w kultywowaniu tradycji; - obserwuje w najbliższym otoczeniu symbole narodowe, np. flagi, godło;
		Dziecko 4-letnie - rozpoznaje godło Polski i wygląd flagi; - rozpoznaje hymn narodowy; - zna najważniejsze zwyczaje związane ze świętami; - wie, że mieszka w Polsce; - śłucha legend i baśni związanych z historią Polski;
		Dziecko 5-letnie - zna tradycje związane z najważniejszymi świętami i porami roku, np. tradycyjne potrawy, karnawał; - poznaje tradycje ludowe, np. bierze udział w uroczystości powitania wiosny; - zna nazwę miasta, w którym mieszka; - interesuje się wydarzeniami mającymi miejsce w Polsce i na świecie, np. zawody sportowe; - zna nazwę kraju, w którym mieszka; - zna nazwę stolicy Polski; - zna nazwę najdłuższej rzeki Polski; - śpiewa pierwszą zwrotkę hymnu narodowego; - wie, jak należy się zachować w czasie śpiewania hymnu i że symbolom naszego kraju należy się szacunek;
10) Wymienia nazwę swojego kraju i jego stolicy, rozpoznaje symbole narodowe (godło, flaga, hymn), nazywa wybrane symbole związane z regionami Polski ukryte w podaniach, przysłowia, legendach, bajkach, np. o smoku wawelskim, orientuje się, że Polska jest jednym z krajów Unii Europejskiej.	- Nazwa kraju. - Symbole narodowe: godło, flaga, hymn. - Stolica Polski. - Najdłuższa rzeka. - Morze i góry. - Największe miasta. - Najważniejsze zabytki, legendy. - Święta państwowe. - Tradycje ludowe i narodowe. - Przynależność Polski do Unii Europejskiej. - Nazwa miejscowości. - Herb miejscowości. - Legends związane z miejscem zamieszkania. - Najważniejsze zabytki, charakterystyczne miejsca, instytucje. - Odrębność regionalna. - Tradycje, stroje, kultura swojego regionu.	

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		Dziecko 6-letnie • kultywuje tradycje w przedszkolu i środowisku domowym; • wykazuje inicjatywę w podejmowaniu działań związanych z tradycjami; • zna najważniejsze informacje z historii swojej miejscowości, np. legendy związane z jej powstaniem, genezę nazwy; • zna charakterystyczne budynki, miejsca, instytucje w swojej miejscowości; • zauważa zmiany w infrastrukturze, np. nowe budynki, parki itp.; • zna symbole związane z rodzinną miejscowością, np. hymn, hejnał, flaga; • poznaje tradycje ludowe związane z własnym regionem, np. stroje, pieśni, tańce; • wie, że każdy region Polski ma swoje odrębne stroje, tańce, zwyczaje; • potrafi wymienić najważniejsze osoby w państwie; • potrafi wskazać na mapie: Warszawę, Wisłę, Bałtyk, Tatry; • zna największe miasta w Polsce; • zna legendy związane z historią Polski; • zna nazwiska najwybitniejszych Polaków, wie, kim byli; • zna wszystkie zwrotki hymnu narodowego; • rozumie symbolikę barw narodowych i godła państwowego; • rozumie znaczenie najważniejszych świąt państwowych; • wie, że Polska znajduje się w Europie i jest członkiem Unii Europejskiej; • potrafi wskazać Polskę na mapie Europy; • zna niektóre kraje europejskie i charakterystyczne dla nich budowle oraz ciekawostki związane z ich tradycjami;
11) Wyraża ekspresję twórczą podczas czynności konstrukcyjnych i zabawy, zagospodarowuje przestrzeń, nadając znaczenie umieszczonym w niej przedmiotom, określa ich położenie, liczbę, kształt, wielkość, ciężar, porównuje przedmioty w swoim otoczeniu z uwagi na wybraną cechę.	• Wykorzystywanie swoich wytworów do zabaw tematycznych, np. garaż z klocków, namiot z krzeseł i koca. • Nazywanie stworzonych przez siebie budowli. • Porównywanie przedmiotów ze względu na wybraną cechę. • Posługiwanie się określeniami dotyczącymi położenia, kształtu, wielkości, ciężaru. • Porównywanie liczebności (mniej, więcej, tyle samo).	Dziecko 3-letnie • używa podczas zabawy i porządkowania sali słów określających: – wielkość przedmiotów: duży, mały, gruby, cienki, – ciężar przedmiotów: ciężki, lekki; • nazywa swoje wytwory plastyczne, konstrukcyjne, nadając im znaczenie; • uczy się łączenia klocków w sposób umożliwiający powstanie zamierzonej konstrukcji; Dziecko 4-letnie • używa coraz bardziej precyzyjnych określeń dotyczących: – wielkości przedmiotów: duży, większy, mały, mniejszy, gruby, grubszy, cienki, cieńszy, taki sam,

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
	- Samodzielne zagospodarowywanie przestrzeni, dostosowywanie jej do aktualnych potrzeb. - Generowanie pomysłów na rozwiązanie jakiegoś problemu. - Rozwijanie inteligencji i zaradności.	– szerokości: wąski, węższy, szeroki, szerszy, taki sam, – wysokości: niski, niższy, wysoki, wyższy, taki sam, – ciężaru przedmiotów ważonych za pomocą wagi szalkowej: lekki, lżejszy, ciężki, cięższy, taki sam, – pojemności (podczas przelewania płynów i przesypywania ciał sypkich), – czasu: długo, dłużej, krótko, krócej; przedtem, potem, szybko, wolno; • kreatywnie wykorzystuje zabawki, klocki, tworząc z nich własne pomysły na zagospodarowanie przestrzeni do zabawy;
		Dziecko 5-letnie • coraz dokładniej porównuje i nazywa: – wielkość przedmiotów: mały, mniejszy, najmniejszy, duży, większy, największy; – wagę przedmiotów ważonych za pomocą wagi szalkowej (dokłada, gdy jest za mało, odejmuje – gdy jest za dużo); – objętość mierzoną wspólną miarą, np. kubkiem; • w czasie zabaw swobodnych i tematycznych tworzy konstrukcje, zestawia zabawki i przedmioty, nadając im znaczenie (dom, pociąg, sklep) i dostosowując do podejmowanych aktywności; • wykonuje prace konstrukcyjne i plastyczne związane z porami roku, świętami, wykorzystywane do dekoracji sali;
		Dziecko 6-letnie • rozwija rozumienie pojęć określających: – wielkość przedmiotów, – ciężar mierzony za pomocą wagi szalkowej; • porównuje pojemność przedmiotów, zdobywa doświadczenia, pozwalające na zrozumienie stałości objętości; • wykazuje inicjatywę w urządzaniu sali; • samodzielnie aranżuje przestrzeń do zabaw tematycznych; • dba o to, aby organizacja miejsca zabawy nie przeszkadzała innym w podejmowaniu ich aktywności; • porządkuje zaaranżowaną przestrzeń po skończonej zabawie; • ocenia przydatność podjętych działań;

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
12) Klasyfikuje przedmioty według: wielkości, kształtu, koloru, przeznaczenia, układu przedmioty w grupy, szeregi, rytmy, odtwarza układy przedmiotów i tworzy własne, nadając im znaczenie, rozróżnia podstawowe figury geometryczne (koło, kwadrat, trójkąt, prostokąt).	- Klasyfikowanie przedmiotów (łączenie ich w pary, łańcuszki, kolekcje); - Tworzenie zbiorów i podzbiorów. - Zauważanie rytmów i ich kontynuacja. - Kodowanie regularności dostrzeżonej w rytmach. - Figury geometryczne: koło, kwadrat, trójkąt, prostokąt. - Przekładanie jednej regularności na drugą, np. przedstawianie ruchem układu figur geometrycznych. - Przetwarzanie obrazu graficznego na ruchowy i odwrotnie.	Dziecko 3-letnie - łączy takie same obrazki w pary; - kontynuuje rytmy składające się z dwóch elementów; - rozpoznaje i nazywa koło; - manipuluje figurami geometrycznymi bez konieczności nazywania ich; - nazywa podstawowe kolory; Dziecko 4-letnie - klasyfikuje przedmioty według jednej lub większej liczby cech; - łączy przedmioty w pary według zasady, np. lekarz i stetoskop; - kontynuuje bardziej złożony rytm: koło, krzyżyk, koło, krzyżyk, krzyżyk...; - rozpoznaje i nazywa figury geometryczne: koło, kwadrat; - nazywa i rozpoznaje niektóre kolory pochodne; Dziecko 5-letnie - klasyfikuje obrazki, tworząc tzw. łańcuszki (obrazki są powiązane zgodnie z zasadami logiki: rolnik, ciągnik, trawa, krowa, mleko); - klasyfikuje przedmioty według cech jakościowych: – dzieli zbiory na podzbiory według określonej cechy; - odtwarza, kontynuuje rytmy wieloelementowe; - rozpoznaje i nazywa figury geometryczne: koło, kwadrat, prostokąt, trójkąt; - odwzorowuje proste układy przestrzenne ułożone z figur geometrycznych; - nazywa wszystkie kolory; Dziecko 6-letnie - klasyfikuje przedmioty, tworząc kolekcje (na podstawie pojęć ogólnych, np. owady, kwiaty); - klasyfikuje przedmioty ze względu na dwie cechy równocześnie; - przekłada zauważoną regularność z jednej sytuacji na drugą, np. układa z figur rytm wykłaskiwany przez nauczyciela;

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
13) Eksperymentuje, szacuje, przewiduje, dokonuje pomiaru długości przedmiotów, wykorzystując np. dłoń, stopę, but.	- Porównywanie długości. - Dokonywanie pomiaru za pomocą różnych jednostek miary: dłoń, stopa. - Nabywanie doświadczeń na temat stałości długości.	Dziecko 3-letnie - używa w czasie codziennych aktywności słów określających długość i wysokość przedmiotów: długi, krótki, wysoki, niski; Dziecko 4-letnie - porównuje długość przedmiotów, używając słów coraz bardziej precyzyjnie określających długość i wysokość: długi, dłuższy, wysoki, wyższy; niski, niższy, krótki, krótszy, taki sami; Dziecko 5-letnie - mierzy odległość za pomocą kroków, stóp, pątyka; - używa słów określających długość, szerokość, wysokość przedmiotów mierzonych dowolną miarą; Dziecko 6-letnie - mierzy za pomocą dowolnie wybranej jednostki miary; - gromadzi doświadczenia mające na celu zrozumienie stałości długości;
14) Określa kierunki i ustala położenie przedmiotów w stosunku do własnej osoby, a także w stosunku do innych przedmiotów, rozróżnia stronę lewą i prawą.	- Orientacja w schemacie własnego ciała. - Położenie przedmiotów w przestrzeni. - Określanie kierunków w odniesieniu do siebie. - Określanie kierunków w odniesieniu do innych przedmiotów. - Rozróżnianie stron: lewej i prawej.	Dziecko 3-letnie - wie, z jakich części składa się jego ciało, wskazuje: głowę, tułów, szyję, brzuch, plecy, nogę, rękę; - używa w zabawie słów określających: - położenie przedmiotów w przestrzeni: na, pod, za, przed, obok, wysoko, nisko; - kierunek: do góry, na dół, do przodu, w tył; Dziecko 4-letnie - nazywa części ciała takie jak: kolano, łokieć, ramię; - używa coraz precyzyjniejszych określeń dotyczących położenia przedmiotów w stosunku do własnej osoby: - wyżej, niżej, daleko, blisko, dalej, bliżej, - przed siebie, za siebie, w bok; Dziecko 5-letnie - wskazuje prawą i lewą stronę swojego ciała; - wskazuje kierunki w przestrzeni w odniesieniu do własnej osoby: na prawo, na lewo, naprzeciw; Dziecko 6-letnie - potrafi określić prawą i lewą stronę w odniesieniu do innej osoby; - używa pojęć określających: - położenie przedmiotów w stosunku do innych przedmiotów, - kierunek: w prawo, w lewo;

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka

Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
15) Przelicza elementy zbiorów w czasie zabawy, prac porządkowych, ćwiczeń i wykonywania innych czynności, postępuje się liczebnikami głównymi i porządkowymi i porządkowo oznaczające cyfry od 0 do 10, eksperymentuje z tworzeniem kolejnych liczb, wykonuje dodawanie i odejmowanie w sytuacji użytkowej, liczy obiekty, odróżnia liczenie błędne od poprawnego.	- Porównywanie liczebności zbiorów. - Postępowanie się liczebnikami głównymi i porządkowymi w zakresie co najmniej 1–10. - Rozpoznawanie cyfr oznaczających liczby od 0 do 10. - Dodawanie i odejmowanie w zakresie 1–10 na konkretach. - Odróżnianie liczenia błędnego od poprawnego. - Porządkowanie zbiorów według liczebności wzrastającej i malejącej. - Rozpoznawanie znaków $+$ $-$ $=$ $>$ $<$.	Dziecko 3-letnie - porównuje liczebność zbiorów: mało, dużo; - posługuje się liczebnikami: jeden, dwa, trzy; - liczy przedmioty, wskazując kolejne obiekty; Dziecko 4-letnie - porównuje szacunkowo liczebność zbiorów: mniej, więcej, tyle samo, zbiory równoliczne i nierównoliczne; - posługuje się liczebnikami głównymi i porządkowymi w zakresie 1–5; - wie, że ostatni liczebnik oznacza liczbę przeliczonych przedmiotów; - używa pojęcia „para”; Dziecko 5-letnie - porównuje dwa zbiory poprzez łączenie w pary po jednym elemencie każdego zbioru; - porządkuje zbiory według ich liczebności wzrastającej lub malejącej; - posługuje się liczebnikami głównymi i porządkowymi w zakresie 1–10; - odwzorowuje liczbę elementów w zbiorze za pomocą liczmanów; - dolicza i odlicza poprzez dokładanie i odejmowanie liczmanów; Dziecko 6-letnie - klasyfikuje zbiory według wzrastającej i malejącej liczby; - używa określeń „mniej o”, „więcej o”; - posługuje się liczebnikami głównymi i porządkowymi co najmniej w zakresie 1–10; - odróżnia liczenie błędne od poprawnego; - wyznacza wynik dodawania i odejmowania na konkretach w zakresie 1–10; - odczytuje cyfry oznaczające liczby od 0 do 10; - dodaje i odejmuje na konkretach, określa wynik; - posługuje się znakami: $+$ $-$ $=$ $>$ $<$; - tworzy zapisy graficzne do prostych zadań tekstowych; - rozwiązuje proste zadania z treścią;

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
16) Posługuje się w zabawie i w trakcie wykonywania innych czynności pojęciami dotyczącymi następstwa czasu np. wczoraj, dzisiaj, jutro, rano, wieczorem, w tym nazwami pór roku, nazwami dni tygodnia i miesięcy.	- Stosowanie wyrażen służących do określania czasu. - Posługiwanie się nazwami dni tygodnia, pór roku i nazwą aktualnego miesiąca. - Określanie czasu trwania różnych czynności.	Dziecko 3-letnie - zna następstwo dnia i nocy; - posługuje się określeniami: teraz, najpierw, potem, długo, krótko; Dziecko 4-letnie - nazywa pory dnia: rano, wieczór; - zna następstwo pór roku; - nazywa aktualną porę roku; Dziecko 5-letnie - nazywa pory dnia: rano, południe, wieczór; - używa określeń: wczoraj, dzisiaj, jutro; - wymienia pory roku; - wymienia aktualny miesiąc; Dziecko 6-letnie - posługuje się nazwami pór roku z zachowaniem odpowiedniej kolejności; - wymienia nazwy miesięcy; - wymienia dni tygodnia w kolejności;
17) Rozpoznaje modele monet i banknotów o niskich nominatach, porządkuje je, rozumie, do czego służą pieniądze w gospodarstwie domowym.	- Rozpoznawanie modeli monet i banknotów o niskich nominatach, wykorzystywanie ich w zabawach tematycznych. - Rozpoznawanie polskiej waluty i najpopularniejszych walut innych krajów.	Dziecko 3-letnie nie dotyczy Dziecko 4-letnie - wie, że rodzice muszą pracować, żeby zarabiać pieniądze; Dziecko 5-letnie - wie, do czego służą pieniądze; Dziecko 6-letnie - wie, że każdy kraj ma swoją walutę; - wie, jak nazywa się polska waluta; - używa nazw: banknot, moneta; - rozpoznaje modele monet i banknotów o niskich nominatach; - wykorzystuje modele monet i banknotów podczas zabawy w sklep;

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka

Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
18) Posługuje się pojęciami dotyczącymi zjawisk przyrodniczych, np. tęcza, deszcz, burza, opadanie liści z drzew, sezonowa wędrowka ptaków, kwitnienie drzew, zamarzanie wody, dotychczasymi życia zwierząt, roślin, ludzi w środowisku przyrodniczym, korzystania z dóbr przyrody, np. grzybów, owoców, ziół.	• Obserwacje przyrody we wszystkich porach roku: – Jesień: ✓ zbiory warzyw i owoców, ✓ dary lasu, ✓ nasiona niektórych drzew, ✓ zmiana koloru liści i ich opadanie, ✓ odloty ptaków, ✓ przygotowanie zwierząt i ludzi do zimy, ✓ zjawiska atmosferyczne charakterystyczne dla jesieni, ✓ długość dnia i nocy; – Zima: ✓ zjawiska atmosferyczne, ✓ zamarzanie wody, ✓ topnienie śniegu, ✓ ubiór stosowny do pogody, ✓ warunki życia zwierząt, ✓ dokarmianie zwierząt; – Wiosna ✓ pierwsze oznaki wiosny, ✓ wiosenne kwiaty, ✓ przyloty ptaków, ✓ kwitnienie drzew, ✓ prace w polu i ogrodzie, ✓ zakładanie gniazd przez ptaki, ✓ etapy wzrostu roślin, ✓ budowa rośliny, ✓ przemiany rozwojowe niektórych zwierząt: motyla i żaby;	Dziecko 3-letnie • nazywa zwierzęta i rośliny występujące w najbliższym otoczeniu (plac przedszkolny, park, las), np.: motyl, osa, biedronka, sikorka, wiewiórka, jarzębina, dąb, kasztanowiec; • obserwuje zmiany w przyrodzie związane z porami roku; • obserwuje prace ogrodnicze w ogrodzie przedszkolnym; • obserwuje uprawę roślin w kąciku przyrody, włącza się do podlewania; • wie, że rośliny potrzebują wody i światła do wzrostu; • zna zwierzęta hodowane w gospodarstwie; • rozpoznaje i nazywa warzywa i owoce uprawiane w Polsce oraz popularne owoce południowe i cytrusy (banan, pomarańcza); • rozpoznaje smak owoców i warzyw; • nazywa podstawowe zjawiska atmosferyczne: deszcz, śnieg, mróz, mgła; • przestrzega zakazu brania do ust nieznanych owoców i roślin; • wie, że nie wolno niszczyć przyrody, np.: poprzez zrywanie roślin, liści, łamanie gałęzi; • oszczędza wodę, zakręcając kran po umyciu rąk; • zbiera eksponaty do kącika przyrody (bez niszczenia przyrody); Dziecko 4-letnie • rozpoznaje i nazywa charakterystyczne drzewa na podstawie wyglądu ich liści, np. klon, kasztanowiec, dąb; • nazywa części roślin: korzeń, łodyga, liście, kwiaty, owoce; • uprawia rośliny w kąciku przyrody; • obserwuje prace w sadzie i ogródku warzywnym w różnych porach roku; • zna narzędzia najczęściej używane do prac w ogródku; • wie, w jakim celu hoduje się zwierzęta; • wie, czym odżywiają się zwierzęta domowe (pies, kot, chomik, królik) i jak należy się o nie troszczyć; • zna zwyczajne ptaków związane ze zmianami pór roku (odloty, przyloty, zakładanie gniazd, składanie jaj itd.); • wie, czym odżywiają się ptaki; • dokarmia ptaki zimą; • wie, jakie są charakterystyczne zjawiska atmosferyczne dla poszczególnych pór roku;

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
	– Lato ✓ temperatura, ✓ długość dnia i nocy, ✓ zboża, ✓ owoce letnie, ✓ burze i zachowanie się w trakcie ich występowania gwarantujące bezpieczeństwo. ● Różne środowiska przyrodnicze: łąka, las, park, charakterystyczne rośliny i zwierzęta. ● Prowadzenie hodowli zwierząt i upraw roślin. ● Zwierzęta domowe. ● Zwierzęta hodowlane. ● Prowadzenie kalendarza pogody. ● Ochrona roślin i zwierząt. ● Dbalność o przyrodę, postawy proekologiczne: oszczędzanie papieru, wody, prądu, segregacja śmieci itp. ● Krajobrazy różnych obszarów klimatycznych, charakterystyczne rośliny, zwierzęta. ● Owoce egzotyczne. ● Kącik przyrody. ● Szacunek dla przyrody.	● wie, że są rośliny i zwierzęta chronione i rozumie, co to oznacza; ● oszczędnie używa wody podczas mycia rąk; ● uczestniczy w zbieraniu makulatury, baterii; ● wie, na czym polega segregacja śmieci; ● wie, że w lesie nie wolno śmiecić, rozpałać ognisk w miejscach niedozwolonych; Dziecko 5-letnie ● poznaje niektóre środowiska przyrodnicze, np. park, las, łąka; ● zna zwierzęta i rośliny charakterystyczne dla poszczególnych środowisk; ● wie, czym odżywiają się zwierzęta w naturalnym środowisku; ● wie, w jaki sposób zwierzęta przystosowują się do pór roku (odloty, gromadzenie zapasów, zapadanie w sen itp.); ● wie, w jaki sposób ludzie przygotowują się do zimy (np. robienie zapasów); ● wie, dlaczego zwierzęta są pożyteczne dla środowiska (żądanie mszyc, komarów, spełnianie gleby itd.); ● zna zjawiska zachodzące w przyrodzie wraz ze zmianą pór roku, np. zmiana kolorów liści, opadanie liści; ● wie, że drzewa dzielą się na iglaste i liściaste; ● prowadzi uprawy roślin w ogródku przedszkolnym lub w kąciu przyrody; – nazywa najbardziej znane rośliny i zwierzęta chronione; ● zauważa zależność długości dnia i nocy od pór roku; ● obserwuje zmiany temperatury w kolejnych porach roku i zjawiska z tym związane, np. zamarzanie wody, topnienie śniegu; ● prowadzi okresowo kalendarz pogody; ● zna zjawisko obiegu wody w przyrodzie; ● wie, jak zachować się w środowisku przyrodniczym, aby go nie zanieczyszczać i nie płoszyć zwierząt; ● segreguje śmieci i rozumie, dlaczego należy to robić; ● rozpoznaje oznaczenia pojemników na różne rodzaje śmieci; Dziecko 6-letnie ● zna sposób przystosowania się zwierząt do środowiska, w jakim żyją (kolor, budowa); ● poznaje krajobrazy występujące w innych obszarach klimatycznych: pustynny, polarny, dżungla, i zwierzęta dla nich charakterystyczne; ● wie, które części roślin są jadalne; ● wie, które części roślin rosną w ziemi i nad ziemią;

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		• zna etapy rozwoju roślin; • zna etapy rozwoju niektórych zwierząt, np. żaby, motyla; • wymienia części drzewa: korzeń, pień, gałęzie, liście, kwiaty, owoce; • wie, jak zachowują się najbardziej znane zwierzęta wraz z nadejściem zimy; • zna nazwy zwierząt hodowlanych, dorosłych i młodych, wie, czym się odżywiają i jakie jest ich znaczenie dla człowieka; • zna owoce egzotyczne; • wie, które owoce rosną w Polsce, a które są sprowadzane z innych krajów; • wie, jakie zagrożenia płyną ze strony człowieka dla przyrody: zanieczyszczenie powietrza, wody, wycinanie lasów itd.; • wie, co to jest recykling; • wie, jak może dbać o przyrodę na co dzień: oszczędzanie wody, gaszenie światła, kupowanie produktów bez zbędnych opakowań, używanie toreb na zakupy, oszczędzanie papieru; • uczestniczy w akcjach ekologicznych, np. Sprzątanie Świata, Dzień Ziemi, Dzień Drzewa;
19) Podejmuje samodzielną aktywność poznawczą np. oglądanie książek, zagospodarowywanie przestrzeni własnymi pomysłami konstrukcyjnymi, korzystanie z nowoczesnej technologii itd..	• Poznawanie różnych źródeł wiedzy. • Przeprowadzanie eksperymentów i zabaw badawczych. • Stawianie hipotez i poszukiwanie odpowiedzi. • Korzystanie z nowoczesnych technologii w poszukiwaniu wiedzy i do obserwacji przyrodniczych z zachowaniem zasad bezpieczeństwa i higieny zmysłów. • Poznawanie wielozmysłowe. • Zdobywanie nowej wiedzy w interakcji ze środowiskiem społeczno-przyrodniczym.	Dziecko 3-letnie • gromadzi eksponaty w kąciu przyrody; • ogląda książki w kąciu książek; • zadaje pytania na interesujące go tematy; • poznaje właściwości piasku, gliny i śniegu w czasie zabawy; • poznaje zjawisko zamarzania wody i topnienia lodu; • poznaje owoce i warzywa wielozmysłowo; Dziecko 4-letnie • obserwuje zjawisko zachowania się różnych ciał w wodzie; • uczy się uważnego obserwowania przyrody; • wyszukuje w książkach ilustracje na zadany przez nauczyciela temat; • poznaje przyrodę w sposób wielozmysłowy (poprzez wzrok, słuch, zapach, dotyk, i gdy to możliwe – smak); • obserwuje rozwój gałęzi drzew w naturalnym środowisku oraz gałęzi pochodzących z przycinania krzewów – w naczyniach z wodą;

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		Dziecko 5-letnie ● prowadzi proste doświadczenia pod kierunkiem nauczyciela, samodzielnie formułuje wnioski; ● poznaje cechy różnych minerałów, w tym węgla i soli; ● formułuje hipotezy i weryfikuje je poprzez doświadczenia; ● wysiewa nasiona i obserwuje ich wzrost w kątku przyrody; ● poznaje różne źródła wiedzy: samodzielne doświadczenia, książki, specjaliści, Internet; Dziecko 6-letnie ● bawi się w teatrzyk cieni; ● puszcza „zajaczki” za pomocą lusterka; ● prowadzi doświadczenia i eksperymenty, poznając właściwości ciał: tonięcie, rozpuszczalność, pływanie, oraz samodzielne obserwacje przyrodnicze; ● poznaje właściwości różnych materiałów: metalu, plastiku, papieru, drewna; ● poznaje właściwości magnesu; ● poznaje poprzez eksperymentowanie cechy wiatru (siła, kierunek) oraz rozumie zagrożenie i korzyści z nim związane; ● prowadzi uprawę roślin cebulkowych w kątku przyrody lub upraw w ogródku przedszkolnym; ● zdobywa doświadczenia kulinarne (pieczenie pierników, wykonanie pasty jajecznej, sałatki itd.); ● wie, jakie niebezpieczeństwa wiąże się z niewłaściwym korzystaniem z Internetu i urządzeń technologicznych;
		Dziecko 3-letnie ● obserwuje pracę ludzi różnych zawodów, np.: nauczyciela, woźnej, pracownika gospodarczego, kierowcy, lekarza, pielęgniarki, spotykanych w sytuacjach życia codziennego; ● odgrywa różne role zawodowe w zabawie; ● wie, do czego służą narzędzia i przedmioty używane w codziennych pracach w gospodarstwie domowym; Dziecko 4-letnie ● interesuje się pracą zawodową rodziców; ● obserwuje pracę ludzi różnych zawodów w najbliższym otoczeniu podczas wycieczek do punktów usługowych, np.: sklepu, apteki, zakładu krawieckiego; ● poznaje narzędzia, ubiór charakterystyczny dla najbardziej znanych zawodów;
20) Wskazuje zawody wykonywane przez rodziców i osoby z najbliższego otoczenia, wyjaśnia, czym zajmuje się osoba wykonująca dany zawód.	● Praca ludzi różnych zawodów. ● Obserwowanie (w miarę możliwości) ludzi różnych zawodów przy pracy. ● Predyspozycje ludzi wykonujących określone zawody. ● Atrybuty osób wykonujących określony zawód: stroje, narzędzia. ● Rozpoznawanie własnych predyspozycji, zainteresowań. ● Spotkania z przedstawicielami różnych zawodów. ● Szacunek dla pracy innych osób.	

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
		• podaje nazwy zawodów wykonywanych przez osoby w jego najbliższym otoczeniu; • zna nazwy niektórych zawodów, które wzbudziły jego zainteresowanie; • poszerza zakres zawodów odgrywanych w zabawie; Dziecko 5-letnie • wie, jaki zawód wykonują rodzice; • wie, że każdy zawód jest potrzebny; • szanuje pracę innych osób (dba o porządek, wykonuje prace użyteczne w ogrodzie i sali); • nazywa zawody związane z powstawaniem produktów codziennego użytku, z usługami, z których korzysta, z działalnością twórców kultury itp.; • potrafi połączyć dany zawód z akcesoriami i narzędziami potrzebnymi osobom, które go wykonują; Dziecko 6-letnie • zna nazwy różnorodnych zawodów, wie, na czym polega praca osób wykonujących je; • potrafi wskazać charakterystyczne cechy, umiejętności osób wykonujących dany zawód; • opowiada, kim chciałoby zostać; • łączy swoje zainteresowania z zawodem z nimi związanym;
2) Rozumie bardzo proste polecenia w języku obcym nowożytnym i reaguje na nie; uczestniczy w zabawach, np. muzycznych, ruchowych, plastycznych, konstrukcyjnych, teatralnych; używa wyrazów i zwrotów mających znaczenie dla danej zabawy lub innych podejmowanych czynności; powtarza rymowanki i proste wierszyki, śpiewa piosenki w grupie; rozumie ogólny sens krótkich historyjek opowiadanych lub czytanych, gdy	• Słuchanie piosenek, rymowanek, prostych utworów literackich w języku obcym. • Rozumienie poleceń wydawanych w języku obcym, reagowanie na nie. • Zabawy ruchowe, muzyczne, plastyczne prowadzone w języku obcym. • Śpiewanie piosenek w języku obcym i ilustrowanie ich ruchem. • Używanie w zabawie prostych słów i zwrotów w języku obcym.	Dziecko 3-letnie • słucha poleceń nauczyciela w języku obcym; • powtarza pojedyncze słowa w trakcie zabaw; • włącza się do powtarzania słów, słuchając piosenek; Dziecko 4-letnie • rozumie proste polecenia w języku obcym, np. usiądź, wstań; • śpiewa fragmenty piosenek w języku obcym; • powtarza niektóre słowa ilustrowane obrazkami; • bierze udział w zabawach w języku obcym (plastycznych, ruchowych, muzycznych); Dziecko 5-letnie • rozumie coraz więcej poleceń w języku obcym i na nie reaguje; • recytuje proste wierszyki i rymowanki w języku obcym; • bierze udział w zabawach ruchowych w języku obcym; • włącza się do śpiewania fragmentów piosenki w języku obcym; • ilustruje piosenki ruchem;

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
są wspierane np. obrazkami, rek wizytami, ruchem, mimiką, gestami.		Dziecko 6-letnie - reaguje na proste polecenia w języku obcym; - recytuje krótkie wiersze w języku obcym; - śpiewa krótkie piosenki w języku obcym; - zna niektóre słowa w języku obcym, np. nazwy kolorów, niektórych warzyw, owoców, zwierząt; - rozumie proste historyjki opowiedane w języku obcym, ilustrowane obrazkami;
22) Reaguje na proste polecenie w języku mniejszości narodowej lub etnicznej, używa wyrazów i zwrotów mających znaczenie w zabawie i innych podejmowanych czynnościach: powtarza rymowanki i proste wierszyki, śpiewa piosenki; rozumie ogólny sens krótkich historyjek opowiedzianych lub czytanych, wspieranych np. obrazkami, rek wizytami, gestem; zna godło (symbol) swojej wspólnoty narodowej lub etnicznej;	- Śluchanie nauczyciela, piosenek, rymowanek, prostych utworów literackich w języku mniejszości. - Rozumienie poleceń wydawanych w języku mniejszości etnicznej, reagowanie na nie. - Zabawy ruchowe, muzyczne, plastyczne prowadzone w języku mniejszości etnicznej. - Śpiewanie piosenek w języku mniejszości etnicznej i ilustrowanie ich ruchem. - Używanie prostych słów i zwrotów w zabawie.	Dziecko 3-letnie - ślucha poleceń nauczyciela w języku mniejszości etnicznej; - powtarza pojedyncze słowa w tym języku podczas zabaw; - włącza się do powtarzania słów w czasie słuchania piosenek danej mniejszości etnicznej; Dziecko 4-letnie - rozumie proste polecenia w języku mniejszości etnicznej; - śpiewa fragmenty piosenek w tym języku; - powtarza niektóre słowa ilustrowane obrazkami; - bierze udział w zabawach w języku mniejszości etnicznej (plastycznych, ruchowych, muzycznych); - obserwuje kulturowanie tradycji mniejszości etnicznej; Dziecko 5-letnie - rozumie coraz więcej poleceń w języku mniejszości i na nie reaguje; - recytuje proste wierszyki i rymowanki w tym języku; - bierze udział w zabawach ruchowych w języku mniejszości etnicznej; - ilustruje piosenki ruchem; - poznaje kulturę mniejszości etnicznej; Dziecko 6-letnie - reaguje na proste polecenia w języku mniejszości etnicznej; - recytuje krótkie wiersze i rymowanki w tym języku; - śpiewa krótkie piosenki w języku mniejszości etnicznej; - zna niektóre słowa w języku mniejszości etnicznej; - rozumie proste historyjki opowiedane w tym języku, ilustrowane obrazkami;

IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka		
Osiągnięcia dziecka	Treści edukacyjne	Cele szczegółowe
23) Reaguje na proste polecenie w języku regionalnym – kaszubskim, używa wyrazów i zwrotów mających znaczenie w zabawie i innych podejmowanych czynnościach; powtarza rymowanki i proste wierszyki, śpiewa piosenki; rozumie ogólny sens krótkich historyjek opowiadanych lub czytanych, wspieranych np. obrazkiem, rekwizytem, gestem, zna godło (symbol) swojej wspólnoty regionalnej – kaszubskiej.	• Słuchanie piosenek, rymowanek, prostych utworów literackich w języku kaszubskim. • Rozumienie poleceń wydawanych w języku kaszubskim, reagowanie na nie. • Zabawy ruchowe, muzyczne, plastyczne prowadzone w języku kaszubskim. • Śpiewanie piosenek w języku kaszubskim i ilustrowanie ich ruchem. • Używanie prostych słów i zwrotów w zabawie.	Dziecko 3-letnie • słucha poleceń nauczyciela w języku kaszubskim; • powtarza pojedyncze słowa w tym języku w trakcie zabaw; • włącza się do powtarzania słów w czasie słuchania piosenek w języku kaszubskim;
		Dziecko 4-letnie • rozumie proste polecenia w języku kaszubskim; • śpiewa fragmenty piosenek w tym języku; • powtarza niektóre słowa ilustrowane obrazkiem; • bierze udział w zabawach w języku kaszubskim (plastycznych, ruchowych, muzycznych); • obserwuje kulturowanie tradycji kaszubskich;
		Dziecko 5-letnie • rozumie coraz więcej poleceń w języku kaszubskim i na nie reaguje; • recytuje proste wierszyki i rymowanki w języku kaszubskim; • bierze udział w zabawach ruchowych w tym języku; • ilustruje piosenki ruchem; • poznaje kulturę kaszubską;
		Dziecko 6-letnie • reaguje na proste polecenia w języku kaszubskim; • recytuje krótkie wiersze i rymowanki w tym języku; • śpiewa krótkie piosenki w języku kaszubskim; • zna niektóre słowa w języku kaszubskim; • rozumie proste historyjki opowiadane w języku kaszubskim, ilustrowane obrazkami.

III. Realizacja celów wychowawczych

Wświadomości nauczycieli pokutuje przekonanie, że są odpowiedzialni za rozwiązywanie problemów pojawiających się w grupie, jak i wszystkich konfliktów między dziećmi. Nauczyciele często sądzą, że powinni być jak sędziowie, którzy rozstrzygają, która strona zawiniła i jaką karę należy wyznaczyć za przewinienie. Jeśli w kierowaniu grupą przyjmujemy styl autorytarny, wtedy tak rzeczywiście będzie. Nauczyciel może jednak wybrać, czy będzie liderem współpracy, czy przemocy. Lider przemocy stosuje kary i nagrody, manipulując w ten sposób dziećmi, i bierze całą odpowiedzialność za ich funkcjonowanie na siebie. Nauczyciel będący liderem współpracy dzieli się odpowiedzialnością za funkcjonowanie grupy i poszczególnych dzieci z podopiecznymi. Jak to zrobić, podpowiada m.in. Jane Nelsen¹⁸ – propagatorka metody „Pozytywna Dyscyplina” opartej na myśli Alfreda Adlera. Ta wybitna psycholog twierdzi, że:

- celem zachowania ludzi jest poczucie przynależności (poczucie więzi, bycie częścią wspólnoty) i znaczenia (możliwość wnoszenia własnego wkładu),
- ludzie podejmują decyzje w zależności od tego, jak postrzegają świat:

postrzeganie → interpretacja → przekonanie → decyzja

- zachowanie jest celowe (trudne zachowania dziecka są spowodowane dążeniem do poczucia przynależności i znaczenia), dziecko, które źle się zachowuje, to dziecko zniechęcone,
- należy zachować w wychowywaniu dzieci relacje horyzontalne: każdy ma tyle samo godności i zasługuje na taki sam szacunek.

Podstawowe zasady wynikające z myśli Alfreda Adlera, sformułowane przez Teresę Lasalę, Jody McVittie, Suzanne Smith¹⁹, to:

1. Nauczaj umiejętności życiowych.
2. Poświęć uwagę postrzeganiu.

¹⁸ J. Nelsen, *Pozytywna Dyscyplina*, CoJaNaTo, Warszawa 2015.

¹⁹ T. Lasala, J. McVittie, S. Smith, *Pozytywna Dyscyplina w szkole i klasie*, Pozytywna Rodzina, Milanówek 2018.

3. Koncentruj się na zachęcie (przez więź i obecność, a nie kibicowanie).
4. Utrzymuj napięcie pomiędzy uprzejmością oraz stanowczością okazywanymi jednocześnie.
5. Dbaj o wzajemny szacunek:
 - szacunek dla siebie i sytuacji (stanowczość),
 - szacunek dla potrzeb dziecka i innych (uprzejmość).
6. Przyjmij, że błędy są okazją do nauki.
7. Koncentruj się na rozwiązaniach, a nie karach.

Jane Nelsen opisuje trzy główne podejścia do interakcji dorosły-dziecko:

Surowość (nadmierna kontrola)	• porządek bez miłości, • brak wyboru: <i>Masz robić to, bo ja tak mówię;</i>
Pobłażliwość (brak granic)	• wolność bez porządku, • nieograniczony wybór: <i>Możesz postępować tak, jak chcesz;</i>
Pozytywna Dyscyplina (uprzejmość i stanowczość jednocześnie)	• wolność i porządek, • ograniczony wybór: <i>Możesz wybierać w granicach wyznaczonych szacunkiem dla innych osób.</i>

J. Nelsen, 2015.

Dzieci poczuć przynależność do grupy przedszkolnej i znaczenie, czyli wnoszenie swojego wkładu, kiedy nauczyciel:

1. zaangażuje dzieci do ustalania obowiązujących w grupie zasad (umowy i ustalenia),
2. wprowadzi jasne dla wszystkich, znane i utrwalone obyczaje,
3. przydzieli każdemu dziecku (sensowną i pożyteczną) pracę do wykonania na rzecz grupy.

1. Zasady obowiązujące w grupie

Standardem w przedszkolach jest ustalanie z dziećmi na początku roku kodeksu grupowego. Często nauczyciele wykorzystują w tym celu gotowe ilustracje i ograniczają się do wyjaśnienia, na czym polegają poszczególne zasady. W takim przypadku dzieci nie zawsze

utożsamiają się z zasadami przedstawionymi na obrazkach. Propagatorzy Pozytywnej Dyscypliny proponują, aby wprowadzając zasady na początku roku, zapytać dzieci, co możemy wspólnie zrobić, aby ten rok, który się rozpoczyna, był najlepszym rokiem w przedszkolu. Jak będziemy się zachowywać, aby każdy czuł się w tej grupie wspianale. Należy zapisać wypowiedzi dzieci na arkuszu papieru i dodać w nagłówku „ustaliliśmy, że” – zamiast „nasze zasady”. Zasady często kojarzą się z czymś narzuconym, natomiast słowo „ustaliliśmy” świadczy o tym, że to, co nauczyciel zapisuje, to wspólne ustalenia, coś co dzieci same zaproponowały i do czego się zobowiązały.

Do zapisanych ustaleń dołącza piktogramy lub ilustracje. W trakcie formułowania ustaleń mogą pojawić się takie pomysły jak: „jedźmy codziennie słodczy” lub „będziemy raz w tygodniu jeździć na wycieczki”. Wtedy odwołujemy się do jednej z zasad Pozytywnej Dyscypliny: uprzejmej stanowczości i szacunku dla sytuacji. Nauczyciel powinien wykazać zrozumienie dla potrzeb dziecka, np. mówi: *Byłoby cudownie jeść codziennie słodczy... (a następnie nawiązać do szacunku dla sytuacji i innych osób) i jednocześnie wiecie, że słodczy jedzone w nadmiarze są niezdrowe. Po kilku tygodniach takiego odżywiania bolałyby nas brzuchy, musielibyśmy odwiedzić dentystę, a nasz mózg nie pracowałby sprawnie. Nie moglibyśmy się uczyć. Czy chcielibyście tak funkcjonować? To co z tym pomysłem?*

2. Obyczaje przedszkolne

Każdy nauczyciel ma swoje własne zasady dotyczące tego, jak organizuje np. zabiegi higieniczne w łazience, ubieranie się w szatni, jedzenie posiłków, odchodzenie od stolika. Te obyczaje przedszkolne powinny między sobą ustalać i ujednolicać obie nauczycielki pracujące w grupie. Dzieci szybciej się ich nauczą, jeśli za każdym razem te czynności będą się odbywać według tego samego schematu. Należy z dziećmi omówić je dokładnie, ustalając kolejność wykonywanych czynności, np. mycie rąk.

Przykładowy obyczaj związany z myciem rąk: do łazienki wchodzi jednocześnie sześcioro dzieci wyznaczonych przez nauczycielkę (po dwoje do jednej umywalki). Pozostałe dzieci siedzą w kole na dywanie. Dzieci po wejściu do łazienki najpierw korzystają z toalety, później myją ręce. Osoby czekające na skorzystanie z toalety czekają cierpliwie, aż wyjdzie z niej dziecko, nie zaglądają do kabiny. Przed myciem rąk dzieci powinny podciągnąć rękawy. Następnie odkręcają wodę, nabierają w dłoń niewielką ilość mydła, mydłują ręce, spłukują, zakręcają wodę, strząsają nadmiar wody z dłoni, aby nie kapła na podłogę, suszą dłonie. Po wyjściu z łazienki

siadają do stolika. Nauczycielka wyznacza kolejną osobę, która wchodzi do łazienki.

W powyższy sposób powinny być omówione „instrukcje” wszystkich czynności wykonywanych w przedszkolu. Dzieci szybciej nauczą się sprawnego ich wypełniania, jeśli zasady zostaną jasno określone. W przeciwnym razie będą się ich uczyć metodą prób i błędów, co może wprowadzić niepotrzebny chaos i konflikty.

3. Wykonywanie pracy na rzecz grupy

Kolejna istotna kwestia to wykonywanie pracy na rzecz grupy. W przedszkolach dzieci pełnią dyżury, ale zwykle dyżurnych jest dwóch. Ważne jest, aby każdemu dziecku z grupy przydzielić jakiś obowiązek, ustalić, za co poszczególna osoba będzie odpowiedzialna w danym tygodniu. Na tablicy przy imieniu lub zdjęciu dziecka warto zamieścić ilustrację lub piktogram informujący o jego obowiązku w tym tygodniu. Dzieci mogą sobie wybrać zadanie lub je wylosować. Należy omówić, na czym będzie polegała ich funkcja i po czym poznać, że dobrze ją wypełniają. Po tygodniu następuje zamiana. Dzieci mogą być odpowiedzialne za:

- zgaszone światło w łazience,
- przypominanie o podciąganiu rękawów przy myciu rąk,
- nadzorowanie porządku np.: w kąciu przyrody,
- rozdawanie sztuczków,
- przygotowywanie kredek itp.

4. Wspólne rozwiązywanie problemów grupy

Podobnie można nauczyć dzieci odpowiedzialności za zachowanie, przestrzeganie umów, zgodne współdziałanie. W Pozytywnej Dyscyplinie służą temu tzw. spotkania grupowe²⁰. Przygotowanie do spotkań grupowych rozpoczynamy od nauczania dzieci mówienia sobie komplementów. Dzieci siadają w kręgu. Pytamy je, czy wiedzą, co to są komplementy. Wyjaśniamy, że są to miłe słowa, których używamy, gdy chcemy kogoś za coś docenić. Prosimy, aby każde dziecko zastanowiło się, za co chciałoby być docenione. Po chwili wręczamy jednemu z dzieci „mówiący przedmiot” oznaczający, że osoba, która trzyma go w rękach, ma w tej chwili głos. Wybrane dziecko mówi, za co chciałoby być docenione. Dziecko podaje „mówiący przedmiot” następnej osobie siedzącej w kole, która zwraca się do niego, zaczynając

²⁰ Wszystkie przedstawione poniżej ćwiczenia zostały zaczerpnięte z pracy T. Lasala, J. Vittie, S. Smith, *Pozytywna Dyscyplina w szkole i klasie, Ćwiczenia z uczniami*, Pozytywna Rodzina, Milanówek 2018. Zostały zmodyfikowane w celu dostosowania do możliwości dzieci przedszkolnych, a także w oparciu o doświadczenia autorki tego programu w ich wprowadzaniu.

od imienia: *Aniu, doceniam Cię za...* (i mówi to, co dziecko chciało usłyszeć). Docenione dziecko odpowiada, wymieniając imię osoby, która je skomplementowała, np.: *Dziękuję, Adasiu*. Następnie dziecko, które mówiło komplement, wyjaśnia, za co ono chciałoby być docenione, kolejne dziecko je docenia itd., aż wszystkie dzieci usłyszą komplement.

Spotkania grupowe rozpoczynamy od rundy komplementów, jednak odbywa się to w nieco zmodyfikowany sposób. Wręczamy jednemu z dzieci „mówiący przedmiot”. Dziecko decyduje, komu chciałoby powiedzieć komplement, który samo wymyśla. Następnie zwraca się do tego dziecka, rozpoczynając od imienia: *Aniu, chciałabym Cię docenić za...* Należy dzieci uczulić na to, że **doceniamy innych nie za to, jak wyglądają, ale za to, co ktoś powiedział lub zrobił**. Osoba doceniona dziękuje za komplement. „Mówiący przedmiot” przechodzi do kolejnego dziecka siedzącego w kręgu (a nie do tego, które usłyszało komplement). Nauczyciel musi zadbać o to, aby wszystkie dzieci usłyszały komplement podczas tej rundy. Kiedy „mówiący przedmiot” wróci już do nauczyciela, zwraca się on do dzieci z pytaniem: *Kto nie usłyszał komplementu?* Jeśli jakieś dzieci się zgłoszą, pyta: *Kto chciałby powiedzieć tym dzieciom komplement?* Wtedy podnosi się las rąk i dzieci czują się usatysfakcjonowane. Nauczyciel wyznacza dzieci, które powiedzą komplement. Po rundzie komplementów rozpoczyna się właściwe spotkanie grupowe, na którym należy omówić aktualne problemy występujące w grupie – te, które zauważył nauczyciel lub te, które zostały wcześniej zgłoszone przez dzieci.

Problem, który zaistniał w grupie można wyłonić poprzez ćwiczenie „ugryzienia i życzenia”, które należy przeprowadzić innego dnia. Podczas tego ćwiczenia dzieci siedzą w kręgu. Nauczyciel bierze do ręki przedmioty wizualizujące ugryzienia (np. smoka, dinozaura itp.) i życzenia (gwiazdka, słońeczko itp.). Dzieci kolejno biorą do ręki te przedmioty i, podnosząc najpierw ten symbolizujący ugryzienia, mówią: *Gryzie mnie, kiedy ktoś...* W tym ćwiczeniu nie używa się nigdy imion dzieci, aby nie stało się to rundą oskarżeń. Dzieci mówią „ktoś”, aby oddzielić problem od osoby. Następnie podnoszą przedmiot symbolizujący życzenia i mówią: *Chciał(a) bym, aby...* Trzeba przypominać dzieciom, aby zawsze mówiły, czego by chciały, a nie – czego by nie chciały. Np.: *Gryzie mnie, gdy ktoś zabiera mi zabawki. Chciał(a) bym, aby poprosił mnie o zabawkę*. Należy poprawić dziecko, gdy powie: *chciał(a)bym, aby nie zabierał mi zabawki*.

Kiedy został już wyłoniiony problem na spotkaniu grupowym, nauczyciel przedstawia go grupie. Nie wskazuje nikogo imiennie – to jest wspólny problem grupy, który należy rozwiązać. Następnie pyta dzieci:

Co możemy zrobić, aby ten problem nie występował?

Pomysły dzieci muszą być weryfikowane. Powinny to być pomysły „pomocne, a nie raniące”. Mają na celu rozwiązanie problemu, a nie ranienie (karanie innych). Jeśli dzieci powiedzą, „trzeba ukarać osobę, która zabiera innym zabawki”, nauczyciel powinien spytać, jak będzie się czuła ukarana osoba, czy to rozwiązanie jest dla niej pomocne, czy raniące. Jeśli jest raniące, szukamy innego rozwiązania. Na początku możemy dzieciom podpowiadać niektóre rozwiązania, np. dziecko, któremu ktoś próbuje zabrać zabawkę, mówi: *Jeśli chcesz zabawkę, to mnie poproś*. Należy jednak pamiętać, że to dzieci decydują, jakie rozwiązania danego problemu wybiorą. Nauczyciel zapisuje je na kartonie i ozdabia uproszczonymi rysunkami lub piktogramami. Karton z rozwiązaniami należy powiesić w widocznym miejscu i odwoływać się do niego w razie potrzeby: *Pamiętasz/Pamiętacie, co ustaliliśmy?*

Jeśli problem będzie nadal występował, należy zorganizować kolejne spotkanie grupowe. Nauczyciel mówi na nim dzieciom: *Omawialiśmy problem..., ustaliliśmy..., ale nadal dzieci często zabierają innym zabawki bez pytania. Pomysły na rozwiązanie tego problemu, które wymyśliliśmy, nie sprawdziły się. Co wobec tego proponujecie?* Dzieci wymyślają kolejne sposoby i zobowiązują się do ich przestrzegania. Tak należy postępować do momentu, aż problem zdecydowanie się zmniejszy. Dzieci będą zaangażowane w jego rozwiązanie, ponieważ to one są autorami pomysłów i czują się odpowiedzialne za rozwiązanie problemu, a także za funkcjonowanie grupy przedszkolnej.

5. Plan dnia

Bardzo pomocny w pracy z dziećmi w przedszkolu jest plan dnia. Należy omówić z dziećmi schemat porządku dnia w przedszkolu i zaangażować je w wieszanie ilustracji, napisów, piktogramów przedstawiających czynności, które dzieci po kolei podejmują w ciągu dnia pobytu w przedszkolu. Np.:

- Schodzenie się dzieci. Zabawy dowolne.
- Ćwiczenia poranne/zabawa ruchowa.
- Zabiegi higieniczne.
- Śniadanie.
- Zajęcia z całą grupą.
- Zabawy na placu zabaw, a w przypadku brzydkiej pogody – w sali.
- Zabiegi higieniczne.
- Obiad.
- Mycie zębów.
- Odpoczynek (czytanie książek, słuchanie muzyki relaksacyjnej, a w przypadku małych dzieci – leżakowanie).
- Zabawy dowolne.

- Zabawa ruchowa.
- Podwieczorek.
- Rozchodzenie się do domu.

Codziennie rano, w miejscu zajęć z całą grupą, dzieci mogą wieszać ilustracje przedstawiające te aktywności, które w danym dniu będą realizowane. Taka wizualizacja porządkuje dzieciom dzień, sprawia, że przyzwyczajają się do określonego rytmu. W sytuacjach, gdy dzieci chciałyby się jeszcze bawić, a zbliża się pora posiłku, możemy odwołać się do planu dnia – wykazać zrozumienie dla uczuć dzieci i jednocześnie szacunek dla sytuacji: *Rozumiem, że chcielibyście się bawić, ale sprawdźcie planie dnia, na co jest teraz czas.*

6. Samodzielne rozwiązywanie konfliktów

Dzieci powinny być uczone samodzielnego rozwiązywania konfliktów oraz odpowiedzialności za poszukiwanie właściwych rozwiązań. Zadaniem nauczyciela nie jest dociekanie, kto zawinił, ale pomoc w rozwiązaniu trudnej sytuacji i nauczanie dzieci, jak mają się zachować w przyszłości, aby taka sytuacja nie wystąpiła, a jeśli wystąpi – co zrobić, aby ją rozwiązać. Dzieci powinny uczyć się zachowań, które nie doprowadzają do konfliktu, lub szukać rozwiązania, gdy do tego konfliktu dojdzie. Dlatego gdy dzieci się kłócą, nauczyciel rozpoczyna od zapytania, czy może im pomóc, czy dzieci chcą jego wsparcia. Jeśli dzieci powiedzą np. „ja się chcę bawić tymi klockami i on też”, zamiast rozsądzać „podzielcie się nimi” lub „bawcie się razem”, nauczyciel powinien stwierdzić: *Mamy tylko tyle tego rodzaju klocków, a wy obaj chcecie się nimi bawić. Rzeczywiście jest to trudna sytuacja. Jak myślicie, co możecie zrobić w tej sytuacji?* Dzieci doskonale znajdują takie rozwiązania, z którego obydwójce będą zadowoleni. Ponieważ jest to ich pomysł, nie mają problemu z jego akceptacją. Jeśli nauczyciel coś zaproponuje, dzieci przyjmą to jako narzuconą regułę i nie będą z niej zadowolone. Na początku można dzieciom podpowiadać rozwiązania, np.: *możecie bawić się razem, podzielić się klockami, najpierw może pobawić się jeden z was, a potem drugi* itd. Natomiast decyzyja należy do dzieci.

Innym doskonałym sposobem rozwiązywania konfliktów jest „metoda kręgów”. W przedszkolu stosuje się uproszczony model metody kręgów naprawczych. W tej metodzie nauczyciel pełni rolę mediatora, który pomaga zwaśnionym stronom usłyszeć się nawzajem.

Sytuacja przykładowa: dzieci K i O (Kasia i Ola) się kłócą i jedno z nich (np. Kasia) przychodzi do nauczyciela:

K: *Ola nie chce się ze mną bawić.*

N: (podchodzi z Kasią do Oli): *Olu, Kasia chciała ci coś powiedzieć.*

N: (Nauczyciel wraz z Olą zwracają się do Kasi) *Kasiu, co chciałaś powiedzieć Oli?*

K: *Chciałam się z Tobą bawić, ale ty nie chciałaś.*

N: (zwraca się do Oli): *Olu, co usłyszałaś?,* nie pyta co powiedziała Kasia.

Zadaniem Oli jest powtórzenie (swoimi słowami) tego, co powiedziała Kasia. Chodzi o to, aby upewnić, że druga strona usłyszała, co ma jej do powiedzenia pierwsza osoba. Jeśli Ola powtórzy sens wypowiedzi Kasi, należy ją zapytać:

N: *Co chciałaś powiedzieć Kasi?*

O: *Bo ty chciałaś bawić się w coś innego, a ja nie chcę się w to bawić.*

N: (zwraca się do Kasi): *Co usłyszałaś od Oli?*

K: *Usłyszałam, że ona chciała się bawić w coś innego.*

N: *I co chcesz powiedzieć Oli?*

K: (prawdopodobna odpowiedź Kasi): *Pobawmy się w to, co ty chcesz, a potem w to, co ja chciałam.*

N: (zwraca się do Oli): *Olu, co ty na to?*

Zwykle Ola zgadza się na taki pomysł i kwestia zostaje rozwiązana.

Nauczyciel nie rozstrzyga konfliktu, pomaga jedynie stronom zrozumieć się nawzajem i wspólnie poszukać rozwiązania. W ten sposób dzieci uczą się samodzielnego rozwiązywania konfliktów.

Pomaganie dzieciom w szukaniu rozwiązań, uczenie konkretnych zachowań zastępuje w Pozytywnej Dyscyplinie stosowanie kar lub – nazywanych łagodniej, ale znaczących to samo – konsekwencji. Stosowanie kar nie uczy dziecka właściwego zachowania się, jest to jedynie komunikat: „tak nie można robić”; na domiar złego poniża dziecko. Jane Nelsen twierdzi, że dziecko karane reaguje na jeden z czterech sposobów. Jest to tzw. **4R kary**:²¹

- 1. Rozgoryczenie** – „To nie fair. Dorosłym nie można ufać”.
- 2. Rewanż** czyli zemsta – „Teraz są górą, ale ja im jeszcze pokażę”.
- 3. Rebelia** – „Zrobię im na złość, żeby zobaczyli, że wcale nie muszę robić tak, jak mi każą”.
- 4. Rejterada** czyli wycofanie, które może przybrać jedną z dwóch form. Przebiegłość – „Następnym razem nie dam się złapać” lub może spowodować obniżone poczucie własnej wartości – „Jestem złą osobą”.

7. Nauka radzenia sobie z trudnymi emocjami

Do trudnego, niepoprawnego zachowania dziecka nauczyciel powinien podchodzić jak do błędu w nauce poprawnego zachowania. Błędy zaś powinny być traktowane jako okazja do nauki, a nie powód do kary.

²¹ J. Nelsen, *Pozytywna Dyscyplina*, CoJaNaTo, Warszawa 2015.

Dziecko 3-letnie, które przychodzi do przedszkola, nie-jednokrotnie przebywało dotychczas tylko z dorosłymi. Wszystkie zabawki były jego, nie musiało ćwiczyć umiejętności dzielenia się zabawkami, proszenia o nie, i nie miało do tego okazji. Trudno karać takie dziecko za brak umiejętności, których dotychczas nie miało gdzie zdobyć. Zadaniem nauczyciela jest nauczyć małego przedszkolaka zachowania się w różnych sytuacjach, a nie karać go za to, że zabiera innym zabawki lub nie chce się nimi podzielić.

W nowej sytuacji dziecko jest sfrustrowane, zdenerwowane i zagubione. Trudne zachowania dzieci wynikają z braku konkretnych umiejętności społecznych oraz radzenia sobie z trudnymi emocjami. Dlatego jednym z zadań nauczyciela w przedszkolu jest uczyć dzieci rozpoznawania, nazywania emocji i radzenia sobie z nimi. Dzieci powinny wiedzieć, że mogą czuć złość, gniew, smutek, że są to naturalne emocje, które odczuwają wszyscy ludzie. Jednocześnie powinny zdawać sobie sprawę z tego, że przeżywanie trudnych emocji nie usprawiedliwia agresywnych zachowań. Już 3-letnie dzieci powinny poznawać różne strategie radzenia sobie z trudnymi emocjami. Dobrze byłoby, gdyby znały działanie mózgu, oczywiście w dużym uproszczeniu. Warto im powiedzieć, że gdy jesteśmy zdenerwowani, część mózgu odpowiedzialna za myślenie nie działa poprawnie i wtedy możemy zrobić różne złe rzeczy. Dlatego nie należy działać pod wpływem silnych emocji. Trzeba się uspokoić i dopiero wtedy, gdy emocje opadną – podjąć działanie. W każdej sali przedszkolnej powinno znajdować się miejsce „pozytywnej przerwy”, do którego może udać się dziecko, gdy jest zdenerwowane. Może to być jakiś mały namiot albo poduszka. Można wspólnie z dziećmi nazwać to miejsce, np. kącik spokoju. Nie może to być miejsce kary! Dzieci odchodzą do miejsca „pozytywnej przerwy”, gdy same czują taką potrzebę. Trzeba spytać dziecko, czy chce się udać do tego miejsca, aby się uspokoić. Można w nim powiesić ilustracje przypominające dzieciom o strategiach radzenia sobie z trudnymi emocjami, np.: oddychanie, liczenie, opowiedzenie komuś o tym, co nas zdenerwowało.

W zakątku „pozytywnej przerwy” możemy zgromadzić np. pluszaki, do których dziecko może się przytulić, gniotki, folię bąbelkową, kartki, kredki itp. Nauczyciel, który wie, jak działa mózg w warunkach stresu, powinien także wiedzieć, że nasz organizm wybiera wówczas atak lub ucieczkę. Jeśli dzieci w momencie zdenerwowania nie będą miały dokąd uciec, odejść tam, gdzie nikt nie będzie im przeszkadzał, gdzie mogą być same i się uspokoić – będą atakować.

Trzeba z dziećmi omówić sposób korzystania z kącika „pozytywnej przerwy”. Może się tam znajdować

w danym momencie tylko jedno dziecko. Nie można podchodzić, przeszkadzać dziecku, które tam przebywa, ponieważ skoro wybrało to miejsce, to znaczy, że chce być samo, chce się uspokoić w sposób wybrany przez siebie.

8. Nawiązanie relacji z dzieckiem

Alfred Adler twierdzi, że dziecko, które źle się zachowuje, to dziecko zniechęcone, takie, które nie czuje przynależności i znaczenia. W Pozytywnej Dyscyplinie zachowanie porównuje się do góry lodowej. To, co obserwujemy w zachowaniu dziecka, to tylko czubek tej góry. Najważniejsza jej część jest ukryta pod powierzchnią wody, a u dziecka – w jego wnętrzu. Jeśli skupimy się tylko na czubku góry lodowej i spróbujemy wepchnąć ją pod wodę, wyskoczy z niej jeszcze wyżej. Podobnie z zachowaniem dziecka. Jeśli zastosujemy kary, nastąpi eskalacja problemów i zachowanie się pogorszy. Aby pomóc dziecku, nauczyciel musi się dowiedzieć, co ono ukrywa w środku, jakie doświadczenia, myśli, potrzeby i przekonania kryją się za jego zachowaniem.

Zgodnie z Pozytywną Dyscypliną dzieci – dążąc do tego, aby poczuć się częścią grupy, społeczności, aby poczuć znaczenie – wybierają jeden z błędnych celów. Może to być:

1. Władza – takie dziecko myśli: „przynależę, gdy rządę albo przynajmniej nie pozwolę innym rządzić mną”.
2. Uwaga – „przynależę, gdy jestem w centrum uwagi”.
3. Zemsta – „zostałem zraniony, więc mam prawo ranić innych”.
4. Brak wiary – „ponieważ w żaden sposób nie mogę uzyskać poczucia przynależności, poddaję się”.

Błędny cel	Zachowanie się dziecka
Władza	Jest zawsze na „nie”. Mówi, że wszystko jest głupie i beznadziejne. Robi wszystko na swój sposób. Nie słucha nauczyciela. Chce dowodzić w każdej grupie. Kłóci się z byle powodu i o wszystko.
Uwaga	Dziecko robi wszystko, aby być w centrum uwagi. Błąźnie. Popisuje się. Robi co innego niż pozostałe dzieci. Guzdrze się. Udaje, że nie potrafi czegoś zrobić. Zawsze chce być pierwsze. Trzyma się blisko nauczyciela, aby rozmawiał tylko z nim.

Zemsta	Dziecko rani wszystkich dookoła. Mówi przykre, wulgarne słowa. Niszczy przedmioty. Obraża wszystkich. Jest mściwe.
Brak wiary	Dziecko zachowuje się tak, jakby chciało stać się niewidoczne. Na każde zadanie reaguje płaczem, ponieważ uważa, że sobie z nim nie poradzi. Rano, od razu po przyjściu do przedszkola pyta, co dziś będziemy robić. Stara się wzbudzić litość. Stwarza wrażenie bezradności.

Dla każdego z tych błędnych celów zalecane są konkretne metody oddziaływania. Jednak aby były one skuteczne, istnieje niezbędny warunek – nawiązanie relacji z dzieckiem.

Każde dziecko, nawet to, które sprawia najwięcej kłopotów, musi mieć poczucie, że jest akceptowane i lubiane przez nauczyciela, że wychowawcy na nim zależy. Relację z dzieckiem można zbudować jedynie w „specjalnym czasie”. Jest to czas poświęcony tylko danemu dziecku, kiedy nauczyciel koncentruje całą uwagę na nim. To nie musi trwać długo. Dobrym momentem do nawiązania relacji jest w przedszkolu rano, podczas schodzenia się dzieci. Można wtedy zagrać w coś z dzieckiem, poukładać puzzle, pobawić się lub chociaż zauważyć jego obecność, zamieniając z nim kilka zdań, pytając, co robiło wczoraj po powrocie z przedszkola, jak spędzało czas. Jeśli dziecko sprawia problemy wychowawcze, warto poprosić rodziców, aby (jeśli to możliwe) przywieźli dziecko do przedszkola wcześniej niż zazwyczaj, i poświęcić mu więcej czasu. Na pewno za procentuje to lepszym zachowaniem podczas dalszej części dnia.

Pozytywna Dyscyplina proponuje konkretne narzędzia do pracy z dziećmi, które wybrały jeden z błędnych celów.

Metody pracy z dzieckiem, które za błędny cel wybrało władzę

Przed wszystkim nie można dać się dziecku wciągnąć w walkę o władzę. Trzeba obronić się przed myśleniem „pokażę ci, kto tu rządzi”. Należy przedłożyć relację ponad to, kto ma w danej sytuacji rację i kto wygra tę przepychankę. Gdy się pracuje z takim dzieckiem, najważniejszym słowem jest „wybór”. Dziecku walczącemu o władzę nauczyciel nie powinien nic narzucać. Jeśli to tylko możliwe, dziecko powinno mieć wybór: jak chce wykonać dane zadanie, kiedy, z kim. Wybór powinien być ograniczony. Wystarczą dwie propozycje. Dziecko

musi mieć poczucie, że to ono decyduje. Trzeba takiemu przedszkolakowi dać możliwość zaspokojenia potrzeby władzy, ale przekierować ją w taki sposób, aby służyła innym. Wyznaczyć mu odpowiedzialne zadanie. Można poprosić, aby zaproponowało jakąś zabawę, zaopiekowało się kolegą, który nie może odnaleźć się w grupie, pomogło w czymś nauczycielowi. Zaangażować go w działania, w których jego skłonności przywódcze mogą się sprawdzić i które jednocześnie przyniosą korzyść innym.

Metody pracy z dzieckiem, które za błędny cel wybrało uwagę

Na wygaszenie takiego zachowania nie ma innego sposobu jak „nakarmienie” dziecka swoją uwagą. Kluczowym narzędziem w postępowaniu z nim jest „specjalny czas”. Kiedy dziecko przychodzi rano do przedszkola, nauczyciel powinien je zauważyć, przywitać się z nim, poświęcić mu swój czas i uwagę – te dzieci chętnie opowiadają o sobie. Następnie warto, aby podkreślił, że miło mu się spędza/spędzało z dzieckiem czas i że chętnie pobawi się z nim także po zajęciach. Tak więc dziecku poświęcono uwagę i obiecano zrobić to ponownie za jakiś czas. Ułatwi mu to dostosowanie się do zasad podczas zajęć. W ciągu dnia nauczyciel powinien wysyłać dziecku częste komunikaty niewerbalne świadczące o tym, że je zauważa, np. przechodząc obok, pogłaskać go po głowie, uśmiechnąć się do niego od czasu do czasu, pokazać uniesiony kciuk. Dziecko, któremu zależy na skupieniu na sobie czyjejś uwagi, powinno być angażowane w pomoc nauczycielowi i innym dzieciom.

Metody pracy z dzieckiem, które za błędny cel wybrało zemstę

Najważniejsze w pracy z takim dzieckiem jest wykazanie zrozumienia dla jego uczuć, wysłuchanie dziecka oraz nauczenie go radzenia sobie z trudnymi emocjami. Często są to dzieci, które doświadczają przemocy w domu lub są jej świadkami. Gdy są zestresowane i zdenerwowane, naśladują jedyne wzorce zachowań jakie znają, czyli przemoc. Nauczyciel nie może dać się wyprowadzić dziecku z równowagi. Musi pamiętać, że jest dla dziecka, być może, jedynym wzorem, jak zachować się w trudnych sytuacjach bez użycia agresji. Może pokazać, że sytuacje konfliktowe można rozwiązywać, rozmawiając. Powinien być uprzejmy, a zarazem stanowczy. Wykazać zrozumienie dla uczuć dziecka i dezaprobatę dla jego zachowania. Np.: *Widzę, że jesteś zdenerwowany. Masz do tego prawo, ta sytuacja mogła Cię wyprowadzić z równowagi. Jednocześnie nie akceptuję takiego zachowania.* Nie stosujemy słowa „ale”, ponieważ dla słuchającego oznaczałoby to, że wszystko, co było powiedziane przed „ale”, jest nieważne. Zamiast „ale” mówimy „jednocześnie” lub „i”.

Metody pracy z dzieckiem, które za błędny cel wybrało brak wiary

Nauczyciel musi pamiętać, że nikomu nie da się wmówić wiary w siebie. Aby ktoś uwierzył w swoją skuteczność, swoje umiejętności, musi doświadczyć tego w działaniu. Dlatego nauczyciel powinien dawać dziecku zadania dostosowane do jego możliwości. Podkreślać to, że dziecko poradziło sobie z nimi, i przypominać mu te sytuacje w chwili zniechęcenia. Podkreślać jego mocne strony. Uczyć, że każdy jest w jakiejś dziedzinie dobry, a w innej – słabszy. Jest to coś naturalnego. W pracy z tym dzieckiem należy wykorzystywać metodę „małych kroków”. Ważne jest również nauczenie go właściwego podejścia do błędów. Pokazanie, że wszyscy popełniają błędy (nauczyciel powinien mówić też o swoich), że są one czymś naturalnym w procesie uczenia się. Nauczyciel powinien odpowiednio reagować na błędy popełniane przez jego wychowanków tak, aby nabierali poczucia bezpieczeństwa i zaufania we własne możliwości. Dziecko, któremu brak wiary w siebie, powinno być angażowane w prace na rzecz grupy, w pomaganie innym w tym, w czym samo jest dobre. Należy doceniać każdą próbę wykonania jakiegoś zadania, zrezygnować z oczekiwania na perfekcję na rzecz doceniania wysiłku.

W pracy z dziećmi zawsze doskonale sprawdza się humor, zaskoczenie, odwrócenie uwagi. Aby dzieci chciały z nauczycielem współpracować, powinien ich sobie zjednać. W procesie zjednywania dzieci do współpracy Jane Nelsen wyznacza 4 kroki.

1. Wyraż zrozumienie dla uczuć dziecka.
2. Okaż empatię.
3. Podziel się swoimi odczuciami i spojrzeniem na sytuację.
4. Zachęć dziecko do szukania rozwiązań.

W pierwszym kroku upewnij się, co czuje dziecko, i wyraż zrozumienie dla jego uczuć.

1. *Widzę, że jesteś zdenerwowany.*
2. Kiedy dziecko potwierdzi i powie np.: *Tak, bo chłopcy nie chcą, żebym grał z nimi w piłkę, możesz stwierdzić: Tak, to nie jest przyjemna sytuacja. Mnie też jest przykro i jestem zdenerwowana, gdy ktoś nie chce, abym dołączyła do ich grupy.*

3. Zamiast doradzać, osądzać, lepiej zadać dziecku pytanie: *Jak myślisz, dlaczego nie chcieli, żebyś z nimi grał?* Dziecko może odpowiedzieć, np.: *Powiedzieli, że ich fauluję, ale ja nie chcący ich kopnąłem.*
4. Nauczyciel pyta: *Czy masz jakiś pomysł, aby następnym razem ta sytuacja się nie powtórzyła?* Dziecko: *Może następnym razem będę jeszcze bardziej uważał.*

W rozmowie z dziećmi – bardziej od wydawania poleceń – sprawdzają się „pytania pełne ciekawości”. Są to pytania zaczynające się od „co” i „jak” np.:

- Co chciałeś osiągnąć?
 - Co sądzisz o tym rysunku?
 - Co sądzisz o tym, co się wydarzyło?
 - Jak postąpiłbyś w tej sytuacji następnym razem?
- H. Stephen Gleen i Jane Nelsen wyróżnili **7 ważnych przekonań i umiejętności** koniecznych do rozwoju dzieci kompetentnych społecznie i życiowo:
1. „Jestem zdolny i kompetentny”.
 2. „To, co wnoszę, jest ważne i jestem naprawdę potrzebny”.
 3. „Mam wpływ na to, co się ze mną dzieje”.
 4. Umiejętności intrapersonalne – rozumienie własnych emocji i wykorzystanie tej wiedzy do rozwijania samodyscypliny i samokontroli.
 5. Umiejętności interpersonalne – umiejętność współpracy z innymi, zawieranie przyjaźni dzięki dobrej komunikacji, negocjacja, dzieleniu się i empatii.
 6. Dobrze rozwinięta umiejętność systemowego podejścia do życia oraz radzenia sobie z konsekwencjami w sposób odpowiedzialny, elastyczny i spójny.
 7. Dobrze rozwinięta umiejętność oceny – mądra i spokojna ocena sytuacji zgodnie z wyznawanymi wartościami²².

Jeśli nauczyciel będzie się kierował w swojej pracy budowaniem u dzieci tych przekonań i umiejętności, zagwarantuje im szeroko pojęty sukces i dobre funkcjonowanie w dorosłym życiu, nauczy ich odpowiedzialności, poczucia sprawczości, samodyscypliny i samoregulacji.

²² J. Nelsen, *Pozytywna Dyscyplina*, CoJaNaTo, Warszawa 2015.

IV. Metody, techniki, formy i zasady realizacji programu

Podstawa programowa wychowania przedszkolnego oparta jest na konstruktywistycznej teorii uczenia się. Twórcami jej podstaw są trzej wybitni psychologowie: Jean Piaget, Lew Wygotski i Jerome S. Bruner. Pierwszy z nich jest twórcą teorii poznawczo-rozwojowej. Zdaniem Jeana Piageta²³ dziecko nie przyswaja gotowej wiedzy, ale samodzielnie tworzy schematy poznawcze w wyniku eksploracji otoczenia, w bezpośrednim kontakcie z przedmiotami i zjawiskami. W procesie tym szczególne role odgrywają: asymilacja i akomodacja. Asymilacja to proces włączania nowej wiedzy do istniejących już schematów poznawczych. Często w trakcie zdobywania nowych doświadczeń okazuje się jednak, że nie pasują one do schematów istniejących już w umyśle dziecka. Mamy wtedy do czynienia z procesem akomodacji, czyli przekształcenia istniejących już schematów i tworzenia nowych.

W konstruktywizmie istotną rolę odgrywa pojęcie „strefy najbliższego rozwoju”, stworzone przez Lwa Wygotskiego. Dziecko bez pomocy innych rozwiązuje zadania znajdujące się w strefie jego aktualnego rozwoju. Natomiast warunkiem dalszego rozwoju dziecka jest przechodzenie do strefy najbliższego rozwoju. Według Lwa Wygotskiego²⁴ w rozwoju dziecka istotną rolę odgrywa, oprócz działania na przedmiotach i wchodzenia w interakcje społeczne z rówieśnikami, osoba dorosła, z pomocą której dziecko wykonuje zadania znajdujące się w strefie najbliższego rozwoju. Nauczyciel powinien być uważny na potrzeby rozwojowe dziecka, aby móc je w tym rozwoju wspierać. Nie musi być ekspertem w każdej dziedzinie, a jedynie obserwatorem, doradcą, organizatorem warunków umożliwiających dziecku zdobywanie nowych doświadczeń i konstruowanie wiedzy.

Ostatni z wymienionej trójki wielkich psychologów, Jerome S. Bruner, podobnie jak wspomniany wcześniej Jean Piaget, podkreślał znaczenie samodzielnej eksploracji przez dziecko otaczającej go rzeczywistości. Według Brunera²⁵, aby dziecko mogło nabyć nową wiedzę, ważne

są: umożliwienie mu działania oraz rozmowa, pozwalające przenosić zdobyte doświadczenia na sytuacje życiowe.

1. Metody i techniki

W związku z tym, że program „Planeta dzieci” oparty jest na konstruktywizmie, metody realizacji programu powinny zapewnić dziecku samodzielne dochodzenie do wiedzy poprzez gromadzenie doświadczeń. Nauczyciel zaś powinien być menedżerem, osobą organizującą dziecku rzeczywistość w sposób umożliwiający zdobywanie i konstruowanie nowej wiedzy. W edukacji przedszkolnej najpopularniejsze są metody według Marii Kwiatowskiej:

- słowne: rozmowa, pogadanka, praca z książką, opowiadanie, opis, zagadki, żywe słowo, objaśnienia, instrukcje;
- oglądowe: pokaz i obserwacja, osobisty przykład nauczyciela, uprzątnięcie sztuki plastycznej, teatralnej i utworów muzycznych;
- czynne: samodzielne doświadczenia, zadania stawiane dziecku do wykonania, ćwiczenia²⁶.

Aby osiągnąć jak najlepsze efekty w pracy z dzieckiem, aby mu pomóc w szybkim uczeniu się, z wymienionych najkorzystniejsze są metody czynne i to one powinny być najczęściej wykorzystywane. Metody słowne i oglądowe powinny stanowić ich uzupełnienie.

Najskuteczniejsze, wspierające motywację wewnętrzną, rozbudzające ciekawość poznawczą i dające dzieciom poczucie sprawczości, są metody aktywizujące. W realizacji programu zachęcam do stosowania opisanych poniżej metod i technik aktywizujących.

Metoda projektów

Powyższa metoda składa się z trzech etapów. Na pierwszym etapie następuje wybór tematu projektu zgodnego z zainteresowaniami dzieci. Następnie dzieci tworzą tzw. siatkę pytań dotyczących omawianej tematyki. To dzieci decydują, czego chcą się dowiedzieć, co ich interesuje, i formułują pytania badawcze.

²³ J. Piaget, *Studia z psychologii dziecka*, PWN, Warszawa 1966.

²⁴ L. Wygotski, *Wybrane prace psychologiczne*, Warszawa 1971.

²⁵ J. S. Bruner, *Poza dostarczone informacje. Studia z psychologii poznawania*, PWN, Warszawa 1978.

²⁶ M. Kwiatowska (red.) *Podstawy pedagogiki przedszkolnej*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1985.

Po sformułowaniu pytań starają się udzielić na nie odpowiedzi lub postawić hipotezę. Na drugim etapie dzieci ustalają, w jaki sposób, gdzie, z czyją pomocą mogą zweryfikować postawione hipotezy. Odbывают się wtedy wycieczki, zabawy badawcze, spotkania z ekspertami, studiowanie książek, przeszukiwanie Internetu. Po zgromadzeniu wystarczającej wiedzy dzieci wykonują model przedmiotu swoich dociekań. Na ostatnim, trzecim etapie następuje podsumowanie zdobytej wiedzy i jej prezentacja na forum przedszkola lub przed rodzicami.

Metoda Dobrego Startu prof. Marty Bogdanowicz

Ta metoda przygotowuje dzieci do czytania i pisania, do osiągnięcia dojrzałości szkolnej. Jej regularne stosowanie zapewnia profilaktykę w zakresie trudności w uczeniu się, a także wsparcie dla dzieci z ryzykiem dysleksji. Zajęcia z MDS budowane są wokół osi, jaką stanowi piosenka. Jej tekst jest wykorzystywany do rozwijania funkcji językowych i mowy, stanowi temat zabawy ruchowej (ćwiczenia ruchowe), służy jako podkład muzyczny do ćwiczeń rytmicznych (ćwiczenia ruchowo-słuchowe) i wreszcie jest osnową muzyczną do kreślenia wzorów graficznych (figur geometrycznych) i pisania symboli (liter i cyfr). Ważnym punktem scenariuszy MDS jest także rysowanie/pisanie znaków graficznych na piasku lub kaszy. Taka aktywność angażuje wiele zmysłów, jest atrakcyjna dla dzieci. Podsumowując, MDS pozwala na jednoczesne rozwijanie koordynacji wzrokowo-ruchowo-słuchowej, niezbędnej w procesie czytania i pisania.

Nauka matematyki według koncepcji prof. Edyty Gruszczyk-Kolczyńskiej

Istotą jej założeń jest rozwijanie u dzieci myślenia operacyjnego poprzez samodzielne działanie z wykorzystaniem prostych pomocy dydaktycznych, przedmiotów codziennego użytku. Autorka formułuje 14 bloków tematycznych. Podział treści nie uwzględnia wieku dziecka. Warunkiem przejścia do trudniejszych zagadnień jest opanowanie przez dziecko tych łatwiejszych. Niezbędnym elementem jest gromadzenie przez dzieci wielu samodzielnych doświadczeń, dzięki którym dostrzegają schematy i dokonują uogólnień. Ucząc się matematyki, rozwijają także odporność emocjonalną.

Metoda aktywnego słuchania muzyki według Batii Strauss

Celem tej metody jest przybliżenie dzieciom muzyki klasycznej. Podczas słuchania muzyki dzieci wykonują ruchy rytmiczne lub taneczne zgodnie ze wskazówkami nauczyciela. Częstym elementem towarzyszącym słuchaniu jest odtwarzanie ruchem tematyki utworu lub zabawy pantomimiczne. Dzieci – bawiąc się – rozwijają

wyobraźnię, uwalniają się na rytm, zmiany dynamiki, tempa. Zapoznanie się z utworem przebiega zgodnie z następującymi etapami:

- fabularyzowanie muzyki połączone z prostymi ruchami rytmicznymi,
- realizacja w tańcu,
- gra na instrumentach,
- połączenie tańca z instrumentacją,
- mówienie o muzyce.

Metoda Carla Orffa i Rudolfa Labana

Istota tej metody to improwizacja przy muzyce. Umożliwia ona rozwój muzykalności dzieci, ekspresji twórczej, wycucia własnego ciała podczas zabawy. W czasie zajęć prowadzonych tą metodą dzieci grają na instrumentach, poruszają się w sposób dowolny przy muzyce, tworzą muzykę, śpiewają, słuchają muzyki podczas improwizacji ruchowej. Do zabaw rytmicznych wykorzystywane są różnorodne, często bardzo oryginalne instrumenty perkusyjne.

Metoda pedagogiki zabawy

To metoda oparta na zabawie integrującej grupę. Wykorzystuje muzykę, ruch, dramę, zabawy rozluźniające, relaksujące. Zabawom towarzyszy radość, wspólne działanie, akceptacja innych dzieci, brak rywalizacji. W zabawę zaangażowani są wszyscy członkowie grupy. Metoda ta, gwarantując dobrą zabawę, uczy jednocześnie współpracy w grupie.

„Edukacja przez ruch”

Twórczynią metody jest Dorota Dziamska. Podczas realizacji zadań tą metodą u dzieci zaangażowane są: zmysł słuchu, wzroku, ruchu i dotyku. Podczas słuchania muzyki przedszkolaki rysują, zgodnie z jej rytmem, proste elementy graficzne: kropki, koła, kreski, fale, które stają się podstawą prac plastycznych. Metoda ta wykorzystuje często origami. Podstawą metody jest holistyczne podejście do człowieka. Czynności podejmowane w czasie zajęć prowadzonych tą metodą wpływają na rozwój wszystkich sfer: fizycznej, emocjonalnej, społecznej i poznawczej. Służą integracji sensorycznej.

Zabawy badawcze, doświadczenia, eksperymenty

Cechą charakterystyczną tych zabaw jest samodzielne poszukiwanie przez dziecko odpowiedzi na nurtujące je pytania poprzez wykonywanie czynności badawczych. Emocje towarzyszące tym doświadczeniom oraz samodzielne dochodzenie do wiedzy sprzyjają szybszemu zapamiętywaniu nowych wiadomości. Aktywności te rozwijają procesy umysłowe takie jak: analiza, synteza, porównywanie i uogólnianie. Sprzyjają koncentracji uwagi i wytrwałości. Dają poczucie sprawczości.

Drama

Polega na utożsamianiu się z jakąś postacią przydzieloną dziecku przez nauczyciela w fikcyjnym zdarzeniu. Wejście w rolę ułatwia zrozumienie odgrywanej postaci, jej emocji, motywów, punktu widzenia. W dramie nie ma opracowanego scenariusza. Uczestnicy improwizują na zadany temat. Nauczyciel nie ocenia uczestników, a ich zaangażowanie emocjonalne jest ważnym elementem ułatwiającym i przyspieszającym uczenie się.

Burza mózgów

Polega na szybkim gromadzeniu wielu hipotez zgłaszanych spontanicznie, bez dłuższego zastanawiania się. Wszystkie pomysły są traktowane jednakowo, z taką samą uwagą, nawet jeśli w pierwszym momencie wydają się nietrafione. Dzieci zgłaszają pomysły w celu rozwiązania problemu podanego przez nauczyciela. Nauczyciel zapisuje wszystkie pomysły, które następnie zostają poddane weryfikacji, i w trakcie dyskusji wyłonione zostają te, które zdaniem większości są najlepsze.

2. Formy

Podstawową formą aktywności dziecka w przedszkolu jest zabawa. Podczas zabawy dziecko gromadzi doświadczenia, odgrywa na niby różne role w celu utrwalenia zdobytych informacji, wchodzi w interakcje z rówieśnikami i dorosłymi.

Wincenty Okoń wyróżnia, przyjmując za kryterium liczbę dzieci w grupie, następujące formy pracy:²⁷

- indywidualną,
- zespołową,
- grupową: jednolitą i zróżnicowaną.

Każda z tych form ma swoje dobre strony. W formie indywidualnej każde dziecko samodzielnie rozwiązuje określone zadanie. Sprzyja ona indywidualizowaniu procesu edukacyjnego, dostosowaniu tempa uczenia się do potrzeb każdego dziecka, umożliwia obserwację umiejętności każdego dziecka. W formie zespołowej cała grupa przedszkolna rozwiązuje to samo zadanie, wspólnie szuka rozwiązania. Ta forma sprzyja nawiązaniu relacji, poczucia wspólnoty. Niesie ze sobą jednak niebezpieczeństwo, że nie wszystkie dzieci będą pracować z jednakowym zaangażowaniem. Dla części dzieci zadanie może być zbyt łatwe – dla innych zbyt trudne. Przy zastosowaniu formy grupowej dzieci rozwiązują zadanie w utworzonych małych grupach, przy czym każda grupa może rozwiązywać to samo zadanie – mówimy wówczas o formie grupowej jednolitej. Jeśli każda grupa rozwiązuje inne zadanie, mamy do czynienia z formą grupową zróżnicowaną. Forma ta sprzyja rozwijaniu

umiejętności współpracy, szukania kompromisów. Dla wszechstronnego rozwoju dziecka najkorzystniejsze jest stosowanie zróżnicowanych form pracy.

3. Zasady

W edukacji przedszkolnej nadal aktualne są zasady sformułowane przez Marię Kwiatowską²⁸:

- **zasada zaspokajania potrzeb dziecka** – oprócz zaspokajania dziecku możliwości zaspokajania potrzeb biologicznych nauczyciel powinien przede wszystkim zapewnić mu poczucie bezpieczeństwa. Powinien traktować dziecko z szacunkiem, respektując jego potrzeby i akceptując je takim, jakim jest.
- **zasada aktywności** – w procesie edukacyjnym to właśnie dziecko powinno być stroną aktywną. Nauczyciel stwarza dziecku warunki do zdobywania doświadczeń, służy pomocą, gdy dziecko nie może sobie poradzić, pomaga w korygowaniu błędów.
- **zasada indywidualizacji** – zakłada uwzględnienie zróżnicowanych potrzeb i możliwości każdego dziecka i wykorzystywanie ich w opiece, wychowaniu i edukacji.
- **zasada organizowania życia społecznego** – wprowadzanie dziecka w życie społeczne, zapoznanie z zasadami, normami i wartościami umożliwiającymi mu właściwe funkcjonowanie w dorosłym życiu.
- **zasada integracji** – w celu zapewnienia dziecku wszechstronnego rozwoju nauczyciel powinien dbać o wszystkie obszary rozwoju: fizyczny, emocjonalny, społeczny, poznawczy.

Funkcjonując w społeczeństwie wiedzy i przygotowując dziecko do życia w nim, nauczyciel powinien uwzględnić w swojej pracy również następujące zasady sformułowane przez Waldemara Furmankę²⁹:

- zasada tworzenia wiedzy w konkretnych warunkach,
- zasada kreatywności i zadań twórczych,
- zasada systematycznego doskonalenia się i zdobywania wiedzy przez całe życie,
- zasada ubogacania treści typowych sytuacji edukacyjnych.

Zasada tworzenia wiedzy w konkretnych warunkach jest związana z teoriami Jeana Piageta, Lwa Wygotskiego, Jerome S. Brunera, czyli z konstruktywizmem³⁰. Dziecko zdobywa wiedzę, działając na konkretnych

²⁷ W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, PWN, Warszawa 1987.

²⁸ M. Kwiatowska (red.) *Podstawy pedagogiki przedszkolnej*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1985.

²⁹ W. Furmanek, *Edukacja w społeczeństwie wiedzy*, [W:] S. Juszczak M. Musioł, A. Watała (red.), *Edukacja w społeczeństwie wiedzy. Niejednoznaczność rzeczywistości edukacyjnej, społecznej i kulturowej*, Agencja Artystyczna PARA, Katowice 2007.

³⁰ J. Bałachowicz, A. Witkowska-Tomaszewska, *Edukacja wczesnoszkolna w dyskursie podmiotowości*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2015.

przedmiotach lub ich symbolicznych zastępnikach. Dzięki takim działaniom rozwiązuje problemy i tworzy nową dla niego wiedzę. Natomiast wiedzę społeczną zdobywa, wchodząc w interakcje z rówieśnikami i osobami dorosłymi.

Zasada kreatywności i zadań twórczych przypomina o rozwijaniu kreatywności jako jednej z podstawowych cech człowieka żyjącego w społeczeństwie wiedzy. Nauczyciel powinien dać dziecku możliwość realizacji swoich pomysłów nie tylko na zajęciach artystycznych, ale również poprzez rozwiązywanie sytuacji problemowych. Zasada ta odnosi się również do nauczyciela, który jako osoba kreatywna powinien konstruować oryginalne, niestandardowe sytuacje edukacyjne oraz stwarzać atmosferę sprzyjającą rozwojowi kreatywności u dziecka. Jednym z elementów sprzyjających rozwijaniu kreatywności jest formułowanie odpowiednich komunikatów. Robert Fisher stworzył zestawienie przykładowych

komunikatów i działań nauczyciela sprzyjających twórczości lub ją blokujących (tabela poniżej)³¹.

Zasada systematycznego doskonalenia się i zdobywania wiedzy przez całe życie polega na uczeniu dziecka, w jaki sposób samodzielnie zdobywać, selekcjonować, utrzymywać wiedzę na interesujące go tematy, np. poprzez pokazywanie mu różnych źródeł wiedzy, w tym nowoczesnych urządzeń teleinformatycznych. Uświadamianie dziecku, że nauka jest nieodłącznym elementem życia, szczególnie w tak dynamicznie rozwijającym się świecie, w jakim żyjemy obecnie. Zasada ta odnosi się również do rozbudzania ciekawości poznawczej dziecka, dążenia do jej zaspokajania, zamiłowania do uczenia się i ciągłego samorozwoju.

³¹ R. J. Fisher, *Uczymy jak się uczyć*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1999.

Komunikaty pozytywne (sprzyjające twórczości)	Komunikaty negatywne (blokujące twórczość)
• To interesujące. • Opowiedz o tym coś więcej. • Jak doszedłeś do tych wniosków? • Dobrze, że sam na to wpadłeś. • Czy przemyślałeś inne możliwości? • Jak postanowisz, będzie dobrze. • Najpierw spróbuj sam. Jak będzie potrzebna pomoc, daj mi znać. • To bardzo pomysłowe. • Dobre pytanie. • Na pewno dasz sobie radę.	• Skąd bierzesz takie niemądre pomysły? • Nie zadawaj głupich pytań! • Czy potrafisz cokolwiek zrobić jak należy? • Nie zachowuj się jak małe dziecko! • To nie jest takie łatwe, jak ci się wydaje. • Dlaczego ty nigdy nie myślisz? • To wszystko, co masz do powiedzenia? • Ile razy mam ci powtarzać? • Kto to widział, aby tak robić? • Dlaczego nie pomyślisz, zanim zaczniesz mówić?
Działania wychowawcy na rzecz myślenia twórczego wychowanka	Działania wychowawcy przeciw myśleniu twórczemu wychowanka
• Daje dziecku dość czasu. • Koncentruje się na myśleniu dziecka. • Powstrzymuje się od osądzania. • Podkreśla samodzielność. • Oczekuje dobrych wyników. • Jest aktywnym słuchaczem. • Wykazuje prawdziwe zainteresowanie. • Zakłada, że się uda. • Dzieli z dziećmi ryzyko. • Zachęca do eksperymentów. • Dzieci mają do niego łatwy dostęp. • Szanuje decyzje podjęte przez dzieci. • Uwzględnia zainteresowania dzieci. • Traktuje dzieci partnersko. • Jest gotowy do pomocy. • W błędach widzi szansę nauczania się.	• Ogranicza czas dziecka. • Nie uważa. • Jest autorytarny. • Spodziewa się niedobrego. • Umacnia zależność dzieci. • Krytykuje. • Dezaprobuje. • Zachowuje się jak szef. • Wcześniej ustala odpowiedzi. • Odrzuca nowe pomysły. • Nie wykazuje zainteresowania. • Narzuca decyzje. • Podtrzymuje ustalone sposoby postępowania. • Lekceważy opinię dzieci. • Dominuje.

Zasada ubogacania treści typowych sytuacji edukacyjnych zachęca nauczyciela do wykraczania w nauczaniu poza treści programowe oraz zapisy w podstawie programowej zgodnie z predyspozycjami i zainteresowaniami dzieci. Nauczyciel powinien jednak pamiętać, że zawsze o takich praktykach powinien wcześniej porozmawiać z rodzicami i zapytać ich o zgodę.

Zgodnie z zasadą ubogacania treści, kreatywni nauczyciele mogą pisać własne programy, tworzyć innowacje w odpowiedzi na zdiagnozowane potrzeby swoich wychowanków. W ten sposób zapewniają rozwój na możliwie maksymalnym poziomie nie tylko dzieciom mającym problemy edukacyjne, ale również tym, które przejawiają różne zdolności i zainteresowania. Zasada ta odnosi się do indywidualizacji nauczania.

4. Metody, formy i zasady realizacji programu a nauczanie wartości

Polecane metody, zasady i formy pracy z dzieckiem sprzyjają samodzielnemu dochodzeniu do wiedzy w kontakcie z otaczającą rzeczywistością w interakcjach społecznych.

Godne uwagi – choćby ze względu na zanikanie bezpośrednich kontaktów, relacji międzyludzkich, zastępowanych kontaktami w wirtualnym świecie za pośrednictwem portali społecznościowych – są zasady pedagogiki Gestalt. Są one szczególnie istotne z uwagi na specyfikę kontaktów nauczyciela z dzieckiem w przedszkolu.

Zgodnie z założeniami Gestalt³²:

- Istotniejsze od aktualnie omawianej tematyki, scenariusza zajęć, są relacje nauczyciel-dziecko oparte na wzajemnym porozumieniu. Dopiero po zbudowaniu właściwych, bliskich, pełnych akceptacji, dają-

cych dziecku poczucie bezpieczeństwa relacji między dziećmi oraz między dziećmi i nauczycielem można przystąpić do realizacji celów nauczania.

- Proces nauczania ma dwie płaszczyzny: społeczno-emocjonalną i treściową, przy czym pierwsza z nich jest ważniejsza. Zanim nauczyciel przejdzie do nauczania treści, powinien stworzyć odpowiednią atmosferę opartą na zaufaniu.
- Człowiek ujmowany jest holistycznie. Nauczyciel powinien jednakowo zadbać o rozwój dziecka w następujących sferach: umysłowej, emocjonalnej i społecznej. Należy dać dzieciom swobodę podczas uczenia się – pomagać tylko wtedy, gdy jest to niezbędne.
- Nauczyciel powinien podejmować tematy, którymi aktualnie interesuje się dziecko, podążać za jego ciekawością i potrzebami, uwzględniać wiek, możliwości oraz umiejętności potrzebne do dobrego funkcjonowanie w dorosłym życiu.
- Obowiązuje zasada uczenia się przez działanie i przeżywanie. Dziecko powinno uczyć się rozwiązywania codziennych problemów. Nauczyciel powinien pobudzać u dzieci ciekawość i wspierać samodzielną aktywność dziecka.

Wychodząc naprzeciw holistycznemu podejściu do rozwoju dziecka, a więc takiemu, które dotyczy nie tylko sfery fizycznej czy umysłowej, ale też społecznej, istotną rolę w realizacji programu odgrywa skoncentrowanie się na wartościach, na ich poznawaniu przez dziecko, utożsamianiu się z nimi i kierowaniu nimi w podejmowaniu decyzji i postępowaniu.

³² B. Śliwerski, *Współczesne nurty i teorie wychowania*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010.

V. Praca w grupach mieszanych a indywidualizacja nauczania

Ze względów organizacyjnych w przedszkolach coraz częściej tworzone są grupy zróżnicowane wiekowo, co stanowi wyzwanie dla nauczycieli w nich pracujących. Jednak – jak często podkreślają w swoich publikacjach prof. Edyta Gruszczyk-Kolczyńska i Ewa Zielińska³³ – nawet w grupie dzieci urodzonych w tym samym roku są takie, które urodziły się na początku stycznia, i te urodzone w grudniu. Między nimi jest prawie rok różnicy, co np. dla 5-latka z grudnia oznacza o 1/5 mniej doświadczeń życiowych. Do tego dochodzą jeszcze różnice indywidualne dotyczące tempa rozwoju umysłowego.

Wymaga to od nauczyciela indywidualizacji pracy, którą rozumie się jako: „uwzględnienie w systemie dydaktyczno-wychowawczym różnic indywidualnych między uczniami i stosowanie takich zabiegów pedagogicznych, które przy uwzględnieniu owych różnic sprzyjają maksymalnemu rozwojowi osobowości uczących się”³⁴.

Dzieci 3-letnie, rozpoczynające edukację przedszkolną, przynoszą ze sobą doświadczenia i wzory zachowań kultywowane w ich domu rodzinnym. Nawet w ciągu tak krótkiego okresu życia zdołały zaobserwować, w jaki sposób rozwiązuje się problemy: biciem, krzykiem lub rozmową. Posiadają zróżnicowany zasób słownictwa; często używają słów, których nauczyciel zabrania, a które są przecież nieodłącznym elementem słownika rodziców. Mają też ulubione formy spędzania czasu, niestety często są to: oglądanie telewizji i gra na tablecie. Są też takie dzieci, które z zainteresowaniem oglądają książeczki, chcą słuchać bajek opowiadanych i czytanych przez nauczyciela. Część dzieci, dotychczas zabawianych przez rodziców, nie potrafi bawić się samodzielnie i zorganizować sobie wolnego czasu. Różnice wynikające z uwarunkowań środowiskowych pogłębiają się w trakcie uczęszczania dziecka do przedszkola. W zależności od (często wygórowanych) ambicji rodziców dzieci otrzymują bardzo zróżnicowane

wsparcie, co przekłada się na edukacyjny start. Dlatego jednym z ważnych elementów warunkujących zapewnienie dziecku rozwoju na optymalnym dla niego poziomie jest nie tylko obserwacja pedagogiczna, ale też poznanie rodzinnego środowiska wychowanka. Dzięki rozpoznaniu tego środowiska nauczycielowi łatwiej będzie zrozumieć zachowanie dziecka. Często wynika ono z wartości przekazywanych przez rodziców: „musisz być pierwszy”, „oddaj, gdy ktoś cię uderzy”, „walcz o swoje”. Dlatego każdy nauczyciel powinien mieć świadomość, że pracując z dziećmi, należy kierować się nie wiekiem wychowanka, lecz jego **indywidualnymi możliwościami rozwojowymi i edukacyjnymi**. Poza wspomnianym zapleczem społecznym, doświadczeniami dziecka, wartościami, które dziecko wyniosło z domu, różnice między wychowankami dotyczą także: zdolności, zainteresowań, tempa pracy, sposobów przyswajania wiedzy, motywacji do nauki³⁵.

Indywidualizowane podejście do edukacji to według Anny Sajdak³⁶:

- indywidualizacja celów,
- indywidualizacja tempa nauczania,
- różnicowanie treści nauczania.

1. Organizacja zajęć w grupie mieszanej

Mając na uwadze dobro dziecka i jego wszechstronny rozwój, nauczyciel powinien brać pod uwagę nie tyle wiek dziecka, ile jego indywidualne możliwości i potrzeby. W grupach mieszanych wiekowo indywidualizacja pracy jest czymś naturalnym. Jeśli nauczyciel pracuje w grupie dzieci 3- i 4-letnich, może zaproponować dzieciom zróżnicowane pod względem trudności zadania do wyboru z zakresu tej samej tematyki. W grupach dzieci 4- i 5-letnich, między którymi występują zwykle największe różnice rozwojowe, zaleca się prowadzenie pierwszego, łatwiejszego zajęcia dla wszystkich dzieci,

³³ E. Gruszczyk-Kolczyńska, E. Zielińska, *Zajęcia dydaktyczno-wyrównawcze dla dzieci, które rozpoczną naukę w szkole*, Edukacja Polska, Warszawa 2009.

³⁴ T. Lewowicki, *Indywidualizacja kształcenia. Dydaktyka różnicowa*. Warszawa 1997.

³⁵ H. Wolny, *Zasada indywidualizacji w nauczaniu języka polskiego*, Warszawa 1979.

³⁶ A. Sajdak, *Indywidualizacja w nauczaniu*. [W:] Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku. T. II, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2003.

a następnie drugiego dla 5-latków i chętnych dzieci 4-letnich. Pozostałe 4-latki, dla których udział w dwóch zajęciach jednego dnia ze względów rozwojowych jest zbyt trudny, mogą się już swobodnie bawić, zachowując ciszę i nie przeszkadzając pozostałym dzieciom.

Na zajęcia z zakresu aktywności słownej czy matematycznej, w których biorą udział dzieci w różnym wieku, nauczyciel powinien przygotować część trudniejszych ćwiczeń i pytań dla tych wychowanków, którzy są na wyższym poziomie rozwoju z danego obszaru. Podczas zajęć plastycznych zadania mogą różnić się techniką wykonania lub trudnością w zakresie tej samej techniki plastycznej. Podobnie z zadaniami z zakresu grafomotoryki. Nauczyciel może zaproponować dzieciom do wyboru: rysowanie po śladzie, kalkowanie, labirynty czy rysowanie szlaczków literopodobnych. Dzieci, wybierając dla siebie zadanie, kierują się swoimi możliwościami lub zainteresowaniami, co dodatkowo wpływa pozytywnie na ich motywację do nauki.

Jeśli w grupie przedszkolnej znajduje się więcej roczników niż dwa, można zorganizować jedno krótkie zajęcie wprowadzające w tematykę, a następnie pracować z grupami dzieci zbliżonych poziomem rozwoju. Pozostałe dzieci mogą w tym czasie swobodnie się bawić. W pracy z taką grupą przedszkolaków należy zwrócić szczególną uwagę na środki dydaktyczne – ilustracje, historyjki obrazkowe, opowiadania, wiersze, piosenki powinny być dostosowane do zróżnicowanych potrzeb i możliwości dzieci. Wydawnictwa, wychodząc naprzeciw potrzebom nauczycieli pracujących w grupach mieszanych, tworzą spójne ze sobą pakiety książek. To umożliwia nauczycielowi odpowiednie dostosowanie treści i zadań dla dzieci młodszych i starszych w zakresie tej samej tematyki. Dzieci 5-letnie uczęszczające do grup mieszanych zwykle szybciej zaczynają interesować się literami, czytaniem, biorąc przykład ze starszych kolegów, dłużej też udaje im się utrzymać koncentrację na zajęciach i chętniej podejmują np. rysowanie szlaczków literopodobnych.

Dzieci uczęszczające do grup mieszanych uczą się od najmłodszych lat akceptacji dla indywidualnych różnic rozwojowych. Łatwiej w takich grupach funkcjonować dzieciom, których rozwój przebiega nieharmonijnie lub tym, które są obciążone trudnościami w jakiejś sferze rozwoju. Wśród dzieci w różnym wieku różnice te nie są dostrzegane, co daje im większy komfort psychiczny. W takich grupach można wykorzystywać metodę pracy zwaną tutoringiem rówieśniczym. Starsze dzieci lub te, które wyróżniają się umiejętnościami w jakiejś dziedzinie, mogą być tutorami, czyli mentorami, opiekunami dla młodszych lub mających problemy z przyswojeniem jakiejś wiedzy. To do nich w pierwszej kolejności

zwracają się pozostałe dzieci o pomoc – do nauczyciela idą dopiero wówczas, gdy ich kolega „mentor” nie może im pomóc. Badania psychologiczne pokazują, że taki sposób nauki jest bardzo korzystny dla obydwu stron. Dzieci łatwiej uczą się od starszych kolegów, ci z kolei utrwalają dzięki temu swoją wiedzę, systematyzują ją, odczuwają satysfakcję ze zdobytych już umiejętności, chętniej się uczą, dostrzegając konkretne możliwości jej wykorzystania.

W sali, w której wykorzystuje się tutoring rówieśniczy, można powiesić tablicę zatytułowaną „W tym mogę pomóc”, a przy symbolach umiejętności, np. liczenia, wycinania, ubierania się, powiesić zdjęcia dzieci, które są w nich najlepsze i mogą w tym zakresie wesprzeć innych.

2. Zabawy swobodne i samodzielność w grupie mieszanej

Różnice w wieku dzieci widoczne są także w trakcie zabaw dowolnych. Sala, w której czas spędzają dzieci w różnym wieku, powinna być dostosowana do potrzeb i możliwości fizycznych wszystkich osób. Sprawą oczywistą jest wyposażenie sali w stoliki i krzeselka dostosowane do wzrostu dzieci. Również zabawki należy dostosować do potrzeb rozwojowych dzieci w różnym wieku. Kąciki powinny uwzględniać zainteresowania zarówno młodszych, jak i starszych przedszkolaków. Wyposażone powinny być w książki, układanki, gry dla dzieci o zróżnicowanych umiejętnościach.

Dzieci młodsze często chcą włączać się do zabaw starszych przedszkolaków, dlatego nauczyciel musi pamiętać, aby uczyć młodsze dzieci szacunku dla wytworów pracy starszych. Z kolei starsze przedszkolaki uczą się tolerancji, opiekuńczości i wyrozumiałości wobec młodszych. Dzieci młodsze, obserwując zabawę, konstrukcje z klocków, wytwory prac starszych kolegów, naśladują ich i w ten sposób szybciej podejmują działania wymagające większych umiejętności. Starsi są dla nich źródłem inspiracji i wzorów do naśladowania.

W grupie mieszanej dzieci znacznie różnią się poziomem samodzielności. Dlatego dzieci starsze należy włączać do pomocy młodszemu, jednocześnie zwracając uwagę, aby nie wyręczały młodszych kolegów. Dzieci starsze powinny też zrozumieć, że nauczyciel pomaga w większym zakresie młodszemu dzieciom, a od starszych więcej wymaga. Wybierając dyżurnych, można łączyć w pary dzieci starsze i młodsze, aby dzieliły się obowiązkami zgodnie ze swoimi możliwościami (np. młodszy rozdaje sztucce, starszy roznosi talerze z nałożonym drugim daniem), można też do niektórych zadań wybierać dyżurnych spośród starszych przedszkolaków, a do innych zadań – spośród młodszych.

3. Zalety grupy mieszanej

Niewątpliwą zaletą grup mieszanych jest to, że w swojej strukturze przypominają naturalne środowisko rodzinne. Jest to szczególnie ważne dla dzieci, które są jedynakami. W takiej grupie dzieci uczą się tolerancji, opiekuńczości w stosunku do młodszych. Młodsze dzieci naśladowują starsze i szybciej się rozwijają. Uczęszczanie do grupy ze starszymi dziećmi stymuluje ich rozwój.

Grupy mieszane w większym stopniu zapewniają rozwój dzieci we własnym tempie, bez presji ze strony rówieśników.

Wśród dzieci w różnym wieku rywalizacja występuje w mniejszym stopniu niż wśród ich rówieśników. Dzieci uczą się odpowiedzialności za innych i współpracy, a dzięki temu, że każde z nich doświadcza w przedszkolu zarówno bycia młodszym, jak i (po kilku latach) starszym kolegą – uczą się empatii i wyrozumiałości.

VI. Dzieci ze specjalnymi potrzebami a realizacja programu

Specjalne potrzeby edukacyjne obejmują potrzeby dzieci, które na podstawie opinii, orzeczenia poradni psychologiczno-pedagogicznej lub rozpoznania przedszkola wymagają objęcia pomocą psychologiczno-pedagogiczną. W przypadku tych dzieci konieczne jest dostosowanie warunków edukacyjnych, wymagań edukacyjnych i organizacji procesu kształcenia w zakresie odpowiadającym bieżącym potrzebom dziecka³⁷. Pomocą psychologiczno-pedagogiczną objęte są dzieci, które posiadają:

1. orzeczenie:

- o potrzebie zajęć rewalidacyjno-wychowawczych,
- o potrzebie kształcenia specjalnego ze względu na niepełnosprawność,
- o potrzebie indywidualnego rocznego obowiązku przygotowania przedszkolnego, którym stan zdrowia uniemożliwia lub znacznie utrudnia uczęszczanie do przedszkola,

2. opinię:

- o potrzebie wczesnego wspomagania rozwoju,
- o potrzebie odroczenia obowiązku szkolnego,
- o potrzebie objęcia dziecka pomocą psychologiczno-pedagogiczną,
- o potrzebie objęcia dziecka pomocą w formie zindywidualizowanej ścieżki realizacji obowiązkowego rocznego przygotowania przedszkolnego.

Pomoc psychologiczno-pedagogiczna udzielana jest także dzieciom nieposiadającym orzeczenia lub opinii, które potrzebują takiej pomocy (na podstawie rozpoznania dokonanego w przedszkolu) ze względu na np.:

- szczególne uzdolnienia,
- zainteresowania,
- dysharmonie rozwojowe,
- zaburzenia zachowania lub emocji,
- deficyty kompetencji i zaburzenia sprawności językowych,
- ryzyka wystąpienia specyficznych trudności w uczeniu się,

- trudności wynikające z: choroby przewlekłej, sytuacji kryzysowych lub traumatycznych, zaniedbań środowiskowych, adaptacji w nowym środowisku.

W przypadku gdy do grupy uczęszcza dziecko posiadające opinię poradni psychologiczno-pedagogicznej, obowiązkiem nauczyciela jest zastosowanie się do zaleceń w niej zawartych.

Gdy nauczyciel dostrzeże jakiegokolwiek trudności edukacyjne lub wychowawcze, może zwrócić się o pomoc do specjalistów zatrudnionych w przedszkolu w celu rozpoznania indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych dziecka lub do dyrektora o objęcie dziecka pomocą psychologiczno-pedagogiczną w formie zajęć specjalistycznych. Specjaliści zatrudnieni w przedszkolu powinni służyć nauczycielowi pomocą w dostosowywaniu organizacji i metod pracy do możliwości psychofizycznych dziecka objętego pomocą psychologiczno-pedagogiczną. W przypadku gdy taka pomoc nie przynosi zakładanych efektów, dyrektor może skierować dziecko (za zgodą rodziców) na pogłębione badania do poradni psychologiczno-pedagogicznej.

Każdy nauczyciel powinien posiadać wiedzę pozwalającą na rozpoznanie symptomów najczęściej występujących zaburzeń rozwojowych, takich jak: ryzyko dysleksji, zaburzenia integracji sensorycznej, autyzm, zespół Aspergera, ADHD. W przypadku zaobserwowania zachowań mogących świadczyć o występowaniu zaburzenia nauczyciel powinien zwrócić się do rodziców o dokonanie specjalistycznej diagnozy, udanie się z dzieckiem na pogłębione badania do poradni psychologiczno-pedagogicznej.

W związku z polityką oświatową państwa coraz większą uwagę przywiązuje się w przedszkolach do edukacji włączającej. Dotyczy ona dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych. Kształceniem specjalnym obejmuje się dzieci w wieku przedszkolnym posiadające orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego wydane ze względu na niepełnosprawność, tj. dzieci niesłyszące, słabosłyszące, niewidome, słabowidzące, z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją, z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, umiarkowanym

³⁷ R. Cybulska, H. Derewlana, A. Kacprzak, K. Pęczek, *Uczeń ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w systemie edukacji w świetle nowych przepisów prawa oświatowego*, ORE, Warszawa 2017.

lub znacznym, z autyzmem, w tym z zespołem Aspergera, i z niepełnosprawnościami sprzężonymi.

Dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych mogą uczęszczać do

- przedszkoli:
 - ogólnodostępnych,
 - ogólnodostępnych z oddziałami integracyjnymi,
 - integracyjnych,
 - ogólnodostępnych z oddziałami specjalnymi,
 - specjalnych;
- oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych;
- innych form wychowania przedszkolnego.

Bez względu na rodzaj placówki, do której uczęszczają dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych, mają one obowiązek zapewnić dzieciom:

- realizację zaleceń zawartych w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego;
- warunki do nauki, sprzęt specjalistyczny i środki dydaktyczne, odpowiednie ze względu na indywidualne potrzeby rozwojowe i edukacyjne oraz możliwości psychofizyczne dzieci;
- zajęcia specjalistyczne;
- inne zajęcia odpowiednie ze względu na indywidualne potrzeby rozwojowe i edukacyjne oraz możliwości psychofizyczne dzieci, w szczególności zajęcia rewalidacyjne;
- integrację dzieci ze środowiskiem rówieśniczym, w tym z dziećmi pełnosprawnymi;
- przygotowanie dzieci do samodzielności w życiu dorosłym.

Dla dzieci posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego dyrektor powołuje zespół do dokonania wielospecjalistycznej oceny funkcjonowania dziecka i opracowania dla niego Indywidualnego Programu Edukacyjno-Terapeutycznego (IPET)³⁸. W skład zespołu wchodzi: nauczyciel pracujący z dzieckiem, specjaliści, którym dyrektor powierza prowadzenie zajęć rewalidacyjnych, posiadający kwalifikacje odpowiednie do rodzaju niepełnosprawności dziecka, oraz nauczyciele posiadający kwalifikacje z zakresu pedagogiki specjalnej, zatrudnieni w celu współorganizowania kształcenia dzieci niepełnosprawnych, u których stwierdzono autyzm, w tym zespół Aspergera, lub niepełnosprawności sprzężone. Pracą zespołu kieruje wyznaczony przez dyrektora lub osobę kierującą inną formą wychowania przedszkolnego nauczyciel lub specjalista prowadzący

zajęcia z dzieckiem. Zespół dokonuje wielospecjalistycznej oceny funkcjonowania dziecka, uwzględniając:

- diagnozę i wnioski sformułowane na jej podstawie;
- zalecenia zawarte w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego;
- informacje uzyskane od rodziców na temat funkcjonowania dziecka, jego potrzeb i możliwości.

Na podstawie dokonanej wielospecjalistycznej oceny zespół opracowuje IPET. Zawiera on zakres i sposób dostosowania programu wychowania przedszkolnego oraz wymagań edukacyjnych do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych dziecka poprzez zastosowanie odpowiednich metod i form pracy. Dla dzieci posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, wydane ze względu na niepełnosprawność intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym lub ze względu na niepełnosprawności sprzężone, jeżeli jedną z niepełnosprawności jest niepełnosprawność intelektualna w stopniu umiarkowanym lub znacznym, nie organizuje się przygotowania do posługiwania się językiem obcym nowożytnym. Dla dzieci posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego wydane ze względu na inne (niż podane wyżej) rodzaje niepełnosprawności lub ze względu na indywidualne potrzeby rozwojowe oraz możliwości psychofizyczne dziecka IPET może stwierdzić brak możliwości realizacji przygotowania do posługiwania się językiem obcym nowożytnym.

Program wychowania przedszkolnego należy również dostosować do potrzeb rozwojowych oraz możliwości psychofizycznych wynikających ze stanu zdrowia dziecka objętego indywidualizowaną ścieżką realizacji obowiązkowego rocznego przygotowania przedszkolnego poprzez zastosowanie odpowiednich metod i form pracy. W przypadku realizowania przez dziecko indywidualnego rocznego przygotowania przedszkolnego dyrektor może, w uzasadnionych przypadkach, na wniosek nauczyciela prowadzącego zajęcia indywidualnego przygotowania przedszkolnego i po zasięgnięciu opinii rodziców dziecka, zezwolić na odstępianie od realizacji niektórych treści wynikających z podstawy programowej, stosownie do możliwości psychofizycznych dziecka oraz warunków w miejscu, w którym są organizowane zajęcia.

W edukacji włączającej należy pamiętać o zasadzie „każdemu to samo” na rzecz zasady „każdemu to, co dla niego właściwe i potrzebne”³⁹.

³⁸ Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym (Dz.U. z 2017 r., poz. 1578).

³⁹ Ministerstwo Edukacji Narodowej, *Jak organizować edukację uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi?*

VII. Motywowanie dzieci

Każdy nauczyciel chciałby, aby jego podopieczni chętnie podejmowali proponowane im działania, aktywnie uczestniczyli w zajęciach, zachowywali się zgodnie z przyjętymi zasadami. Dlatego często zadają sobie pytania, jak zmotywować dzieci.

Wyróżniamy dwa rodzaje motywacji:

1. **Motywację zewnętrzną** – to rodzaj motywacji powodującej zachowanie, którego efektem będzie osiągnięcie korzyści zewnętrznej. Motywatorami zewnętrznymi mogą być nagrody i kary. Człowiek motywowany zewnętrznymi wykonuje określoną czynność, ponieważ liczy na jakąś nagrodę.
2. **Motywację wewnętrzną** rozumianą jako popęd, aby zrobić coś dlatego, że jest ciekawe, ambitne i absorbujące⁴⁰.

Nauczyciele w poszukiwaniu sposobów motywowania dzieci do pożądanych przez nich zachowań wprowadzają tablice motywacyjne, naklejki, słoneczka, promyczki. A efekt tych metod jest taki, że niszczą u dzieci motywację wewnętrzną. Świadczy o tym wiele badań psychologicznych, a jedno z nich zostało przeprowadzone w środowisku przedszkolnym. Trzej badacze: Mark Lepper, David Green i Richard Nisbett obserwowali bawiących się przedszkolaków. Wybrali spośród nich te dzieci, które najczęściej spędzały czas na rysowaniu, i podzielili je na trzy grupy. Pierwszej grupie pokazali dyplom będący nagrodą za rysunek i spytali, czy dzieci chciałyby go dostać. Drugiej grupie zaproponowali rysowanie bez obietnicy nagrody i dopiero po ukończeniu prac wręczyli dzieciom z tej grupy dyplomy. Trzecia grupa miała również rysować, ale nie obiecano im żadnej nagrody, ani też nie otrzymali jej jako niespodzianki po skończonej zabawie. Po dwóch tygodniach badacze pojawili się znów w przedszkolu. Okazało się, że dzieci z trzeciej i drugiej grupy (tej, która dostała dyplomy, ale nie była uprzedzona o nagrodach) nadal z ochotą rysowały w czasie wolnym. Natomiast dzieci z pierwszej grupy straciły zainteresowanie tą formą spędzania wolnego czasu. Jest to jeden z najbardziej znanych

i najczęściej przytaczanych eksperymentów psychologicznych. Wyniki eksperymentu świadczą o tym, że nagrody warunkowe „jeśli zrobisz coś – to” wpływają demotywująco na zachowanie dzieci.

Eksperyment ten był przeprowadzany jeszcze ponad 120 razy przez naukowców w różnych grupach przedшкоlnych. Wynik zawsze był taki sam. Jeśli więc nauczyciel nie chce zniszczyć u dzieci motywacji wewnętrznej, nie powinien dawać im nagród za czynności kreatywne, a do takich należy nauka.

Motywacja wewnętrzna sprawia, że człowiek podejmuje różnorodne czynności dla samej przyjemności działania. Tak naprawdę nie ma potrzeby motywowania dzieci nagrodami, wystarczy ich nie demotywować. Dr Marzena Żylińska w „Neurodydaktyce”, powołując się na badania Gerharda Rotha, opisuje wewnętrzny układ nagrody, który funkcjonuje w mózgu każdego człowieka⁴¹. Składa się on z wielu różnych struktur. Działa bez udziału naszej świadomości – podkorowo. Układ nagrody – z pomocą neuronów dopaminergicznych (syntezujących i uwalniających dopaminę – neuroprzebieg odpowiedzialny za odczuwanie przyjemności) – dokonuje oceny, które z podejmowanych działań mogą przynieść pozytywne doznania, a które nie. Mózg dąży do stanu, który zapamiętał wcześniej, jako przynoszący przyjemność. Uczenie się jest przyjemne i jest wpisane w naszą osobowość. Wystarczy poobserwować małe dziecko, które wyciąga ręce do wszystkiego, co znajduje się w jego zasięgu, aby poznać środowisko, które je bezpośrednio otacza. Wkłada do ust różne przedmioty i całątymi dniami wytrwale bada otaczający je świat. Dziecko rozpoczynające edukację przedszkolną jest nadal, niezmiennie, ciekawe świata, działa nieustannie, zdobywa doświadczenia, zadaje pytanie, poznaje świat. Niestety poprzez nieprofesjonalne oddziaływania nauczyciela, uczestniczenie w nudnych zajęciach, traci zainteresowanie nauką i zaczyna traktować ją jako zło konieczne, coś nudnego. W celu wyzwiania i wzmacniania jego motywacji wewnętrznej wystarczy mu stworzyć **środowisko**

⁴⁰ D.H. Pink, *Drive. Kompletnie nowe spojrzenie na motywację*, Wydawnictwo Studio EMKA, Warszawa 2011.

⁴¹ M. Żylińska, *Neurodydaktyka. Nauczanie i uczenie się przyjazne mózgowi*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2013.

sprzyjające motywacji. Według Edwarda Deci środowisko takie składa się z trzech elementów, są to:

1. **autonomia,**
2. **mistrzostwo,**
3. **cel**⁴².

Autonomia dotyczy 4 aspektów, czyli tego:

- co ludzie robią,
- kiedy to robią,
- jak to robią,
- z kim to robią.

Dlatego jeśli chcemy, aby dzieci z chęcią przystępowały do działania, rozwiązywania zadań czy samodzielnego poszukiwania wiedzy, należy pozwolić im zdecydować, kiedy podejmą działanie i z kim. Danie im możliwości wyboru kart pracy, sposobu wykonania zadania czy pracy plastycznej zmotywuje dzieci. Takie możliwości daje praca zgodnie z planem daltońskim. Rozwija on u dzieci odpowiedzialność, samodzielność i współpracę.

Każdy człowiek ma potrzebę osiągnięcia **mistrzostwa** w jakiejś dziedzinie, poczucia, że jest w czymś dobry. Dlatego dzieciom należy dawać do wykonania zadania, które są zgodne z ich strefą najbliższego rozwoju. Jeśli dziecko otrzyma zadanie zbyt łatwe, będzie się nudzić. Jeśli zadanie będzie za trudne, zniechęci się. Tylko zadanie dostosowane do możliwości dziecka może sprawić, że naukę będzie postrzegać jako coś przyjemnego, dającego satysfakcję.

Ostatnim elementem środowiska sprzyjającego motywacji jest **cel**. Dzieci muszą wiedzieć, że to co robią ma sens. Powinny znać cel wykonywanych zadań, wiedzieć, po co to robią, czy to będzie przydatne w życiu i w jakich sytuacjach będzie można tę wiedzę i umiejętności wykorzystać.

Nauczyciele powinni znać podstawowe zasady pracy mózgu i wykorzystywać w pracy z dziećmi metody nauczania sprzyjające mózgowi. Jest on organem w pełni autonomicznym i już w ciągu pierwszych sekund zajęć proponowanych przez nauczyciela samodzielnie decyduje, czy warto zużywać energię na koncentrację. Mózg dokonuje selekcji. Jeśli proponowane zadania posiadają cechy z pierwszej kolumny tabeli zamieszczonej obok, dziecko będzie skoncentrowane i zainteresowane na zajęciach.

Wystarczy odpowiednio skonstruować scenariusz zajęć, aby dzieci były zainteresowane i aktywne. Trzeba pamiętać, że mózg nie jest stworzony do zapamiętywania, lecz do poszukiwania powiązań, tworzenia schematów, rozwiązywania problemów. Zadania spełniające te kryteria gwarantują rozbudzenie motywacji wewnętrznej u dzieci.

Wspomaga koncentrację i zainteresowanie	Utrudnia koncentrację i zainteresowanie
nowe	znane (dla mnie)
ważne (dla mnie)	nieważne (dla mnie)
potrzebne (dla mnie)	niepotrzebne (dla mnie)
intrygujące, ciekawe (dla mnie)	nudne (dla mnie)
zaskakujące (dla mnie)	typowe
śmieszne	neutralne
wymagające wyjaśnienia	niewymagające wyjaśnienia ⁴³

Uczenie się jest aktywnością kreatywną, ale nie wszystko, co dzieci robią w przedszkolu, spełnia warunek kreatywności. W rozkładzie dnia nie brakuje czynności rutynowych. Przykładem takich czynności są np.: zabiegi higieniczne, ubieranie się i rozbieranie. Jeśli jakaś czynność nie jest kreatywna i trudno od niej oczekiwać, że wzbudzi motywację wewnętrzną, można zastosować następujące sposoby:

- zmienić obowiązek (pracę) w zabawę,
- przedstawić dzieciom racjonalne uzasadnienie, dlaczego to zadanie jest konieczne (ważne),
- pozwolić dzieciom wykonać zadanie po swojemu.

Od pomysłowości nauczyciela zależy, czy czynności rutynowe staną się czynnościami kreatywnymi i będą dla dziecka zabawą. Jeśli nie uda się przekształcić jakiejś czynności w zabawę, można wprowadzić nagrody, ale wyłącznie typu „teraz – gdy”. Ten typ nagrody oznacza, że dziecko otrzymuje ją dopiero po wykonaniu zadania; w momencie jego podejmowania nie wie, że jego wysiłek będzie nagrodzony. Jest ona skuteczniejsza i – w przeciwieństwie do nagrody typu „jeśli – to” – nie niszczy motywacji wewnętrznej. Nagrody typu „jeśli – to” stosujemy wtedy, gdy obiecujemy dziecku, że jeśli zrobi to, o co nam chodzi, otrzyma coś w zamian. Ten sposób nagradzania motywuje jedynie do wykonania zadania po to, aby dostać nagrodę. Dziecko przez jakiś czas wydaje się zmotywowane, ale jego zapał szybko mija. Wkrótce dotychczasowa nagroda staje się niewystarczająca. Dziecko oczekuje coraz większej stymulacji, coraz „lepszego” nagrody – droższej, atrakcyjniejszej. Poprzez stosowanie takiej motywacji wychowujemy „łowców nagród”. Dzieci robią coś nie dlatego, że czują taką potrzebę lub uważają, że tak należy postąpić, tylko wykonują dane zadanie dla nagrody.

⁴² [Za:] D.H. Pink, *Drive. Kompletnie nowe spojrzenie na motywację*, Wydawnictwo Studio EMKA, Warszawa 2011.

⁴³ M. Żylińska, *Neurodydaktyka. Nauczanie i uczenie się przyjazne mózgowi*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2013.

Kiedy dziecko wykona jakąś rutynową czynność, można je nagrodzić, ale nagrodą niematerialną. W przypadku dzieci przedszkolnych bardzo dobrze działają tzw. nagrody społeczne: uśmiech, gest, pogłaskanie po głowie. Dobrym sposobem wzmacniania pożądanych zachowań jest zauważanie wysiłku włożonego przez dziecko, opis tego, co widzimy: *Wszystkie zabawki są na swoim miejscu. To wymagało wiele pracy.* Dobrymi nagrodami niematerialnymi w przedszkolu są np.:

- bycie asystentem nauczyciela,
- rozdawanie pomocy, sztuczków,
- bycie dyżurnym,
- możliwość wyboru zabawy,
- wybór książki do czytania,
- ustawienie dziecka w pierwszej parze podczas wychodzenia na dwór.

Zewnętrzna nagroda powinna być nieoczekiwana i proponowana dopiero wtedy, gdy zadanie zostało wykonane. Najlepsza nagroda to pozytywna reakcja i pochwała. Aby jednak pochwała spełniła swoje zadanie, powinna mieć formę informacji zwrotnej i zawierać konkrety, np. „użyłeś ciekawych kolorów”, „zmieściłeś się w konturach”, „włożyłeś klocki do odpowiednich pudełek”, „wszystkie zabawki są na swoich miejscach”.

Cechy dobrej pochwały według Carol Dweck

Chwalimy zawsze za wysiłek, strategię, współpracę
(za czynniki zależne od dziecka).

Nigdy za inteligencję, zdolności czy urodę.

Dzieci chwalone za to, że są mądre, wierzą, że wszystko, co dzieje się w ich życiu, to sprawdzian, czy naprawdę takie są. Żeby nie zawieść pokładanych w nich oczekiwań, opierają się wyzwaniom, nie podejmują ich ze strachu przed porażką i wybierają łatwiejszą drogę. W przeciwieństwie do nich te dzieci, które rozumieją, że wysiłek i ciężka praca prowadzą do sukcesu i rozwoju (chwalone za wysiłek), chętniej podejmują się nowych, trudnych zadań.

W Pozytywnej Dyscyplinie mówi się o zachęce zamiast pochwały. Jane Nelsen w książce „Pozytywna Dyscyplina”⁴⁴ tak przedstawia różnice między zachętą a pochwałą (tabela poniżej).

⁴⁴ J. Nelsen, *Pozytywna Dyscyplina*, Wydawnictwo CoJaNaTo, Warszawa 2015.

	Zachęta	Pochwała
Definicja słownikowa	Inspirowanie z wiarą, stymulowanie.	Wyrażenie uznania, pozytywnej oceny, akceptacji, uwydatnienie zalet.
Dotyczy	zachowania – „dobra robota”.	osoby – „grzeczna dziewczynka”.
Zwraca uwagę na	wysiłek i poprawę – „Zrobiłaś to najlepiej, jak potrafiłaś”, „Jak się czujesz w związku z tym, co udało ci się osiągnąć?”.	tylko na skończony, kompletny produkt – „Zrobiłaś to tak, jak należy”.
Postawa	pełna szacunku, doceniająca – „Kto mi teraz pokaże, jak powinniśmy siedzieć?”.	manipulacyjna, protekcyjna – „podoba mi się to, jak siedzi Zosia”.
Przekaz „ja”	skierowany na siebie – „Doceniam Twoją pomoc”.	oceniający – „podoba mi się to, co zrobiłaś”.
Zwykle wykorzystywana w relacjach z	dorosłymi – „Dziękuję za Twój wkład”.	dziećmi – „Jesteś taką kochaną dziewczynką”.
Kto spija śmietankę?	Dziecko ma poczucie, że to dzięki swojej pracy i wkładowi osiągnęło to, co osiągnęło – „Ta piątka to świadectwo Twojej ciężkiej pracy.”	Dziecko nie ma poczucia, że to jest jego osiągnięcie – „Jestem dumna, że dostałaś piątkę”.
Zachęta do czego	Zachęta dzieci do tego, by zmieniły się dla siebie, by wiedziały, czego od siebie oczekują i jakie chcą być.	Zachęta dzieci do zmiany pochwalanej przez inne osoby. Zmienia dzieci w osoby uzależnione od akceptacji i pochwał innych.
Autorytet	wewnętrzny – „Co ja myślę?”.	zewnętrzny: „Co inni sobie pomyślą?”.
Uczy	jak myśleć; uczy samooceny.	co myśleć; uzależnia od oceny innych.
Cel	Zrozumienie: „Co czujesz, myślisz, decydujesz”.	Konformizm: „Zrobiłaś to tak, jak należy”.
Wpływa na poczucie własnej wartości	Poczucie własnej wartości bez względu na aprobatę innych.	Poczucie wartości wtedy i tylko wtedy, kiedy inni wyrażają aprobatę.
Cel długoterminowy	Pewność siebie, poleganie na sobie.	Uzależnienie od innych, nadmierne poleganie na innych.

Nagrody materialne: naklejki, słoneczka, kropeczki spełniają swoją rolę, jeśli chcemy uzyskać krótkoterminowy efekt, aby dzieci robiły to, co my chcemy. Jednak jeśli nauczyciel myśli w dłuższej perspektywie i chce, aby jego wychowanek prezentował wysoką, niezależną samoocenę, był samodzielny w podejmowaniu decyzji, asertywny (potrafił powiedzieć „nie” kolegom, którzy będą mu proponować np. narkotyki), powinien zrezygnować z nagród materialnych i pochwał, które niszczą motywację wewnętrzną i wpływają na wychowanie osoby zewnętrznie sterowanej. Dr Andrzej Blikle, będący propagatorem motywowania godnościowego, podczas wystąpienia na II

Ogólnopolskim Kongresie Tutoringu podzielił liderów na: liderów przemocy, czyli tych, którzy stosują kary i nagrody (kij i marchewkę), oraz liderów współpracy, którzy traktują podwładnych (dzieci) po partnersku. „Po partnersku” oznacza, że nie lekceważą dzieci, pozwalając im brać udział w podejmowaniu decyzji. Stwierdził on, że „za pomocą kar i nagród można zmusić prawie każdego do prawie wszystkiego, ale nie można osiągnąć jednego, aby ktoś polubił to, co robi”. Jeśli chcemy, aby nasi wychowankowie lubili się uczyć i robili to przez całe życie, zrezygnujmy z nagród materialnych, a wzmacniajmy umiejętnie motywację wewnętrzną.

VIII. Monitorowanie realizacji podstawy programowej

Obowiązkiem każdego nauczyciela pracującego w przedszkolu jest realizacja podstawy programowej wychowania przedszkolnego. Systematyczna praca z programem „Planeta dzieci” daje nauczycielowi gwarancję zrealizowania wszystkich zapisów w niej zawartych i osiągnięcie przez dzieci umiejętności niezbędnych do podjęcia nauki w szkole. Program daje możliwość stalego monitorowania realizacji podstawy programowej.

Do monitorowania podstawy programowej obowiązują nauczycieli zapisy zawarte w rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z 11 sierpnia 2017 r. w sprawie wymagań wobec szkół i placówek (Dz.U. z 2017 r. poz. 1611 ze zm.). Znajdują się tam następujące wskazówki dotyczące monitorowania:

- Procesy wspomagania rozwoju i edukacji dzieci są planowane, monitorowane i doskonalone.
- Wnioski z monitorowania są wykorzystywane w planowaniu i realizowaniu tych procesów.
- Nauczyciele pracują zespołowo. Wspólnie planują przebieg procesów edukacyjnych, współpracują przy ich realizacji i analizują efekty swojej pracy.

Monitorowanie realizacji podstawy programowej odbywa się w trzech aspektach:

- 1) planowanie i systematyczność realizacji,
- 2) zgodność podejmowanych działań z zalecanymi warunkami i sposobem realizacji podstawy programowej,
- 3) efekty realizacji podstawy programowej.

Z monitorowaniem realizacji podstawy programowej związane są następujące obowiązki nauczyciela:

- wybór programu wychowania w przedszkolu gwarantującego realizację podstawy programowej,
- organizacja pracy w ciągu dnia zgodnie z warunkami i sposobem realizacji podstawy programowej zapisana w ramowym rozkładzie dnia,
- odpowiednie planowanie pracy wychowawczo-dydaktyczno-opiekuńczej uwzględniające umiejętności ze wszystkich obszarów rozwoju dziecka i praca zgodnie z planem,

- przebieg procesu wychowawczo-dydaktyczno-opiekuńczego – ewaluacja własnej pracy poprzez:
 - analizę realizacji celów każdego zajęcia,
 - ocenę efektywności stosowanych metod i form pracy,
 - analizę spostrzeżeń dyrektora, opiekuna stażu, czy innych nauczycieli obserwujących zajęcia,
 - rozmowy z rodzicami wychowanków,
 - obserwację dzieci podczas zajęć (ich zainteresowań i zaangażowania)
 - ewaluację zajęć dokonaną przez dzieci,
- sprawdzanie osiągnięć dzieci:
 - obserwacja umiejętności i zachowania dzieci,
 - analiza kart pracy,
 - diagnoza przedszkolna w najstarszej grupie,
 - badanie losów absolwentów.

1. Planowanie pracy jako jeden z elementów monitorowania podstawy programowej

Niezbędnym warunkiem pełnej realizacji programu jest dobre planowanie pracy wychowawczo-dydaktycznej. Obowiązek ten wynika z wymagań wobec przedszkoli określonych w cytowanym już rozporządzeniu. W załączniku nr 1 sformułowano 9 wymagań, którym powinny sprostać przedszkola. Spełnianie wymagań jest sprawdzane zarówno przez same przedszkola w ewaluacji wewnętrznej, jak też przez ewaluatorów podczas ewaluacji zewnętrznej. Zapisy na temat planowania pracy wychowawczo-dydaktyczno-opiekuńczej zawarte są w wymaganiu 1.: „Procesy wspomagania rozwoju i edukacji dzieci są zorganizowane w sposób sprzyjający uczeniu się”. W opisie wymagania czytamy:

- procesy wspomagania rozwoju i edukacji dzieci są podporządkowane indywidualnym potrzebom edukacyjnym i rozwojowym oraz możliwościom psychofizycznym dzieci,
- procesy wspomagania rozwoju i edukacji dzieci są planowane, monitorowane i doskonalone,
- wnioski z monitorowania są wykorzystywane w planowaniu i realizowaniu tych procesów,
- stosowane metody pracy są dostosowane do potrzeb dzieci i grupy przedszkolnej,

- nauczyciele wspólnie planują przebieg procesów edukacyjnych, współpracują przy ich realizacji i analizują efekty swojej pracy.

W planowaniu pracy z dziećmi ważne jest:

- systematyczne planowanie treści edukacyjnych ze wszystkich obszarów rozwoju,
- dostosowanie zaplanowanych działań do indywidualnych możliwości i potrzeb dziecka pozyskanych w wyniku prowadzonych obserwacji,
- stosowanie urozmaiconych form i metod pracy.

W przedszkolu treści programowe realizuje się w trakcie całego okresu pobytu dziecka w przedszkolu w ramach zajęć kierowanych i niekierowanych. Zajęcia kierowane przybierają formę zajęć z całą grupą. W przedszkolu prowadzimy zajęcia w ramach następujących aktywności:

- słownej (mowa i myślenie),
- matematycznej,
- plastyczno-technicznej,
- muzycznej,
- ruchowej.

Nauczyciele prowadzący jedną grupę powinni wspólnie stworzyć tygodniowy rozkład zajęć, ustalając, z zakresu jakiej aktywności będą prowadzone zajęcia każdego dnia. W ten sposób każdy nauczyciel ma jasność co do tego, w jaki sposób i do jakich zajęć powinien się przygotować. Zapewnia to także systematyczność prowadzenia zajęć ze wszystkich rodzajów aktywności. Żadne przepisy nie regulują tego, na jak długi okres powinno się planować pracę. Najczęściej robi się to na miesiąc, pisząc tzw. miesięczne plany pracy wychowawczo-dydaktycznej. Są też przedszkola, które preferują dwutygodniowe plany. Kwestia ta powinna być uregulowana wewnętrznymi procedurami. Podobnie, żadne przepisy nie regulują tego, ile zajęć powinno być prowadzonych w różnych grupach wiekowych i jaki powinien być czas ich trwania. W rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z 17 marca 2017 r. w sprawie szczegółowej organizacji publicznych szkół i publicznych przedszkoli § 9 ust 2, znajduje się zapis: „Czas prowadzonych w przedszkolu zajęć powinien być dostosowany do możliwości rozwojowych dzieci, z tym że czas prowadzonych w przedszkolu zajęć z religii, zajęć z języka mniejszości narodowej, języka mniejszości etnicznej lub języka regionalnego i zajęć rewalidacyjnych powinien wynosić:

- 1) z dziećmi w wieku 3–4 lat – około 15 minut;
- 2) z dziećmi w wieku 5–6 lat – około 30 minut.”

Przyjmuje się, że w grupie dzieci 3- i 4-letnich organizuje się jedno zajęcia z całą grupą, natomiast w grupie 5- i 6-latków – dwa zajęcia. Jedne z tych zajęć powinny wymagać od dzieci skupienia uwagi, drugie – mieć charakter ruchowy (zajęcia ruchowe, plastyczne, konstrukcyjne i muzyczne).

W czasie planowania pracy należy zwrócić uwagę, aby w ciągu miesiąca wystąpiły różnorodne metody i formy, aby zajęcia były urozmaicone i dzięki temu atrakcyjne dla dzieci.

Zajęcia z aktywności słownej

W czasie zajęć z aktywności słownej należy w ciągu miesiąca wykorzystywać następujące elementy:

1. Wiersze – warto zaplanować jeden wiersz do nauki na cały miesiąc, związany z omawianą tematyką, prosty, krótki, dostosowany do możliwości dzieci. Trzeba pamiętać, że lepsze jest wrogiem dobrego. Nie można uczyć dzieci zbyt długich i zbyt trudnych wierszy. Jeśli dzieci nauczą się dobrze jednego wiersza w miesiącu, po roku uczęszczania do przedszkola będą znać ich dziesięć. Powinny je wyrecytować bez problemu po przypomnieniu początku przez nauczyciela. Dlatego trzeba do tych wierszy wracać w ciągu całego roku. Oczywiście nauczyciel, ucząc wiersza, sam musi go znać na pamięć. Dodatkowo dzieci mogą nauczyć się wierszy z okazji różnych uroczystości przedszkolnych. Można także w planie uwzględnić wiersze, które są elementem zajęć, ale których nie uczy się dzieci na pamięć.
2. Historyjki obrazkowe – powinny być wykorzystywane jak najczęściej. Uczą dzieci logicznego myślenia, rozumowania przyczynowo-skutkowego, rozwijają umiejętności językowe.
3. Zagadki – rozwijają myślenie abstrakcyjne, uogólnianie. Są świetnym sposobem na rozpoczęcie zajęć, ale też na sprawdzenie wiadomości dziecka z danego obszaru tematycznego (po zrealizowaniu bloku tematycznego).
4. Opowiadania – powinny być dostosowane do możliwości percepcyjnych dziecka, ilustrowane obrazkiem, ewentualnie inscenizowane przez nauczyciela.
5. Inszenizacje wiersza lub opowiadania – szczególnie istotne w najmłodszych grupach przedszkolnych dzieci 3- i 4-letnich. Inszenizacje ułatwiają zrozumienie, a także koncentrację na opowiadanych treściach.
6. Opisywanie ilustracji – ilustracje są niezbędnym elementem poznawania świata, szczególnie treści niedostępnych bezpośredniej obserwacji. Jeśli jest taka możliwość, nauczyciel zawsze powinien zapewnić dziecku bezpośredni kontakt z omawianym środowiskiem lub autentycznymi przedmiotami. Jeśli nie ma takiej możliwości – wykorzystuje ilustracje. Dzieci powinny być przyzwyczajane od najmłodszych lat do obcowania z książką. Kącik książki powinien być niezbędnym elementem wyposażenia każdej sali przedszkolnej. Należy zwrócić uwagę, aby dzieci właściwie obchodziły się z książką.

Zajęcia ruchowe

Zabawy i zajęcia ruchowe powinny odbywać się w każdej grupie trzy razy w ciągu dnia.

1. Rano, przed śniadaniem (w pierwszej części dnia):

- w grupie 3- i 4-latków – poranna zabawa ruchowa (jedna na tydzień, z modyfikacjami),
- w grupie 5- i 6-latków – zestaw ćwiczeń porannych (jeden na tydzień).

2. Przed obiadem (w drugiej części dnia):

- w grupie dzieci młodszych – dwa razy w tygodniu zestaw zabaw ruchowych (ten sam przez dwa tygodnie),
- w grupie dzieci starszych – dwa razy w tygodniu zestaw ćwiczeń gimnastycznych (ten sam przez dwa tygodnie),
- w pozostałe dni zabawy ruchowe uwzględniające różne formy ruchu.

3. Przed podwieczorkiem (w trzeciej części dnia):

- zabawa ruchowa w każdej grupie.

Ze względu na przeważający rodzaj ruchu zabawy ruchowe dzielimy na: orientacyjno-porządkowe; z elementami równowagi; ze śpiewem; na czworakach; bieżne; rzutowe, chwytne z celowaniem i toceniem; skoczne, kopne; z elementami wspinania się; na śniegu i lodzie; w wodzie.

Zabawy prowadzone w ciągu dnia powinny uwzględniać różne rodzaje ruchu. Rano najlepiej przeprowadzić zabawę orientacyjno-porządkową. Zabawy te pomagają w dyscyplinowaniu dzieci, uczą szybkiej reakcji na sygnał. W ciągu tygodnia powinna wystąpić zabawa z każdym rodzajem ruchu (oczywiście oprócz na śniegu i lodzie oraz w wodzie, kiedy nie ma takiej możliwości).

Zajęcia plastyczno-konstrukcyjne

W czasie zajęć plastyczno-konstrukcyjnych dzieci rozwijają swoją kreatywność, wyobraźnię, wyrażają wiedzę o otaczającym świecie oraz rozwijają sprawność manualną. Aby prace plastyczne spełniły swoją rolę, należy umożliwić dzieciom swobodę w wyborze materiałów oraz sposobu wykonania pracy. Oprócz prac według wzoru, które należy stosować od czasu do czasu, efektem dobrze przeprowadzonych zajęć powinny być różnorodne prace. Kiedy na tablicy wystawowej wisi 25 takich samych prac, wśród których dziecko nie może rozpoznać swojej, nie najlepiej to świadczy o nauczycielu. W każdym tygodniu powinny być wykorzystywane inne techniki plastyczne, tak aby w ciągu miesiąca żadna z nich się nie powtarzała.

Dzieci w trakcie zajęć mogą:

- malować i rysować na zróżnicowanych pod względem kształtu, wielkości płaszczyznach, rysować patykami, kredkami, flamastrami, farbami,
- lepić z różnorodnych mas plastycznych,
- wycinać,

- wydzierać,
- układać kompozycje z różnych elementów,
- budować z klocków i materiału przyrodniczego,
- konstruować z różnych materiałów przemysłowych,
- stemplować.

Należy ograniczyć prace wykonywane według wzoru, a kolorowanie gotowych obrazków pozostawić chętnym dzieciom podczas zabaw swobodnych.

Zajęcia umuzykalniające

Należy zaplanować dwie piosenki do nauki w ciągu miesiąca – każdą na dwa tygodnie. Piosenki powinny być krótkie, proste, dostosowane do możliwości dzieci. Najmłodsze dzieci śpiewają tylko refren. Nauczyciel, ucząc piosenki, powinien umieć ją zaśpiewać. Każde zajęcia muzyczne powinny zawierać następujące elementy, które należy uwzględnić w planie:

- słuchanie (piosenki lub muzyki),
- śpiewanie,
- ruch; wyrażanie muzyki ruchem, w starszych grupach – tańcem,
- gra na instrumentach perkusyjnych.

Zajęcia matematyczne

Każdą nadarającą się okazję trzeba wykorzystywać do kształtowania pojęć matematycznych. Zgodnie z edukacją matematyczną według prof. E. Gruszczyk-Kolczyńskiej dzieci powinny zdobywać doświadczenia matematyczne w zakresie:

- kształtowania orientacji przestrzennej i schematu własnego ciała,
- dostrzegania i kontynuowania rytmów,
- kształtowania umiejętności liczenia,
- kształtowania rozwoju rozumowania operacyjnego,
- rozwijania umiejętności mierzenia długości,
- klasyfikacji,
- układania i rozwiązywania zadań,
- poznawania sensu ważenia,
- pomiaru długości,
- pomiaru płynów,
- intuicji geometrycznych,
- konstruowania gier,
- zapisywania czynności matematycznych.

Plan, jak sama nazwa wskazuje, to przewidywanie. Zawsze mogą się zdarzyć nieprzewidziane sytuacje, które uniemożliwią jego wprowadzenie. Jednak trudno wyobrazić sobie właściwą realizację podstawy programowej bez planowania. Przykładowy schemat miesięcznego planu pracy stanowi załącznik do niniejszego programu.

Przygotowując dziecko do życia w świecie szybkiego rozwoju technologicznego, nauczyciel nie może pominąć w procesie edukacyjnym narzędzi informatycznych.

Tablica interaktywna, komputer, smartfon to nieodłączne elementy nowoczesnej edukacji. Zadaniem nauczyciela jest pokazanie, że służą one zdobywaniu wiedzy, a nie tylko prostej rozrywce polegającej na grze. Jednocześnie nieodłącznym elementem edukacji informacyjnej powinno być uświadamianie dzieciom niebezpieczeństw związanych z korzystaniem z Internetu oraz nauka właściwego korzystania z tych urządzeń, przestrzegania czasu korzystania z komputera i tabletu, oraz przypominanie dzieciom o tym, że nie mogą one zastąpić ruchu, zabaw na powietrzu, spotkań z rówieśnikami.

2. Respektowanie zalecanych warunków realizacji podstawy programowej

Istotną kwestią w realizacji programu wychowania przedszkolnego jest respektowanie zalecanych warunków realizacji podstawy programowej. Powinny one znaleźć swoje odzwierciedlenie w ramowym rozkładzie dnia. Z kolei zapisy w dzienniku zajęć powinny być zgodne z rytmem dnia w nim zawartym.

Zadaniem nauczyciela jest wykorzystanie każdej nadarzającej się okazji do realizacji programu: posiłki, zabiegi higieniczne, ubieranie się i rozbieranie. Ważnym

momentem realizacji programu są zabawy dowolne. Nauczyciel powinien tak zagospodarować salę, tworząc i wyposażając odpowiednio kąciki zainteresowań, aby dzieci podczas zabaw mogły zdobywać wiedzę poprzez samodzielne doświadczanie. W sali powinno się również znaleźć miejsce na odpoczynek – wyposażone w materace. Czas zabaw swobodnych nie jest dla nauczyciela czasem odpoczynku. Powinien on pozostawać do dyspozycji dzieci, inspirować je, wspierać w poszukiwaniu wiedzy, rozwiązań. W czasie zabaw dowolnych jest wiele okazji do uczenia dzieci właściwych zachowań społecznych, rozwijania umiejętności komunikacyjnych, rozwiązywania konfliktów. Istotnym elementem dnia jest codzienny pobyt na powietrzu. Najkorzystniejszy dla dzieci jest pobyt na placu zabaw, gdzie mogą samodzielnie regulować ilość potrzebnego ruchu, rozwijać sprawność fizyczną, obcować z przyrodą, wykonywać prace gospodarczo-porządkowe. O respektowaniu zalecanych warunków realizacji podstawy programowej świadczą np. zapisy w: dzienniku zajęć, w planie pracy wychowawczo-dydaktycznym, w dokumentacji obserwacji pedagogicznych i diagnozy przedszkolnej, w dokumentacji udzielanej pomocy psychologiczno-pedagogicznej, w notatkach w zeszytach kontaktów z rodzicami (patrz tabela).

Zadania związane z respektowaniem zalecanych warunków realizacji podstawy programowej	Dowód realizacji
Organizacja dnia jest zgodna z ramowym rozkładem dnia.	Zapisy w dzienniku zajęć
Realizacja programu jest planowana również podczas zajęć niekierowanych.	Plany pracy wychowawczo-dydaktycznej
Każda sytuacja i każdy moment pobytu dziecka w przedszkolu (np. czas posiłków, zabiegów higienicznych, czynności samoobsługowych) są efektywnie wykorzystywane do realizacji programu wychowania przedszkolnego.	Zapisy w dzienniku zajęć
Realizacja zadań przedszkola odbywa się podczas spacerów, wycieczek, uroczystości przedszkolnych, spotkań z ciekawymi ludźmi.	Plany pracy i zapisy w dzienniku zajęć
Nauczyciele umożliwiają dzieciom wielozmysłowe poznanie świata.	Zapisy w dzienniku zajęć
Wykorzystywane są wszystkie naturalne sytuacje edukacyjne (zainteresowanie poznawaniem liter, pisanie) do osiągnięcia przez dziecko dojrzałości szkolnej.	Zapisy w dzienniku zajęć
Dzieci mają wystarczającą ilość czasu na zabawy swobodne w sali.	Zapisy w dzienniku zajęć
Codziennie i w interesujący sposób organizowany jest czas pobytu dzieci na świeżym powietrzu.	Zapisy w dzienniku zajęć
Wnioski z diagnozy są uwzględnione w miesięcznym planie pracy.	Dokumentacja obserwacji pedagogicznych i diagnozy przedszkolnej Plany pracy wychowawczo-dydaktycznej Zapisy w dzienniku zajęć

Zadania związane z respektowaniem zalecanych warunków realizacji podstawy programowej	Dowód realizacji
Kąciki zainteresowań zorganizowane są zgodnie ze zdiagnozowanymi zainteresowaniami dzieci.	Dokumentacja obserwacji pedagogicznych i diagnozy przedszkolnej Aranżacja sali
Wszystkim dzieciom, które tego potrzebują, udzielana jest pomoc psychologiczno-pedagogiczna.	Dokumentacja obserwacji pedagogicznych i diagnozy przedszkolnej Dokumentacja udzielanej pomocy psychologiczno-pedagogicznej Zapisy w dziennikach zajęć
Rodzice zostali zapoznani z wynikami diagnozy i zachęceni do współpracy przy realizacji programu wychowania przedszkolnego.	Notatki w zeszytach kontaktów z rodzicami
W sali znajduje się miejsce na odpoczynek wyposażone w leżak, materac, poduszkę itp.	Aranżacja sali
Zorganizowano stałe i tymczasowe kąciki zainteresowań umożliwiające dzieciom podejmowanie różnorodnych form działania.	Aranżacja sali
Zabawki i pomoce dydaktyczne są dostępne dla dzieci oraz zapewniają im wszechstronny rozwój.	Aranżacja sali

3. Obserwacje pedagogiczne i diagnoza przedszkolna jako element monitorowania podstawy programowej

Najistotniejszym elementem monitorowania realizacji podstawy programowej jest sprawdzanie stopnia opanowania wiadomości i umiejętności przez dzieci. Informację taką uzyskuje nauczyciel, prowadząc obserwacje pedagogiczne. Zgodnie z zapisem w rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach. (Dz.U. z 2017 r., poz. 1591 ze zm.) „nauczyciele w przedszkolu prowadzą obserwację pedagogiczną mającą na celu wczesne rozpoznanie u dziecka dysharmonii rozwojowych i podjęcie wczesnej interwencji, a w przypadku dzieci realizujących obowiązkowe roczne przygotowanie przedszkolne – obserwację pedagogiczną zakończoną analizą i oceną gotowości dziecka do podjęcia nauki w szkole (diagnoza przedszkolna)”.

Żadne przepisy prawa oświatowego nie określają terminów przeprowadzania obserwacji. Powinny tę zasadę określać wewnętrzne procedury przedszkolne. Celowe dla dobrej organizacji pracy i służące wszechstronnemu rozwojowi dziecka jest jak najszybsze dokonanie obserwacji na początku roku szkolnego. Przyjęło się w praktyce przedszkolnej, że tzw. obserwacje wstępne przeprowadza nauczyciel na początku roku szkolnego, najpóźniej do połowy października. Dzięki zebranych informacjom może:

- określić możliwości i potrzeby rozwojowe dziecka i odpowiednio zaplanować pracę wychowawczą

-dydaktyczną, dostosowując ją do zdiagnozowanych potrzeb,

- rozpocząć udzielanie dziecku pomocy psychologiczno-pedagogicznej,
- wystąpić do dyrektora o objęcie dziecka pomocą psychologiczno-pedagogiczną udzielaną przez specjalistów,
- poinformować rodziców o swoich obserwacjach, ustalić wspólne kierunki współpracy w celu wspomagania dziecka, ewentualnie poinformować ich o zauważonych symptomach zaburzeń rozwojowych i zasugerować pogłębione badania specjalistyczne.

Jak zostało zapisane w cytowanym już rozporządzeniu, pomocy psychologicznej udziela każdy nauczyciel w trakcie bieżącej pracy z dzieckiem. Indywidualizuje pracę, dostosowując wymagania, karty pracy, zadania do możliwości każdego dziecka. Dzieciom mającym trudności edukacyjne udziela wsparcia, pracując z nimi dodatkowo indywidualnie, organizując zabawy usprawniające zaburzone procesy. Dzieciom uzdolnionym umożliwia rozwijanie zauważonych predyspozycji i zainteresowań, przygotowując dodatkowe zadania, organizując w sali odpowiednie kąciki zainteresowań, wyposażone w zabawki, książki, akcesoria i pomoce umożliwiające gromadzenie przez dzieci doświadczeń, poszerzanie wiedzy i umiejętności. Umożliwia dzieciom prezentację swoich możliwości poprzez udział w konkursach, festiwalach, zawodach sportowych oraz podczas uroczystości przedszkolnych. Zdolności dzieci może „wykorzystywać” podczas przygotowania pomocy do zajęć, dekoracji sali itp.

Obserwacje pozwalają nauczycielom wyłonić dzieci, które wymagają pomocy specjalistycznej. W przypadku zaobserwowania poważnych trudności u dziecka nauczyciel zwraca się do dyrektora o objęcie dziecka specjalistycznym wsparciem. Dyrektor, który jest odpowiedzialny za organizację pomocy psychologiczno-pedagogicznej, ustala rodzaj udzielanej pomocy, termin i liczbę godzin w zależności od możliwości placówki. W przedszkolu mogą być organizowane zajęcia specjalistyczne w formie zajęć:

- rozwijających uzdolnienia;
- korekcyjno-kompensacyjnych,
- logopedycznych,
- rozwijających kompetencje emocjonalno-społeczne,
- innych zajęć o charakterze terapeutycznym,
- zindywidualizowanej ścieżki realizacji obowiązkowego rocznego przygotowania przedszkolnego.

Nauczyciel prowadzi obserwacje w trakcie całego roku szkolnego, notuje osiągnięcia dziecka, a następnie dokonuje ich podsumowania w kwestionariuszach obserwacji w październiku i czerwcu. Takie kwestionariusze nauczyciel może opracować samodzielnie lub może skorzystać z publikacji wydawnictwa (patrz fragment arkusza obserwacji trzylatka s. 99 i fragment arkusza diagnozy dojrzałości szkolnej s. 100).

Dodatkowo po pierwszym i drugim półroczu nauczyciele podsumowują realizację programu wychowawczo-dydaktycznego. Podsumowanie powinno być zakończone wnioskami do dalszej pracy. Nauczyciel dokonuje analizy, jakie umiejętności dzieci już zdobyły, a na realizację jakich umiejętności należy zwrócić większą uwagę w drugim półroczu lub w kolejnym roku szkolnym (jeśli jest to podsumowanie na zakończenie roku szkolnego). Po czym systematycznie, przez cały czas pobytu dziecka w przedszkolu, obserwuje przyrost wiedzy i umiejętności oraz zachowanie dziecka, a na zakończenie roku wpisuje swoje wnioski do arkuszy diagnozy. Z wynikami obserwacji nauczyciel każdorazowo powinien zapoznać rodziców. Obowiązek ten wynika z zapisu w podstawie programowej wychowania przedszkolnego. W „Warunkach i sposobach realizacji podstawy programowej” czytamy: „nauczyciele systematycznie informują rodziców o postępach w rozwoju ich dziecka, zachęcają do współpracy w realizacji programu wychowania przedszkolnego oraz opracowują diagnozę dojrzałości szkolnej dla tych dzieci, które w danym roku mają rozpocząć naukę w szkole”. Rodzice powinni być partnerami nauczyciela w zapewnieniu dziecku wszechstronnego rozwoju. Większość rodziców chce włączyć się w działanie edukacyjne i pomóc dziecku, ale brakuje im wiedzy, jak to robić. Nauczyciel, udzielając rodzicom konkretnych wskazówek, może pomóc w szybszym wyrównaniu

dysharmonii rozwojowych, zapewniając dziecku osiągnięcie gotowości szkolnej.

Z dziećmi, które realizują obowiązkowe roczne przygotowanie przedszkolne, nauczyciel dokonuje na początku roku diagnozy wstępnej, a następnie do końca marca diagnozy gotowości do podjęcia nauki w szkole. Na tej podstawie opracowuje informację o gotowości szkolnej dziecka, z którą zapoznaje rodziców do końca kwietnia.

Zapoznanie rodziców z wynikami diagnozy nie może odbywać się na zebraniu ogólnym ze wszystkimi rodzicami, czy w drzwiach sali, gdy rodzic przychodzi po dziecko. W celu omówienia obserwacji i diagnozy nauczyciel powinien umówić się z rodzicem na indywidualne spotkanie w czasie dogodnym dla obydwu stron. Na taką rozmowę powinien zarezerwować sobie około pół godziny. Rozmowa powinna odbywać się w miejscu zapewniającym intymność i dyskrecję. Spotkanie powinno zakończyć się sformulowaniem wniosków do dalszej pracy. Więcej na temat prowadzenia takich rozmów znajduje się w rozdziale poświęconym współpracy z rodzicami.

Obserwacje końcowe, jak wspomniano wcześniej, to istotny element monitorowania podstawy programowej. Dzięki obserwacjom prowadzonym na zakończenie każdego roku szkolnego oraz informacji o gotowości szkolnej, nauczyciel otrzymuje informację zwrotną na temat efektywności swojej pracy. Powinien zwrócić uwagę na to, które umiejętności dzieci opanowały na wysokim poziomie, a które nie, i z czego wynikają te niższe osiągnięcia – czy z predyspozycji dzieci, czy może z niewystarczającej liczby ćwiczeń z tego zakresu. Oczywiście zdarza się, że nie wszystkie dzieci opanowują umiejętności zawarte w podstawie programowej, a nawet nie osiągają gotowości szkolnej. Jednak w takim przypadku nauczyciel powinien odpowiedzieć sobie na pytanie, czy zrobił wszystko, co w jego mocy, aby pomóc dziecku, a więc:

- czy udzielał dziecku pomocy psychologiczno-pedagogicznej,
- czy wnioskował o objęcie dziecka zajęciami specjalistycznymi,
- czy współpracował ze specjalistami udzielającymi pomocy,
- czy w razie potrzeby skierował dziecko na pogłębione badania specjalistyczne (za zgodą rodziców),
- czy współpracował z rodzicami, udzielając im wskazówek, w jaki sposób pracować z dzieckiem w domu, aby wspomagać jego rozwój.

Cenną informacją dla każdego nauczyciela jest badanie losów absolwentów. Informacja od nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej na temat tego, jak sobie radzą dzieci w szkole, będzie wskazówką, na jakie umiejętności zwracać szczególną uwagę, pracując z kolejnymi grupami w przedszkolu.

**Prowadzenie obserwacji pedagogicznych i ich wykorzystanie
można przedstawić w postaci cyklu:**

Fragment arkusza obserwacji trzylatka, obszar emocjonalny⁴⁵.

Arkusz obserwacji trzylatka			
Obszar emocjonalny	Zapis z podstawy programowej Dziecko:	Umiejętności	Zakres punktów
4. Przeżywanie i rozumienie emocji – obserwacja zachowania dziecka prowadzona podczas zajęć przedszkolnych	II.1) rozpoznaje i nazywa podstawowe emocje, próbuje radzić sobie z ich przeżywaniem; II.2) szanuje emocje swoje i innych osób; II.3) przeżywa emocje w sposób umożliwiający mu adaptację w nowym otoczeniu, np. w nowej grupie dzieci, nowej grupie starszych dzieci, a także w nowej grupie dzieci i osób dorosłych; II.4) przedstawia swoje emocje i uczucia, używając charakterystycznych dla dziecka form wyrazu; II.6) rozróżnia emocje i uczucia przyjemne i nieprzyjemne, ma świadomość, że odczuwają i przeżywają je wszyscy ludzie; II.9) wczuwa się w emocje i uczucia osób z najbliższego otoczenia	Czy dziecko próbuje nazywać swoje emocje?	Tak, zawsze – 2 p.
		Czy dziecko reaguje na smutek, płacz, radość osób z najbliższego otoczenia?	Tak, najczęściej – 1 p.
		Czy dziecko sygnalizuje swoje potrzeby?	Nie – 0 p.
5. Samodzielność, odporność emocjonalna – obserwacja zachowania dziecka prowadzona podczas zajęć przedszkolnych	II.7) szuka wsparcia w sytuacjach trudnych dla niego emocjonalnie; wdraża swoje własne strategie, wspierane przez osoby dorosłe lub rówieśników	Czy dziecko stara się być samodzielne?	Tak, zawsze – 2 p.
		Czy dziecko stara się nie zrażać napotkanymi trudnościami?	Tak, najczęściej – 1 p.
		Czy dziecko zazwyczaj jest pogodne i ma dobre samopoczucie?	Nie – 0 p.
6. Umiejętność rozstania się z opiekunem – obserwacja zachowania dziecka prowadzona podczas zajęć przedszkolnych	II.5) rozstaje się z rodzicami bez lęku, ma świadomość, że rozstanie takie bywa dłuższe lub krótsze	Czy dziecko zazwyczaj bez lęku rozstaje się z rodzicami?	Tak, zawsze – 2 p.
		Czy dziecko rozumie, że rodzice wrócą, akceptuje czas rozstania?	Tak, najczęściej – 1 p.
			Nie – 0 p.

⁴⁵ A. Biela, *Arkusz obserwacji trzylatka*, WSiP, www.ucze.pl.

Fragment arkusza diagnozy dojrzałości szkolnej, obszar emocjonalny⁴⁶.

Diagnoza dojrzałości szkolnej			
Obszar emocjonalny	Zapis z podstawy programowej Dziecko:	Umiejętności	Zakres punktów
1. Przeżywanie i rozumienie emocji – obserwacja zachowania dziecka prowadzona podczas zajęć przedszkolnych	II.1) rozpoznaje i nazywa podstawowe emocje, próbuje radzić sobie z ich przeżywaniem; II.2) szanuje emocje swoje i innych osób; II.3) przeżywa emocje w sposób umożliwiający mu adaptację w nowym otoczeniu, np. w nowej grupie dzieci, nowej grupie starszych dzieci, a także w nowej grupie dzieci i osób dorosłych; II.4) przedstawia swoje emocje i uczucia, używając charakterystycznych dla dziecka form wyrazu; II.6) rozróżnia emocje i uczucia przyjemne i nieprzyjemne, ma świadomość, że odczuwają i przeżywają je wszyscy ludzie; II.8) zauważa, że nie wszystkie przeżywane emocje i uczucia mogą być podstawą do podejmowania natychmiastowego działania, panuje nad nieprzyjemną emocją, np. podczas czekania na własną kolej w zabawie lub innej sytuacji; II.9) wczuwa się w emocje i uczucia osób z najbliższego otoczenia; II.10) dostrzega, że zwierzęta posiadają zdolność odczuwania, przejawia w stosunku do nich życzliwość i troskę; II.11) dostrzega emocjonalną wartość otoczenia przyrodniczego jako źródła satysfakcji estetycznej.	Czy dziecko panuje nad swoimi emocjami, przeżywa je w sposób akceptowalny dla innych?	Tak – 2 p. Tak, z trudnościami – 1 p. Nie – 0 p.
		Czy dziecko adekwatnie do sytuacji reaguje na smutek, płacz, radość osób z otoczenia?	Tak – 1 p. Nie – 0 p.
		Czy dziecko dostrzega, że zwierzęta posiadają zdolność odczuwania, czy przejawia życzliwość i troskę w stosunku do świata przyrody?	
2. Samodzielność, odporność emocjonalna – obserwacja zachowania dziecka prowadzona podczas zajęć przedszkolnych	II.7) szuka wsparcia w sytuacjach trudnych dla niego emocjonalnie; wdraża swoje własne strategie, wspierane przez osoby dorosłe lub rówieśników;	Czy dziecko radzi sobie samodzielnie w różnych sytuacjach?	Tak – 1 p. Nie – 0 p.
		Czy dziecko podejmuje samodzielne decyzje dotyczące jego działań, wyborów?	
		Czy jeśli dziecko napotyka trudności, stara się je pokonywać?	
3. Umiejętność rozstania się z opiekunem – obserwacja zachowania dziecka prowadzona podczas zajęć przedszkolnych	II.5) rozstaje się z rodzicami bez lęku, ma świadomość, że rozstanie takie bywa dłuższe lub krótsze;	Czy dziecko bez lęku rozstaje się z rodzicami/opiekunami?	Tak, zawsze – 2 p. Tak, zazwyczaj – 1 p. Nie – 0 p.
		Czy dziecko rozumie, że opiekunowie wrócą, akceptuje czas rozstania?	

⁴⁶ A. Biela, *Diagnoza dojrzałości szkolnej*, WSiP, Warszawa 2018.

IX. Współpraca z rodzicami

Dobra współpraca z rodzicami jest niezbędnym elementem zapewnienia dziecku wszechstronnego rozwoju. Jednocześnie nauczyciele często postrzegają tę część swojej pracy jako najtrudniejszą. Aby współpraca z rodzicami układała się dobrze, konieczne jest – podobnie jak przy współpracy z dziećmi – zbudowanie dobrej relacji. Nie stanie się to od razu, pierwszego dnia, w momencie przyprowadzenia dziecka do przedszkola. Trzeba dać rodzicowi czas na przekonanie się do nauczyciela. Należy pamiętać, że rodzice oddają swój największy skarb obcej osobie. Potrzebują więc czasu, aby przekonać się, że ta osoba troszczy się o ich dziecko, lubi je, jest dla niego miła, że dziecko i jego dobro są dla niej ważne.

W budowaniu relacji pomocne będą:

- **spotkania adaptacyjne** przed rozpoczęciem przez dziecko edukacji przedszkolnej. Oprócz ułatwienia dziecku adaptacji mają one też ogromne znaczenie we wzajemnym poznaniu się rodziców i nauczyciela. Rodzice mają szansę poobserwować nauczyciela: jak zachowuje się w stosunku do dzieci, co im oferuje, i dzięki temu nabierają do niego zaufania. Jest wtedy również czas na indywidualne rozmowy i lepsze poznanie się. Nauczyciel może rozwiać obawy i wątpliwości rodziców i jednocześnie zaobserwować, jakie metody wychowawcze stosują i jaki model wychowawczy jest przez nich preferowany.
- **zajęcia otwarte** – pozwalają rodzicom przekonać się, że przedszkole to nie tylko zabawa; dają możliwość poznania sposobów pracy z dziećmi w wieku przedszkolnym. Rodzic może poobserwować zachowanie swojego dziecka w grupie rówieśniczej i nauczyciela podczas pracy. Dzięki temu nauczyciel może zbudować swoją pozycję profesjonalisty, zyskać szacunek rodziców.
- **uroczystości o charakterze integracyjnym** – pozwalają na bliższe poznanie się nauczycieli i rodziców podczas indywidualnych rozmów, często w miłej, uroczystej czy rodzinnej atmosferze, innej niż na co dzień.
- **spotkania indywidualne i rozmowy** – są niezbędne w budowaniu dobrej relacji. Rozmowy takie powinny odbywać się w miejscu zapewniającym dyskrecję, aby rodzic mógł z nauczycielem porozmawiać szcze-

rze, bez obawy, że ktoś niepowołany ich usłyszy. Aby rodzic był szczery, musi mieć do nauczyciela zaufanie. Takie spotkania powinny odbywać się cyklicznie, a nie tylko wtedy, gdy dzieje się coś złego.

Każdy rodzic lubi rozmawiać o swoim dziecku. Jest ciekawy, jak funkcjonuje w grupie przedszkolnej, co nauczyciel sądzi o jego możliwościach, co zaobserwował. Często oczekuje na pomoc, wskazówki, jak poradzić sobie z trudnymi zachowaniami dziecka. Każda rozmowa z rodzicem powinna zakończyć się wnioskami i sformułowaniem kierunków pracy z dzieckiem i współpracy rodziców i nauczyciela. Taki sposób współpracy z rodzicami nazywany jest **tutoringiem**. „Tutor” to inaczej: opiekun, mentor, mistrz. I taką osobą powinien być nauczyciel – zarówno dla rodziców, jak i dla dziecka. Celem tutora jest rozwinięcie potencjału jego podopiecznego, zarówno pod względem intelektualnym, jak i osobowościowym. Można wyróżnić trzy rodzaje **tutoringu**:

- **tutoring naukowy**, którego istotą jest rozwój talentów oraz praca nad celem, określonym na początku spotkań. Taki rodzaj tutoringu jest charakterystyczny dla szkół. Dziecko, uczeń czy student, który prezentuje określone zdolności lub zainteresowania, np. matematyczne, współpracuje z nauczycielem matematyki. Spotykają się kilkakrotnie w ciągu roku. Nauczyciel zadaje uczniowi zadania do wykonania, następnie omawiają je wspólnie, po czym uczeń otrzymuje kolejne zadania. W ten sposób rozwija się w określonym kierunku lub np. przygotowuje się do konkursu czy olimpiady.
- **tutoring rozwojowy**, czyli praca nad ogólnym rozwojem podopiecznego, znalezieniem jego silnych stron, zainteresowań i ich rozwój.
- **tutoring rodzinny** to forma charakterystyczna dla przedszkola. Jego istotą jest współpraca z rodzicami dziecka nad jego rozwojem.

Współpraca polega na spotkaniach rodziców (najlepiej obojdwójga) z nauczycielem dwa lub trzy razy do roku. Na początku roku takie spotkanie odbywa się w celu wymiany informacji o dziecku. Nauczyciel przekazuje rodzicom informacje pozyskane w trakcie wstępnych obserwacji, a rodzice – informacje związane

z funkcjonowaniem dziecka w rodzinie, ewentualnymi problemami, potrzebami, oczekiwaniami dotyczącymi rozwoju dziecka. Omawiają zaobserwowane mocne strony dziecka i ewentualne trudności, nad którymi będą pracować. Rodzice, wspólnie z nauczycielem, ustalają kierunki oddziaływań pedagogicznych w stosunku do dziecka. Na kolejnym spotkaniu omawiają: co udało im się wypracować, co się zmieniło w rozwoju dziecka, i formułują kolejne wnioski. Aby być tutorem dla rodziców, nauczyciel powinien być profesjonalistą w swoim zawodzie, posiadać wiedzę psychologiczną i pedagogiczną. Musi również odznaczać się umiejętnościami komunikacyjnymi. W rozmowach z rodzicami należy pamiętać o kilku ważnych zasadach:

- Należy wypowiadać się wyłącznie na temat zachowania dziecka, nie o całym dziecku.
- Mówić o obserwacjach, nie o wnioskach.
- Opisywać, nie oceniać. Nauczyciel powinien opisywać rodzicom konkretne, zaobserwowane przez niego sytuacje, nie oceniając dziecka.
- Koncentrować się na konkretnych zachowaniach, nie uogólniać. Nie wolno używać słów: „zawsze”, „nigdy”, np.: *Nigdy nie stosuje się do obowiązujących zasad. Zawsze kręci się w trakcie zajęć.*
- Należy mieć podejście zadaniowe, a nie – piętnujące. Nauczyciel rozmawia z rodzicem, ponieważ wspólnie próbują rozwiązać trudną sytuację, a nie po to, aby poinformować rodziców, aby coś zrobili z trudnym zachowaniem dziecka.
- Należy komentować sytuację zaraz po jej wystąpieniu.
- Należy pamiętać o proporcjach. Nie można rodzicom przekazywać tylko złych informacji o dziecku. Każde dziecko ma swoje dobre strony, o których koniecznie trzeba rodzicom powiedzieć.

- Należy wybierać odpowiednie miejsce i czas, aby nikt się nie śpieszył i abyście mieli zapewnioną dyskrecję.
- Nie wolno dać się ponieść emocjom. Nauczyciel nigdy, pod żadnym pozorem, nie może dać się wyprowadzić z równowagi. Jeśli czuje, że cierpliwość się kończy, powinien przerwać spotkanie, mówiąc szczerze, że nie jesteś w stanie rozmawiać racjonalnie i spokojnie, i powinien przełożyć spotkanie na inny termin.
- W rozmowie z rodzicem należy zwrócić uwagę na posługiwanie się spostrzeżeniami, a nie ocenami.

Najpopularniejszą metodą udzielania informacji zwrotnej jest tzw. kanapka. Można ją przedstawić w 5 krokach:

1. Zaczynamy rozmowę z rodzicem od przekazania pozytywnej informacji o dziecku, np.: *Ania potrafi wymyślać bardzo ciekawe zabawy.*
2. Opisujemy wydarzenie jasno i wyraźnie. Nie zaczynamy kolejnego zdania od słów *ale, jednak*. Używamy sformułowania – *i jednocześnie*. *Jednocześnie w czasie zabawy każdego dnia dochodzi do konfliktów Ani z koleżankami, ponieważ chciałaby, aby zabawa odbywała się zgodnie z jej planem. Nie zgadza się na pomysły innych dzieci.*
3. Wewnętrzna reakcja. Co to powoduje. *Martwi mnie to zachowanie Ani, ponieważ może doprowadzić do tego, że dzieci nie będą chciały się z nią bawić.*
4. Wymaganie. Co można zrobić. Należy najpierw dać szansę wypowiedzenia się rodzicom. *Chciałabym, abyśmy pomogli poradzić sobie Ani z tym problemem. Czy macie Państwo jakieś propozycje?*
5. Podsumowanie. Co to w sumie da. Pozytywne zakończenie. *Wierzę, że uda nam się wspólnie rozwiązać ten problem, co pomoże Ani w zgodnej współpracy z rówieśnikami i nawiązywaniu przyjaźni.*

Spostrzeżenie	Ocena
Kiedy wczoraj poprosiłam Anię, aby odłożyła na miejsce lalkę, którą się bawiła, zaczęła na mnie krzyczeć, że tego nie robi.	Pani córka wczoraj bez powodu się na mnie rozgniewała.
Monika chętnie dzieli się zabawkami z innymi dziećmi, potrafi bawić się bez konfliktów.	Monika jest dobrym dzieckiem.
Wczoraj Ania dwa razy uderzyła koleżankę z grupy.	Ania jest agresywna.
Od trzech tygodni za każdym razem, gdy jest rytmika, Michał odmawia w niej udziału.	Michał często nie chce brać udziału w zajęciach umuzykalniających.
Michał w tym tygodniu codziennie kłócił się z którymś z kolegów, a w środę i czwartek uderzył kolegę.	Michał ciągle popada w konflikty z rówieśnikami.
Antek w tym tygodniu nie spróbował żadnego posiłku podanego na obiad.	Antoś jest niejadkiem.

Kolejny sposób udzielania informacji to tzw. komunikat FUKO.

F – fakty, konkretne zachowanie. *Proszę Pani, w ubiegłym tygodniu każdego dnia jakieś dziecko zostało w przedszkolu pobite przez Pani syna. Rodzice przychodzą do nas z pretensjami, ponieważ dzieci skarżą się w domu, że Adaś je bije.*

U – ustosunkowanie się: uczucia, emocje, postawy, opinie. *Martwię się, ponieważ chciałabym poznać przyczynę takiego zachowania Adasia, aby mu pomóc i jednocześnie zadbać o dobre samopoczucie pozostałych dzieci uczęszczających do przedszkola.*

K – konsekwencje, opis efektów takiego zachowania. *Jeśli Adaś nadal będzie się tak zachowywał, inne dzieci będą go izolować.*

O – oczekiwania, czyli to, co ma być zachowaniem pożądanym. *Chciałabym, abyśmy wspólnie wypracowały strategię postępowania w tej sytuacji. Wierzę, że wspólnymi siłami uda nam się rozwiązać tę trudną sytuację.*

Jeśli rodzic przychodzi do nauczyciela, zgłaszając jakieś jego niedociągnięcie (np. nie założył dziecku ciepłych spodni przed wyjściem na spacer; jakiś kolega uderzył dziecko) i nauczyciel wie, że rodzic ma rację, nie powinien wypierać się tego, oszukiwać, że taka sytuacja nie miała miejsca. Może wtedy użyć tzw. komunikatu POPO:

P – przepros i wykaż zrozumienie. *Przykro mi z powodu zaistniałej sytuacji, przepraszam, może być Pani zderzowana.*

O – okaż współczucie i empatię. *To przykre.*

P – przejmij odpowiedzialność. *Zajmę się tą sprawą. Zrobię wszystko, aby nie dopuścić następnym razem do takiej sytuacji.*

O – poproś o dodatkowe informacje, by pomóc rodzicowi, jeśli nie był świadkiem wydarzenia, o którym mówi rodzic. *Chcę Pani pomóc, dlatego potrzebuję kilku informacji. Czy mogłaby mi Pani powiedzieć...*

Udzielając informacji o trudnym zachowaniu dziecka lub problemach edukacyjnych, każdy nauczyciel musi zdawać sobie sprawę, że rodzic być może po raz pierwszy słyszy taką informację o swoim dziecku. Jest zaskoczony. W przypadku zaskoczenia w umyśle każdego człowieka zachodzą następujące procesy: zaskoczenie, złość, racjonalizacja, usprawiedliwianie siebie oraz obwinianie innych, akceptacja.

U każdego człowieka ten proces składa się z tych samych etapów, jednak inny jest czas, w jakim po sobie następują. Niektórzy przejdą przez ten proces szybko i przyznają nauczycielowi rację, inni będą potrzebować na to więcej czasu – być może cały czas pobytu dziecka w przedszkolu. Nawet jeśli rodzic powoli zaczyna zauważać to, o czym mówił nauczyciel, nie chce się sam

przed sobą do tego przyznać lub myśli: dziecko jeszcze z tego wyrośnie, nie ma co go od razu etykietować. Często momentem, w którym rodzic przyznaje nauczycielowi rację, jest początek edukacji szkolnej. Wtedy wie, że dziecko już z tego nie wyrośnie, i stawia czoło problemowi. Jedyne, co w takim przypadku pozostaje nauczycielowi przedszkola, to konsekwentne mówienie o zaobserwowanych zachowaniach lub trudnościach, pamiętając, że „kropla draży skałę”.

Należy pamiętać, że każdy ma prawo do swoich sądów i swojego postrzegania pewnych sytuacji. Powinniśmy zrozumieć innych, przyznając im prawo do ich punktu widzenia, co nie oznacza, że przyznajemy im rację. Możemy wówczas użyć sformułowań:

– *Rozumiem, że Pani uważa, że... Nie zgadzam się z Panią. Moim zdaniem...*

– *Rozumiem, że jest Pan zdania, iżCałkowicie się z Panem nie zgadzam....*

– *To ciekawe, że uważa Pan, że... Ja myślę o tym inaczej...*

Komunikować się w ten sposób musi umieć każdy nauczyciel. Łatwiej mu będzie przygotować się do rozmowy, jeśli wcześniej umówi się na nią z rodzicem, zamiast udzielać informacji spontanicznie, w drzwiach sali. Takie udzielanie informacji jest niedopuszczalne ze względu na ochronę danych osobowych (ktoś przypadkiem może usłyszeć rozmowę), ale też ze względu na szacunek nauczyciela do siebie. Poza tym nauczyciel, przebywając z dziećmi, powinien się nimi zajmować – nie jest to odpowiedni czas na rozmowy z rodzicami. Kiedy rodzic próbuje nakłonić go do dłuższej rozmowy, powinien go przeprosić, powiedzieć, np. *Teraz nie mogę rozmawiać, ponieważ muszę zająć się dziećmi, ale chętnie umówię się z panem/panią na spotkanie*, i od razu zaproponować konkretny termin.

Współpracę z rodzicami bardzo ułatwia ustalenie zasad współpracy już na pierwszym zebraniu. Rodzice często zwracają się do nauczyciela z prośbami niemożliwymi do spełnienia, ponieważ nie zdają sobie sprawy z zasad obowiązujących w danej placówce. Dlatego od razu, na początku współpracy, należy określić, czego oczekujemy od rodziców i co możemy im zaoferować. Trzeba wyjaśnić kwestie wywołujące najczęściej konflikty, a więc:

- wymagania w stosunku do dzieci, które są przyjmowane do przedszkola – czy przyjmowane są dzieci z pieluchami, czy nie, czy będą karmione, czy powinny jeść samodzielnie, czego oczekujemy od dzieci w zakresie samoobsługi w toalecie;
- zasady przyprowadzania i odbierania dzieci – do której godziny należy dzieci przyprowadzić, w jaki sposób zgłaszać spóźnienia. Należy również wytłumaczyć ro-

dzicom, w jaki sposób spóźnianie się dezorganizuje nauczycielowi pracę;

- zasady postępowania w przypadku przyprowadzenia chorego dziecka – określone zasady powinny być konsekwentnie przestrzegane;
- zasady wychodzenia na dwór – rodzice powinni zostać poinformowani, że dzieci wychodzą na dwór codziennie, z wyjątkiem... (określić pogodę, w czasie której nie wychodzi się z dziećmi), ponieważ taki jest obowiązek określony w podstawie programowej. Od razu wyjaśnijmy, że nie ma możliwości pozostawienia dziecka w innej sali, ponieważ wszystkie grupy wychodzą na dwór, a poza tym nauczyciel, u którego w grupie jest zapisane dziecko, jest odpowiedzialny za jego bezpieczeństwo i nie może zostawić dziecka pod opieką innej osoby. Dziecko powinno przyjść do przedszkola po chorobie w takim stanie, żeby mogło brać udział we wszystkich zajęciach. Trzeba rodzicom uświadomić, że nie ma złej pogody, jest tylko nieodpowiednie ubranie. Obowiązkiem rodziców jest przygotowanie dziecku odpowiedniego ubrania,

stosownie do pogody, tak aby nie zmarzło i nie prze-
grzało się;

- sposób przekazywania informacji o dziecku – nauczyciel powinien uprzedzić rodziców, że nie udziela dłuższych informacji o dziecku podczas odbierania dziecka z przedszkola, i wyjaśnić, dlaczego (ochrona danych osobowych, odpowiedzialność za bezpieczeństwo pozostałych dzieci przebywających w tym czasie pod jego opieką);
- zasady zgłaszania i rozwiązywania problemów – ta kwestia również wymaga ustalenia. Trzeba okazać otwartość na wszystkie uwagi rodziców i poprosić ich, aby zgłaszali je najpierw do nauczyciela, zanim pójdą do dyrektora lub napiszą coś w mediach społecznościowych.

Współpraca z rodzicami nie jest kwestią łatwą, ale im więcej czasu nauczyciel poświęci na indywidualne kontakty z rodzicem, tym współpraca będzie lepsza. Ilość czasu poświęconego dziecku przekłada się na dobre relacje z rodzicami.

X. Przykładowe scenariusze zajęć o wartościach

Zamieszczone poniżej scenariusze zajęć są przeznaczone dla dzieci 4- i 5-letnich. Bazują na podobnych wartościach – przyjaźni i koleżeń-

stwie – omawianych we wrześniu. Zajęcia pokazują, jak zintegrować grupę na początku roku oraz jak w taką integrację wpisać naukę o wartościach.

GRUPA WIEKOWA: 4-LATKI⁴⁷

Temat tygodnia: W przedszkolu

Temat dnia: Poznajemy przyjaźń

Omawiana wartość: przyjaźń

Cele ogólne: dostrzeganie korzyści płynących z pobytu w przedszkolu i posiadania przyjaciół; kształtowanie postawy przyjacielskiej; budowanie przyjaznej atmosfery, integracja grupy

Środki dydaktyczne: duży arkusz żółtego papieru, kolorowe flamastry, nożyczki, wydrukowany napis: PRZYJACIEL, ilustracje przedstawiające przyjacielskie i wrogie zachowania dzieci względem siebie, klej, kolorowe farby, taśma klejąca, bębenek, koc, tamburyn, tron (krzesło), opaska/korona

Przebieg zajęć:

- **„Mam serduszko przyjacielskie...” – zabawa ze śpiewem.** Dzieci maszerują po obwodzie koła, trzymając się za ręce. W środku koła jedno z nich podskakuje, podpierając się pod boki, i śpiewa piosenkę. Na słowa: z tobą „piątka” – przybija dłonią „piątkę” z wybranym dzieckiem, z tobą „żółwik” – przybija piąstką „żółwika” z innym dzieckiem, z tobą się przytulę – przytula kolejne dziecko, a na koniec wybiera osobę do wspólnego tańca („haczyki”) w środku koła. Pozostali rytmicznie klaszczą.

Mam serduszko przyjacielskie...

sł. Marlena Szeląg

(na melodię „Mam chusteczkę haftowaną”)

Mam serduszko przyjacielskie, które dobro czyni,
wszystkich lubię i szanuję, wszystkich obdaruję.
Z tobą „piątka”, z tobą „żółwik”, z tobą się przytulę,
a do tańca teraz Ciebie, Ciebie upatruję.

- **„Przyjaciół” – rozwiązanie zagadki.**

Kim jest ten ktoś, kto w smutku pocieszy
i zawsze tobie z pomocą śpieszy?
Opowie żarcik, pożyczy zabawkę,
zapewni przygód niemałą dawkę?
To z nim możesz śmiać się, rysować,
bawić się razem, wspólnie figlować.
A kiedy mama reprimendy udziela
wtedy się przyda obecność... (przyjaciół)

⁴⁷ Fragment scenariusza zajęć, na podstawie: M. Szeląg, G. Lipińska, *Planeta dzieci. Przewodnik metodyczny. Czterolatek*. WSiP, Warszawa.

- **„Jaki powinien być przyjaciel?” – zabawa dydaktyczna, tworzenie plakatu.** N. wybiera jedno z dzieci, odrysowuje flamastrem jego kontur na żółtym papierze i wycina całą postać. Następnie pyta dzieci, z jakimi emocjami kojarzy się im żółty kolor i dlaczego. Po ustaleniu, że jest to jasna i radosna barwa, N. przykleja na wyciętej sylwecie napis *PRZYJACIEL* i prosi dzieci, aby wymieniły cechy prawdziwego przyjaciela. Chętne dziecko rysuje na twarzy papierowej postaci oczy, nos i uśmiech. Następnie N. rozkłada na dywanie ilustracje przedstawiające przyjacielskie i wrogie zachowania dzieci względem siebie, np.: dzieci bijące się, dzieci układające wspólnie wieżę z klocków, dzieci wyrywające sobie misia, dziecko pocieszające płaczącego kolegę i podające mu chusteczkę. Dzieci wybierają te ilustracje, które pasują do *PRZYJACIELA*, i nakleja je na sylwecie, a następnie maczają kciuk w farbie w swoim ulubionym kolorze i odciskają go na papierowej postaci na znak tego, że sami chcą być przyjacielscy. Gdy praca wyschnie, N. wiesza ją w dowolnym miejscu sali.
- **„Ukryty pod kocem” – zabawa ruchowa.** Dzieci biegają po sali w rytm wybijany przez N. na bębnie; słysząc mocne uderzenie (gdy N. nagle przestaje grać), wykonują siad skulny i zamykają oczy. W tym czasie N. przykrywa jedno z dzieci kocem, a pozostali odgadują, kto się pod nim kryje.
- **„Przyklejeni do przyjaciół” – zabawa ruchowa, utrwalająca nazewnictwo części ciała.** Dzieci poruszają się w rytmie wybijanym przez N. na tamburynie. Gdy N. przestaje grać, zatrzymują się i „przyklejają” do jednej z osób (za każdym razem do innej) wskazaną przez N. częścią ciała (np. plecami, brzuchem, kolanami, stopami, łokciami).
- **„Co by było, gdyby na świecie zabrakło przyjaznych ludzi?” – praca indywidualna z dzieckiem uzdolnionym językowo.** Wspieranie dziecka w budowaniu wypowiedzi słownych, wyrażaniu myśli, rozwijanie u dziecka logicznego myślenia.
- **„Jesteś wspaniałym przedszkolakiem, bo...” – praca indywidualna z dzieckiem wymagającym wsparcia w zakresie rozwoju społeczno-emocjonalnego.** N. wybiera dziecko, które ma problemy adaptacyjne – jest smutne, apatyczne, wycofane – i prosi je, aby zasiadło na *Tronie Wspaniałego Przedszkolaka*. Wcześniej można wykonać opaskę lub koronę dla *Wspaniałego Przedszkolaka*. Pozostałe dzieci kolejno kończą zdanie: *Kamilu (tu podajemy imię dziecka), jesteś wspaniałym przedszkolakiem, bo... lub Kamilu, lubię cię, bo...*

GRUPA WIEKOWA: 5-LATKI⁴⁸

Temat tygodnia: W przedszkolu

Temat dnia: Poznajmy się

Omawiana wartość: koleżeństwo

Cele ogólne: poznawanie sposobów pomocy nowym koleżankom i kolegom; rozwijanie umiejętności nazywania emocji i mówienia o nich; rozwijanie umiejętności pozytywnego reagowania na nowe sytuacje i osoby; budzenie postaw zainteresowania drugą osobą

Środki dydaktyczne: instrument perkusyjny lub inny akompaniament do wyboru N., pudełko z zabawkami, duże kolorowe okulary, pudełko z emotikonami przedstawiającymi uśmiechnięte buźki (o jedną więcej niż liczba dzieci), KPI, kartki (ewentualnie kartka z niedokończonym rysunkiem twarzy – bez oczu, uszu, włosów itp.), kredki, flamastry

Przebieg zajęć:

- **„Mała Tosia” – rozmowa o koleżeństwie na podstawie opowiadania.**

⁴⁸ Fragment scenariusza zajęć, na podstawie: B. Gawrońska, E. Raczek, I. Jabłońska-Gabrysiak, B. Dankiewicz, *Planeta dzieci. Przewodnik metodyczny. Pięćolatek*. WSiP, Warszawa.

Mała Tosia

Maciejka Mazan

Dziś do przedszkola przyszła nowa koleżanka. Tak, tak, zupełnie nowa – nikt jej dotąd nie widział ani w przedszkolu, ani na placu zabaw, ani w parku. Nawet Aleksander Wielki, a on zna wszystkie koleżanki i wszystkich kolegów.

Z samego rana pani przyprowadziła małą dziewczynkę i wyjaśniła, że to nasza nowa koleżanka, że nazywa się Tosia i że dopiero przyjechała do miasta, więc mamy być dla niej wyjątkowo mili, żeby poczuła się jak u siebie.

My w ogóle jesteśmy wyjątkowo mili, więc od razu otoczyliśmy Tosię i zaczęliśmy z nią rozmawiać, wszyscy jednocześnie. Tosia patrzyła i patrzyła, a potem schowała się za panią.

– Tosia jest trochę nieśmiała. Nie przestraszczonej jej – powiedziała pani. – Zaprzyjaźnijcie się z nią, ale delikatnie. Alku, mogę na ciebie liczyć?

– Jestem Aleksander – oznajmił Aleksander poważnie. – I oczywiście, że się zaprzyjaźnimy. To naukowo stwierdzone.

Aleksander jest bardzo mądry i gdy dorośnie, zostanie wielkim człowiekiem, dlatego już teraz nazywamy go Aleksandrem Wielkim. Na wszelki wypadek.

Byliśmy pewni, że skoro Aleksander się zobowiązał, to Tosia na pewno się z nami zaprzyjaźni, chce czy nie chce. Choć oczywiście wszyscy chcą się zaprzyjaźnić z Aleksandrem, no bo to wielki człowiek, chociaż na razie niezbyt wysoki.

Tosia usiadła przy oknie i patrzyła, czy jej mama już po nią idzie, a Aleksander zorganizował naradę bojową.

– Tosia ma zacząć zwracać na nas uwagę – zaczął. – W tej chwili to niemożliwe, bo siedzi do nas tyłem. Dlatego mój genialny plan zakłada użycie luster.

I wyjaśnił nam, że jeśli postawimy lustro przed Tosią, to będziemy się w nich odbijać i wtedy Tosia zobaczy, jacy jesteśmy fajni i jak się z nią delikatnie zaprzyjaźnimy.

– Ale czy Tosia naprawdę nas zobaczy, skoro patrzy przez okno? – spytała Ala, która jest siostrą Aleksandra.

– To naukowo udowodnione – zapewnił Aleksander i poszedł porozmawiać z panią w sprawie luster.

Plan napotkał trudności, bo okazało się, że tych z łazienki nie da się zdjąć ze ściany. Aleksander, który będzie wielkim człowiekiem, wcale się tym nie przejął i zaczął dyskutować z panią na temat bardzo szybkiego zakupu co najmniej pięciu dużych luster, a tymczasem Ala podeszła do Tosi i stanęła obok, ale nie bardzo blisko.

– Cześć – powiedziała. – Jestem Ala. Cieszę się, że cię poznałam.

I mówiła jeszcze coś, ale nie słuchaliśmy, bo Aleksander zwołał kolejną naradę bojową.

– Sytuacja jest skomplikowana – oznajmił. – Ale nie beznadziejna. Z powodu kompletnego i nieodwołalnego braku luster zarządzam zmianę strategii. Damy Tosi pobawić się naszymi zabawkami.

– Tylko nie wiem, czy to w ogóle zauważy – zgłosił wątpliwość Mały Bobek, który tak naprawdę ma na imię Jarek, ale jest młodszym bratem Dużego Bobka, no więc jasne, że wszyscy nazywają go Małym Bobkiem. – Bo tak patrzy i patrzy przez to okno...

– Przewidziałem to – uspokoił go Aleksander. – Wystrzelimy w jej stronę zabawki z rakiety odrzutowo-zabawkowej, którą zaraz zrobimy.

– Jakie zabawki? – spytała Ala, trochę zaniepokojona.

– Klocki! – zawołał Mały Bobek i zachichotał.

– To nie będzie zbyt delikatne – uświadomił mu Aleksander i Mały Bobek od razu przestał chichotać. – Misie.

I inne pluszaki. Czy czym tam się bawią dzieci.

Bo Aleksander nie bawi się zabawkami. Jest na to zbyt dorosły.

Zajęliśmy się montażem rakiety, ale wtedy przybiegła pani i spytała, dlaczego wyciągamy sznurówki i zdejmujemy paski, a kiedy się dowiedziała, przez jakiś czas rozmawiała z Aleksandrem na osobności.

– Sytuacja jest bardzo skomplikowana – oznajmił Aleksander, kiedy skończył rozmawiać z panią. – Ale nie beznadziejna. Rezygnujemy z ostrzału pluszakami, ale mam już nowy plan.

Aleksander jest naprawdę wielki!

Obmyślił tak niesamowity plan, że w ogóle zapomnieliśmy o Tosi, która zresztą i tak była zajęta, bo Ala przyniosła jej swojego pluszowego króliczka. Bawiły się nim i coś tam sobie opowiadały.

– Trzeba pokazać Tosi, jakie fajne jest nasze przedszkole – oznajmił Aleksander. – Kiedy zobaczy huśtawki i kącik z zabawkami, od razu zrozumie, że jesteśmy wyjątkowo mili i się z nami zaprzyjaźni.

– Tylko jak jej pokażemy? – spytał Mały Bobek smętnie. – Siedzi przy tym oknie i siedzi...
Aleksander Wielki pochylił się tajemniczo.
– Porwanie – oznajmił szeptem.
Trochę się przestraszyliśmy.
– Porwanie?! Pani się nigdy nie zgodzi!
– Porwiemy ją tylko trochę, do kącika z książkami. Stamtąd na pewno sama już pójdzie do kącika z zabawkami, a potem na huśtawki. I będziemy zaprzyjaźnieni. Naukowo udowodnione!
Trochę dyskutowaliśmy, bo nie bardzo podobał nam się ten pomysł, ale Aleksander przekonał wszystkich, że to jedyne wyjście.
– Otóż ja będę czekać na tym oto czerwonym plastikowym skuterku z przyczepką – wyjaśnił.
– Aleksandrze... – przerwała mu Ala, stukając go w ramię.
– Nie teraz, Alicjo. Referuję plan. Następnie wy posadzicie Tosię na przyczepkę...
– No właśnie ja w tej sprawie... – nie rezygnowała Ala.
– Alicjo, nie teraz! Następnie zacznę pedałować – a ja bardzo szybko pedałuję – i zanim ktoś się zorientuje, Tosia zostanie porwana z szybkością błyskawicy!
Zza pleców Ali wyrzała mała Tosia.
– Może jutro – powiedziała grzecznie – bo teraz idę z Alą i Małym Bobkiem do kącika z książkami. Jak chcecie, to też chodźcie.
I poszła razem z Alą i Małym Bobkiem, który nie wiadomo, kiedy opuścił naradę bojową. A my zostaliśmy.
– Hm. No tak – mruknął w końcu Aleksander. – Niezręczna sytuacja.
Ale szybko się rozchmurzył, bo wyjaśniliśmy mu, że jego znakomity plan przecież został wprowadzony w życie! Tylko po prostu nie przez niego. A skoro zabrała się za niego Ala, to na sto procent zaprzyjaźnimy się z małą Tosią! To naukowo udowodnione...

Rozmowa na temat opowiadania. N. zadaje pytania dotyczące tekstu, np.: *Co się wydarzyło w przedszkolu? Jak czuła się nowa koleżanka? Kto postanowił pomóc nowej koleżance? Jakie pomysły miały dzieci na rozwiązanie problemu? Jak zakończyła się ta historia? Czy w waszej grupie pojawił się ktoś nowy? Którzy bohaterowie opowiadania byli koleżeńscy wobec Tosi?*

- **„Nowa!” – zabawa ruchowa bieżna kształtująca reakcję na sygnał.** Dzieci biegają w rozsypce, na hasło N. (np. przerwę w akompaniamencie) zatrzymują się, klaszczą w dłonie i podskakują, jakby witały nową osobę w grupie.
- **„Czarodziejskie okulary” – zabawa dydaktyczna.** N. prezentuje dzieciom pudło, w którym znajdują się przedszkolne zabawki (lalka, auto, gra edukacyjna itp.), a także nieznane dzieciom duże kolorowe okulary. Przedszkolaki podają nazwy przedmiotów, dzielą te nazwy na sylaby. Następnie N. przekazuje chętnym dzieciom okulary. Zadaniem dzieci jest opowiedzieć, co nowego widzą w przedszkolu. Na koniec N. sam zakłada okulary i mówi, co widzi nowego w przedszkolu, zwracając uwagę na nowe osoby w grupie.
- **„Pudełko przyjaźni” – zabawa integracyjna.** N. prezentuje małe pudełko, w którym znajdują się emotikony przedstawiające uśmiechnięte buźki. Zanim je otworzy, pyta dzieci, co można zrobić dla dziecka, które jest nowe w grupie. Przedszkolaki tworzą mapę myśli na temat zachowań w takiej sytuacji. N. zapisuje propozycje na kartce dużego formatu z rysunkiem postaci (twarzy). Następnie prosi, aby dzieci wyjmowały z pudełka po jednym emotikonie, przekazały go wybranemu dziecku i wypowiedziały rymowanąkę: *Na dobry początek dnia, przyjaciel ci to da*. Dzieci zabierają emotikony do domu. (Uwaga! Zabawę może rozpocząć N.).
- **„Koleżeństwo” – rozmowa z dziećmi na temat koleżeństwa z wykorzystaniem kart pracy.** Dzieci opowiadają, co przedstawia ilustracja, które osoby zachowują się w sposób koleżeński i dlaczego warto być koleżeńskim. Później znajdują na dużym obrazku elementy pokazane z boku strony. Przeliczają je i umieszczają odpowiednie nalepki.
- **„Szukaj i przytul przyjaciela” – zabawa orientacyjno-porządkowa na placu zabaw.** Dzieci biegają po wyznaczonym przez N. terenie. Na hasło N.: *Szukaj i przytul przyjaciela!* tworzą pary lub małe grupki i przytulają się.
- **„Mój nowy kolega, moja nowa koleżanka” – rysowanie kredkami.** N. rozdaje dzieciom kartki z napisem *Mój nowy kolega (My new friend)* i kredki. Zadaniem dzieci jest narysować swojego nowego kolegę, przyjaciela / koleżankę, przyjaciółkę lub dorysować brakujące elementy, np. na twarzy.

Bibliografia

1. A. Faber, E. Mazlish, *Jak mówić, żeby dzieci nas słuchały. Jak słuchać, żeby dzieci do nas mówiły*, Media Rodzina, Poznań 2013.
2. A. Kohn, *Wychowanie bez nagród i kar*, Wydawnictwo MiND, Podkowa Leśna 2013.
3. A. Korwin-Szymanowska, E. Lewandowska, A. Witkowska-Tomaszewska, *Edukacja dla zrównoważonego rozwoju w perspektywie wyzwań społeczeństwa wiedzy*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2016.
4. A. Sowińska, R. Sowiński, *Od nauczania do uczenia się, nasz plan daltoński*, sor-man 2017.
5. B. Śliwerski, *Współczesne nurty i teorie wychowania*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010.
6. D. Klus-Stańska, *Dydaktyka wobec chaosu pojęć i zdarzeń*, Wydawnictwo Akademickie ŻAK.
7. D. Malko, *Metodyka wychowania muzycznego w przedszkolu*, WSiP, Warszawa 1988.
8. D.H. Pink, *Drive. Kompletnie nowe spojrzenie na motywację*, Wydawnictwo Studio EMKA, Warszawa 2011.
9. E. Gruszczyk-Kolczyńska (red), *Wspomaganie rozwoju umysłowego oraz edukacja matematyczna dzieci w ostatnim roku wychowania przedszkolnego i w pierwszym roku szkolnej edukacji*, Wydawnictwo Edukacja Polska, Warszawa 2009.
10. E. Gruszczyk-Kolczyńska, E. Zielińska, *Dwulatki i trzylatki w przedszkolu i w domu. Jak świadomie je wychowywać i uczyć*, Centrum Edukacyjne Bliżej Przedszkola, Kraków 2012.
11. E. Gruszczyk-Kolczyńska, E. Zielińska, *Starsze przedszkolaki. Jak skutecznie je wychowywać i kształcić w przedszkolu i w domu*, Centrum Edukacyjne Bliżej Przedszkola, Kraków 2014.
12. E. Gruszczyk-Kolczyńska, E. Zielińska, *Dziecięca matematyka. Książka dla rodziców i nauczycieli*, WSiP, Warszawa 1997.
13. E. Gruszczyk-Kolczyńska, E. Zielińska, *Zajęcia dydaktyczno-wyrównawcze dla dzieci, które rozpoczną naukę w szkole*, Wydawnictwo Edukacja Polska, Warszawa 2009.
14. E. Gruszczyk-Kolczyńska, *Dzieci ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się matematyki*, WSiP, Warszawa 1994.
15. E. J. Frątczakowie, *Kącik przyrody w wychowaniu przedszkolnym*, WSiP, Warszawa 1991.
16. E. Płóciennik, *Rozwijanie mądrości dziecka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016.
17. G. Demel, *Minimum logopedyczne nauczyciela przedszkola*, WSiP, Warszawa 1978.
18. H. Borowski, *Wartość jako przeżycie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1992.
19. H. Mystkowska, *Rozwijamy mowę i myślenie dziecka w wieku przedszkolnym*, WSiP, Warszawa 1991.
20. I. Koźmińska, E. Olszewska, *Z dzieckiem w świat wartości*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2018.
21. J. Bałachowicz, A. Witkowska-Tomaszewska, *Edukacja wczesnoszkolna w dyskursie podmiotowości*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2015.
22. J. Bruner, *Poza dostarczone informacje*, PWN, Warszawa 1978.
23. J. Nelsen, *Pozytywna Dyscyplina*, Wydawnictwo CoJaNaTo, Warszawa 2015.
24. J. Piaget, *Studia z psychologii dziecka*, PWN, Warszawa 1966.
25. K. Robinson, L. Aronika, *Uchwycić żywioł. O tym, jak znalezienie pasji zmienia wszystko*, Wydawnictwo Element, Kraków 2012.
26. K. Piotrowska-Madej, A. Żychowicz, *Smart Hand Model. Diagnoza i terapia ręki u dzieci*, Wydawnictwo Harmonia, Gdańsk 2017.
27. K. Żuchelkowska, *W stronę dobrej edukacji przedszkolnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2017.
28. L.S. Wygotski, *Wybrane prace psychologiczne*, PWN, Warszawa 1971.
29. L. Zarzecki, *Teoretyczne podstawy wychowania. Teoria i praktyka w zarysie*, KPSW, Jelenia Góra 2012.
30. M.B. Rosenberg, *Porozumienie bez przemocy*, Wydawnictwo Czarna Owca, Warszawa 2016.

31. M. Bogdanowicz, D. Okresik, *Opis i planowanie zajęć według Metody Ruchu Rozwijającego Weroniki Sherborne*, Harmonia, Gdańsk 2012.
32. M. Bogdanowicz, M. Kisiel, M. Przasnyska, *Metoda Weroniki Sherborne w terapii i wspomaganiu rozwoju dziecka*, WSiP, Warszawa 1994.
33. M. Bogdanowicz, *Metoda Dobrego Startu*, WSiP, Warszawa 1995.
34. M. Spitzer, *Jak uczy się mózg*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2012.
35. M. Żylińska, *Neurodydaktyka. Nauczanie i uczenie się przyjazne mózgowi*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2013.
36. M. Buckingham, *Wykorzystaj swoje silne strony*, MT Biznes, Warszawa 2010.
37. M.E.P. Seligman, *Pełnia życia*, Media Rodzina, Poznań 2011.
38. M. Kwiatowska (red.), *Podstawy pedagogiki przedszkolnej*, WSiP, Warszawa 1985.
39. W. Furmanek, *Edukacja w społeczeństwie wiedzy*, [W:] S. Juszczyk, M. Musioł, A. Watała (red.), *Edukacja w społeczeństwie wiedzy. Niejednoznaczność rzeczywistości edukacyjnej, społecznej i kulturowej*, Agencja Artystyczna PARA, Katowice 2007.
40. W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, wyd. 4, PWN, Warszawa 1987.

.....
miejscowość, data

WNIOSEK DO DYREKTORA

.....

O DOPUSZCZENIE DO UŻYTKU PROGRAMU

Na podstawie art. 22a ustawy z 7 września 1991 r. o systemie oświaty (tekst jedn.: Dz.U. z 2018 r., poz. 1457) zespół nauczycieli

.....
w składzie:
.....
.....
.....

wnioskuje o dopuszczenie do użytku programu wychowania przedszkolnego „Planeta dzieci” autorstwa Jolanty Wasilewskiej opublikowanego przez Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne Spółka Akcyjna.

Po wnikliwej analizie treści programu stwierdzamy:

- program stanowi opis sposobu realizacji celów kształcenia i treści nauczania opisanych w podstawie programowej wychowania przedszkolnego;
- zawiera szczegółowe cele kształcenia i wychowania;
- treści programu są zgodne z treściami nauczania zawartymi w podstawie programowej wychowania przedszkolnego;
- w programie określone zostały sposoby osiągania celów kształcenia i wychowania z uwzględnieniem możliwości indywidualnej pracy, w zależności od potrzeb i możliwości dzieci oraz warunków, w jakich będzie realizowany;
- program zawiera opis założonych osiągnięć dziecka;
- program zawiera propozycję kryteriów oceny i metod monitorowania procesu edukacyjnego i rozwoju dziecka;
- jest poprawny pod względem merytorycznym i dydaktycznym.

Proponowany przez nas program jest zgodny z misją placówki oraz przyjętą strategią edukacyjną. Uwzględnia całość podstawy programowej wychowania przedszkolnego. Biorąc pod uwagę wymienione walory programu, prosimy o dopuszczenie programu wychowania przedszkolnego „Planeta dzieci” do użytku w roku szkolnym

.....
.....
podpisy nauczycieli

Plan pracy wychowawczo-dydaktycznej na miesiąc dla grupy

Tydzień.....

Temat kompleksowy:

Tematy dnia:

Poniedziałek:

Wtorek:

Środa:

Czwartek:

Piątek:

Umiejętności kluczowe	Forma aktywności dziecka	Umiejętności dziecka	Monitoring realizacji
Wpisujemy numer obszaru z podstawy programowej i umiejętności, które chcemy kształtować	Zajęcia kierowane według wybranego programu - Aktywność słowna - temat lub tematy zajęć w zależności od grupy wiekowej - Aktywność muzyczna - temat zajęć - Aktywność plastyczno-konstrukcyjna - temat zajęć - Aktywność ruchowa - poranna zabawa ruchowa lub zestaw ćwiczeń porannych nr... - zestaw ćwiczeń gimnastycznych nr... - Aktywność matematyczna - temat zajęć Zajęcia niekierowane Zabawy ruchowe prowadzone przed obiadem Pobyt na powietrzu: - spacery, - zabawy na placu zabaw, - gry i zabawy ruchowe, - zajęcia sportowe Czynności samoobsługowe Ćwiczenia koordynacji wzrokowo-ruchowej Ćwiczenia grafomotoryczne Ćwiczenia ortofoniczne Zabawy tematyczne Zabawy twórcze w kąciakach zainteresowań Oglądanie ilustracji i wypowiedanie się na jej temat, rozmowy o aktualnych wydarzeniach i zainteresowaniach dzieci. Rozmowy w czasie zabaw dowolnych mające na celu realizację treści zawartych w programie wychowania przedszkolnego, m.in. rozwijanie umiejętności interpersonalnych. Praca indywidualna z dziećmi zdolnymi oraz takimi, które mają problemy.	Umiejętności, wiedza, postawy dzieci w formie celów operacyjnych, mierzalnych.	Tutaj należy wpisać datę realizacji zaplanowanego działania.
Inne formy aktywności dzieci po realizacji podstawy programowej			